

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
MYKOLO ROMERIO TEISĖS MOKYKLA
PRIVATINĖS TEISĖS INSTITUTAS

GRETA VAIDILAITĖ
PRIVATINĖS TEISĖS STUDIJŲ PROGRAMOS CIVILINĖS IR VERSLO TEISĖS
SPECIALIZACIJA

IMPERATYVIŲ TEISĖS NORMŲ PASIKEITIMO ĮTAKA SUTARČIŲ VYKDYMUI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė
Prof. dr. Solveiga Palevičienė

Vilnius, 2019

TURINYS

ĮVADAS	4
I. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS SANTYKIS SU PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ INSTITUTAIS	10
1.1. Aplinkybės įtakojančios sutarties vykdymą ir jų teisinė reikšmė	10
1.2. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykis su sutarčių vykdymo neįmanomumu ir sutarčių vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisiniais institutais.....	12
1.3. Klasikinis ir lankstusis požiūris į sutarties privalomumą.....	17
1.4. Imperatyvių teisės normų įtaka sutarčių vykdymui ir jų teisinė reikšmė	22
II. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMAS SPRENDIMO BŪDAI RUSIJOJE, VOKIETIJOJE IR ANGLIJOJE	28
2.1. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Rusijoje	28
2.2. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Vokietijoje	33
2.3. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Anglijoje	37
III. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMAS SPRENDIMO BŪDAI CISG KONVENCIJOJE IR SOFT LAW INSTRUMENTUOSE (UNIDROIT, PECL IR DCFR PRINCIPUOSE)	43
3.1. Sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių reglamentavimas tarptautiniuose dokumentuose	43
3.2. Sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių reglamentavimas tarptautiniuose dokumentuose	46
3.3. Sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms problemos sprendimo būdų tarptautiniuose dokumentuose apibendrinimas	49
IV. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMAS SPRENDIMO BŪDAI LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE	51
4.1. Sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms teisinio instituto reglamentavimo ypatumai.....	51
4.1.1. Lex retro non agit taisyklė - CK 6.157 straipsnio 2 dalies atspindys.....	52
4.1.2. Valstybės veiksmų įtaka sutarčių vykdymui.....	55
4.2. Įstatymas v. sutartis Lietuvos teismų praktikoje	58
4.3. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdų Lietuvoje apibendrinimas.....	67

IŠVADOS	69
LITERATŪROS SĄRAŠAS	72
ANOTACIJA LIETUVIŲ IR ANGLŲ KALBOMIS.....	80
SANTRAUKA LIETUVIŲ KALBA	82
SANTRAUKA ANGLŲ KALBA	84

IVADAS

Tiriama problema. Ar Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta teisės norma, jog imperatyviųjų teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms, bei ją aiškinant ir taikant suformuota teismų praktika atitinka šios normos esmę bei jai keliamus tikslus?

Temos aktualumas. Šiai dienai galima teigti, jog Lietuvoje, kaip ir visame vakarų pasaulyje, vyrauja liberalus požiūris, kad verslas veikia laisvai, o asmuo gyvena valdžiai nesikišant į jo privatų gyvenimą. Tad kyla klausimas, koku mastu valstybė gali kištis ir reguliuoti privačių asmenų tarpusavio teisinius santykius? Kiekviena demokratinė valstybė pagrįsta teisinės valstybės principu, todėl valdžia, norėdama apriboti asmenų galimybę sukurti, pakeisti ar panaikinti civilines teises ir pareigas, t. y. – sudaryti sandorius, turi, ko gero, vienintelį įrankį – galimybę pasitelkti imperatyvias teisės normas, įsakmiai nurodančias kokių veiksmų ir kaip asmuo negali atlikti, ar dėl kokių teisių ir pareigų negali susitarti su kitais asmenimis. Verslui, ypač veikiančiam ilgalaikių ir brangių investicijų reikalaujančiose srityse, vienas iš esminių jų sėkmės garantų yra valstybės teisinės ir mokesstinės aplinkos stabilumas.

Ekonominis ir politinis nestabilumas jau yra tapęs daugelio visuomenių visame pasaulyje bruožu. Esant tokiai situacijai, gali kilti klausimas, ar sutarčių teisė yra paruošusi sprendimą, kurį pasiūlytų imperatyviųjų teisės normų pasikeitimų paveiktoms sutarties šalims. Tradiciškai dominuojantis *pacta sunt servanda* principas numato, kad teisėtai sudaryta sutartis turi įstatymo galią. Tai reiškia, kad sutarties vykdymas yra privalomas ją sudariusioms šalims. Tačiau principas *pacta sunt servanda* niekada nebuvo taikomas be išimties. Net romėnų teisėje ne visos sudarytos sutartys buvo laikomos privalomomis pagal visas įmanomas aplinkybes, nors *clausula rebus sic stantibus* principas, reiškiantis, kad sutartis šalis saisto tol, kol sutarties sudarymo metu buvusios aplinkybės išlieka nepakitusios, romėnų teisininkams nebuvo žinomas¹. Santykinis sutarčių neliečiamumo pobūdis buvo nulemtas sambūvio su kitais svarbiais teisės principais, tokiais kaip teisingumo, visuomenės interesų, gyvenimo ir privačios nuosavybės neliečiamumo, geros valios ir sąžiningumo. Natūralu, kad po sutarties sudarymo dėl įvairių subjektyvių ir objektyvių priežasčių gali atsirasti aplinkybių, trukdančių sutarties vykdymui. Prie tokių aplinkybių gali būti priskirtini ir imperatyviųjų teisės normų pasikeitimai.

Situacijos, susiklosčiusios po sutarties sudarymo pasikeitus teisiškai reikšmingoms aplinkybėms, daugelyje valstybių ir tarptautinėje praktikoje sprendžiamos taikant skirtingus

¹ Reinhard Zimmermann. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition*. (Clarendon Press, 1996), 579.

teisinius institutus – sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, dar vadinamo *force majeure* (liet. nenugalima jėga) ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių.

Šie teisiniai institutai atskirose valstybėse ne tik įvardijami, bet ir taikomi skirtingai. Tris savitus požiūrius į sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemas iliustruoja Rusija, Vokietija ir Anglija. Lietuvai aktualiuose tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose – Vienos Konvencijoje dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių² (toliau – CISG Konvencija), UNIDROIT³, PECL⁴ ir DCFR⁵ Principuose nėra specialios nuostatos, skirtos sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms sprendimui. Tuo tarpu, visi šie tarptautiniai teisiniai dokumentai įtvirtina sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. CISG Konvencija specialių nuostatų, skirtų spręsti sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių problemas, nenustato.

Lietuvos teisinėje sistemoje sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms spręsti Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino atskirą nuostatą. Lietuvos

² Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.

³ UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principai, parengti Tarptautinės privatinės teisės vienodinimo instituto (angl. *International Institute for the Unification of Private Law*, sutrumpintai – UNIDROIT). Šiuos principus parengė 1980 m. įkurta darbo grupė, kuriai vadovavo žymus italų teisės profesorius M. J. Bonellis. Pirma UNIDROIT principų redakcija buvo išleista 1994 m., joje reguliuojami pagrindiniai bendrosios sutarčių teisės dalies klausimai, kartu su principais buvo išleistas ir jų komentaras. Šie principai skirti tarptautinės prekybos santykiams palaikyti. Pagrindinis jų parengimo tikslas – sukurti suderintą, prie tarptautinio verslo poreikių pritaikytą sutarčių teisės taisyklių rinkinį. Antroje 2004 m. principų redakcijoje buvo papildyta ir jų taikymo sritis, dabar jie gali būti taikomi aiškinant nacionalinę teisę ar pildant jos spragas, taip pat ji buvo papildyta tokiomis nuostatomis kaip įskaitymas, teisių perleidimas ir kt. UNIDROIT principai gali būti naudingi ne tik pasirinkta sutarčiai taikytina teisė, šie principai taip pat gali būti panaudoti kaip tipinės sąlygos, rengiant sutarčių projektus. Jie gali būti sprendimu, kai ginčo santykiui taikytina teisė nepateikia atsakymo.

⁴ Europos sutarčių teisės principai (angl. *Principles of European Contract Law* – sutrumpintai vadinama PECL principais), pradėti rengti 1980 m. Šie principai buvo visiškai privati iniciatyva, parengti komisijos, suburtos ir vadovaujamos danų prof. Ole Lando, iniciatyva. Pirmoji dalis išleista 1995 m., antroji – 1999 m., trečioji – 2002 m. 2004 m. atnaujinti nauja redakcija. PECL principuose pateikiamos neprivalomos bendros sutarčių teisės taisyklės kartu su paaiškinimais, pavyzdžiais ir komentarais. Jie reglamentuoja pagrindinius sutarčių teisės institutus: sutarčių sudarymą, jų galiojimą, aiškinimą, įsipareigojimų nevykdymą, teisės gynimo būdus, reikalavimo perleidimą, skolos perkėlimą, įskaitymą ir t.t. PECL yra *soft law* pavyzdys ir yra taikomas, kai šalis pasirenka šiuos principus kaip sutarčiai taikytiną teisę ir ginčai tarp šalių sprendžiami arbitraže, tačiau aiškinant teisės normas gali būti taikomi ir nacionaliniuose teismuose.

⁵ Bendrosios pagrindų sistemos projektas (angl. *Draft Common Frame of Reference* – sutrumpintai DCFR), sukurtas 2008 m. pabaigoje. Šio dokumento pradžia – 2003 m. Komisijos pateiktas Veiksmų planas (*Action plan*), kuriame bendra pagrindų sistema vertinama kaip instrumentas, skirtas Bendrijos sutarčių teisei tobulinti. 2004 m. Europos Komisija parengė komunikatą dėl Europos sutarčių teisės ir *acquis* peržiūros, siūlydama priimti Bendrosios pagrindų sistemos dokumentą. Bendroji pagrindų sistema – *soft law* priemonė ir yra rekomendacinio pobūdžio. DCFR pagrindinis tikslas – pagerinti *acquis* kokybę ir siekti Europos sutarčių teisės suderinamumo. Bendroji pagrindų sistema kuriama kaip priemonė tobulinti esamus ir kurti naujus Europos Sąjungos teisės aktus, taip pat kaip priemonė teismui aiškinti sutarčių teisę, kaip priemonė sukurti standartinių sutarčių sąlygų sąvadą Europos Sąjungos mastu, kuris būtų neprivalamo pobūdžio ir kurį galėtų naudoti praktikuojantys teisininkai.

Respublikos civilinio kodekso⁶ (toliau – CK) 6.157 straipsnio, reglamentuojančio imperatyviųjų teisės normų ir sutarties santykį, 2 dalis nustato, kad imperatyviųjų teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms, tuo tarpu CK 6.253 straipsnio, reglamentuojančio civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindus, 1 dalyje nustatyta, kad civilinė atsakomybė netaikoma, taip pat asmuo gali būti visiškai ar iš dalies atleistas nuo civilinės atsakomybės šiais pagrindais: dėl nenugalimos jėgos, valstybės veiksmų, trečiojo asmens veiksmų, nukentėjusio asmens veiksmų, būtinojo reikalingumo, būtinosios ginties, savigynos. O šio straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad valstybės veiksmai – tai privalomi ir nenumatyti valstybės institucijų veiksmai (aktai), dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma ir kurių šalys neturėjo teisės ginčyti. Šių teisinių institutų įtvirtinimas sukuria jų teorinio aiškinimo ir praktinio taikymo poreikį.

Kitas svarbus įstatymams ir poįstatyminiams aktams keliamas reikalavimas yra jų išankstinis pobūdis, sudaroma galimybė jų vykdymo apibrėžtumą žinoti iš anksto (*lex retro non agit*). Pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo doktriną, teisinio reguliavimo srityje teisės aktas neturi atgalinio veikimo galios⁷. Taigi, įstatymai yra taikomi tik tiems įvykiams, kurie atsiranda po įstatymo įsigaliojimo. Retrospektyvus įstatymo galiojimas yra galimas tik laikantis iš anksto nustatytos tvarkos. Tai reiškia, kad atgalinis įstatymo galiojimas galimas tik tada, jei daromu pakeitimu palengvinama teisės subjektų padėtis nepakenkiant kitiems teisės subjektams (*lex benignor retro agit*)⁸ ir jei teisinio reguliavimo pataisos nepaneigia asmens teisėtų interesų ir lūkesčių⁹. Besaikis retrospektyvus sutarties sąlygų keitimas pažeistų *lex retro non agit* principą, nes subjektai privalo žinoti sutartimi apibrėžiamas sąlygas iš anksto. Leidimas pakeisti sutarties sąlygas, kai reguliuojami sutartyje santykiai jau yra užbaigti, paneigtų asmens teisę į teisėtus lūkesčius ir teisinį saugumą, todėl su *lex retro non agit* taikymu tokiais atvejais tenka sutikti. Kiek kitokių išvadų prieinama analizuojant imperatyviųjų teisės normų pakeitimų metu dar tebegaliojančias sutartis, t. y. tada, kai pakeitimai įsigalioja sutarčiai dar nepasibaigus. Kai kuriais atvejais, kai norma buvo pakeista dar tam tikros sutarties vykdymo metu, leistina laikantis įstatymo reikalavimų pakeisti sutarties sąlygas, nes šalių sutartiniai santykiai tebesitęsia (pvz. Lietuvos Respublikos viešųjų pirkimų įstatymas, 18, 24 str.). Tokiu atveju *lex retro non agit* principas nėra pažeidžiamas, nes sutarties vykdymo metu susidarius aplinkybėms,

⁶ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.

⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas.

⁸ Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. lapkričio 11 d. sprendimas Nr. I442-14/2013.

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas, Nr. 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/2000-31/2000- 35/2000-39/2000-8/01-31/01.

galinčioms sudaryti pagrindą sutarčiai pakeisti, šalims taikoma tų aplinkybių atsiradimo metu galiojanti įstatymo norma, o *lex retro non agit* laikymasis pažeistų lygiateisiškumo principą¹⁰.

Baigiamojo darbo mokslinis naujumas ir tiriamos problemos ištyrimo lygis:

Lietuvos teisės doktrinos šaltiniai. Nepaisant imperatyvių teisės normų reikšmingumo ne tik sutarčių sudarymo metu, bet ir jas vykdančioms sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problema Lietuvos mokslinėje literatūroje nebuvo nagrinėta. Imperatyvių teisės normų pasikeitimus, kaip įvykius, sąlygojančius sutarties vykdymo apsunkinimą arba neįmanomumą dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, nurodo aplinkybių pasikeitimo teisinį institutą išsamiai nagrinėjęs Paulius Zapolskis savo daktaro disertacijoje „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarčių vykdymui“¹¹, tačiau išsamesnės šios problemos analizės Lietuvos teisės moksle autorei aptikti nepavyko.

Užsienio teisės doktrinos šaltiniai. Kaip ir Lietuvoje, užsienio teisės doktrinoje sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problematika taip pat nebuvo detalesnio nagrinėjimo objektas. Pažymėtina, kad užsienio valstybių teisės moksle šią problemą dažniausiai bandoma spręsti pasitelkiant aplinkybių pasikeitimo teisinius institutus. Iš šių institutų įvairiais aspektais tyrinėjusių mokslininkų galima paminėti K. Zweigert, H. Kötz, A. Karampatzos, H. Rösler, R. David, J. Gordley ir kt. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos galimus sprendimo būdus per Rusijos valstybei priėmus ekonominio poveikio sankcijas atvejo prizmę lyginamuoju – istoriniu aspektu pateikia Ilya Kokorin ir Jeroen Van Der Weide 2015 metais Rusijos teisės žurnale publikuotame straipsnyje¹².

Kalbant apie užsienio teismų praktiką nagrinėjama tema, pažymėtina, kad dažniausiai tokio pobūdžio ginčai, kilę dėl sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms, kuriuose dalyvauja tarptautinės kompanijos ir nagrinėjami multimilijoniniai ieškiniai, šalių pasirenkami nagrinėti komerciniuose arbitražuose, kuriuose galioja bylos medžiagos ir proceso konfidencialumo principas. Tuo tarpu, nacionalinių teismų praktikoje pasitaikė nemažai ginčų, kilusių dėl CK 6.157 straipsnio 2 dalies taikymo.

Atsižvelgiant į tai, akivaizdu, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimo įtakos sutarčių vykdymui problematikos tema nei Lietuvoje, nei kitose šalyse teisės mokslo atstovų nėra detaliau ištyrinėta. Todėl šis baigiamasis darbas pagrįstai gali būti laikomas nauju ir originaliu.

¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio mėn. 04 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-75/2013.

¹¹ Paulius Zapolskis. „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui.“ Daktaro disertacija. Mykolo Romerio universitetas, 2012.

¹² Kokorin, Ilya., ir Van Der Weide Jeroen. “Force majeure and unforeseen change of circumstances. The case of embargoes and currency fluctuations (Russian, German and French approaches).” *Russian Law Journal*. 2015;3(3):46-82. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2015-3-3-46-82>. Žiūrėta: 2019 11 06.

Baigiamojo darbo reikšmė. Baigiamasis darbas padės atskleisti Lietuvoje taikomo imperatyvių teisės normų ir sutarties santykio reglamentavimo ir jį taikant bei aiškinant suformuotos teismų praktikos probleminius aspektus ir netikslumus bei atitinkamai sudarys teorinį pagrindą teisės doktrinos ir galimai teisinio reglamentavimo šioje srityje tobulinimui. Tai savo ruožtu galėtų prisidėti prie teisingo ir subalansuoto teisinio santykio tarp CK normų dėl sutarties privalomumo ir viešosios teisės normų užtikrinimo.

Tyrimo tikslas. Išanalizuoti imperatyvių teisės normų pasikeitimų daromą įtaką sutarčių vykdymui, imperatyvių teisės normų pasikeitimų ir sutarties santykio reglamentavimo ypatumus ir praktinio taikymo galimybes.

Siekiant nurodyto tikslo, keliami tokie **uždaviniai**:

1. atskleisti sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykį su pasikeitusių aplinkybių institutais: sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių (*force majeure*) ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, atskleisti šių institutų sampratą, jas palyginti išskiriant pagrindinius jų bruožus;

2. išanalizuoti ir palyginti sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdus kai kuriose užsienio valstybėse ir tarptautiniuose dokumentuose;

3. išanalizuoti Lietuvoje įtvirtintus sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdus ir Lietuvos kasacinio teismo praktiką juos taikant;

4. apibrėžti pagrindines Lietuvoje įtvirtinto sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms teisinio instituto aiškinimo ir taikymo problemas bei pateikti galimus jų sprendimo būdus.

Tyrimo metodika. Siekiant išsikelto tikslo ir nustatytų uždavinių, darbe naudojami šie mokslinio tyrimo metodai:

Sisteminis – naudojamas siekiant išsiaiškinti teisės normų tarpusavio ryšį ir jų sisteminio taikymo galimybes;

Loginis – taikomas formuluojant apibendrinamąsias išvadas;

Lingvistinis – taikomas siekiant išsiaiškinti imperatyvių teisės normų lingvistinę prasmę;

Lyginamasis - naudojamas lyginant ir vertinant įvairias mokslinėje literatūroje pateiktas nuomones nagrinėjama tema, lyginant skirtingose valstybėse bei tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintą sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms teisinį reglamentavimą ir taikymo praktiką bei analizuojant teorijos ir praktikos ryšį;

Dokumentų analizės metodas naudotas siekiant išsiaiškinti teisės aktų, kitų norminių dokumentų bei teismų sprendimų turinį.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas, keturios dalys, suskirstytos į poskyrius, bei išvados. Darbo pabaigoje pateikiamas literatūros sąrašas bei darbo santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

Ginamasis teiginys. Tuo atveju, jei sutartinių santykių šalis remiasi imperatyvių teisės normų pasikeitimu, toks teisinio reguliavimo pasikeitimas sutartinių santykių šalių ginčo kontekste turi būti vertinamas vadovaujantis būtent CK specialiosiomis teisės normomis, reglamentuojančiomis atleidimo nuo atsakomybės ir (ar) sutarties pakeitimo pagrindus ir tvarką pagal CK 6.204, 6.212 ar 6.253 straipsnius.

I. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS SANTYKIS SU PASIKEITUSIŲ APLINKYBIŲ INSTITUTU

1.1. Aplinkybės, įtakojančios sutarties vykdymą ir jų teisinė reikšmė

Kiekvienas sutarties neįvykdymas, kaip ir netinkamas įvykdymas sąlygoja sutarties pažeidimą, už kurį atsakingas skolininkas¹³. Ši taisyklė kyla iš sutarties privalomumo principo, dažniausiai išreiškiamo lotyniška *pacta sunt servanda* maksima, jau įsitvirtinusio daugelyje teisinių sistemų. Daugelio teisės mokslininkų ir praktikų šis principas yra pripažintas universaliu tarptautinės komercinės teisės principu, o tarptautiniame komerciniame arbitraže jis dažnai laikomas nesusietu su jokia konkrečia teisės sistema. Tai lemia, kad teisėjai arba arbitrai gali taikyti sutarties privalomumo principą kaip bendrą teisės aksiomą. Tačiau jau kurį laiką neduodantis ramybės teisės mokslininkams, teisėjams ir civilinių teisinių santykių dalyviams klausimas: ar *pacta sunt servanda* principas yra absoliutus ir kiek? Kur jo ribos? Ar šio principo turi būti besąlygiškai laikomasi ir pasikeitus aplinkybėms, egzistavusioms sutarties sudarymo metu?¹⁴ Jau senovės Romoje buvo aišku, kad, nepaisant sandorių saugumo ir stabilumo naudos, kurią padeda suteikti sutarties privalomumo principas, šis principas negali būti absoliutus¹⁵. Tam tikrais atvejais principo *pacta sunt servanda* suabsoliutinimas gali būti žalingas ir reikšti esminę šalių nelygybę, o tuo pačiu ir teisingumo, protingumo bei sąžiningumo principų pažeidimą¹⁶, todėl ši taisyklė turi vienintelę išimtį – ji netaikoma, jeigu sutarties įsipareigojimų įvykdymui kliudo teisiškai reikšmingos aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo. Tam tikrais atvejais prievolės įvykdymo *negalimumas*, pagrįstas faktinėmis ir teisinėmis aplinkybėmis, pripažįstamas „kaip kliūtis, atleidžianti nuo įsipareigojimų įvykdymo“¹⁷. Natūralu, kad po sutarties sudarymo dėl įvairių subjektyvių ir objektyvių priežasčių gali atsirasti aplinkybių, trukdančių sutarties vykdymui – dėl įvairių gamtinių katastrofų, karo, streikų, gaisrų ar sprogimų, nusiaubusių ar suniokojusių sandėlius su prekėmis, pardavėjas nebegali jų parduoti pirkėjams; ženkliai išaugus nuomos rinkos kainoms, nuomotojo gaunamas nuomos mokestis tampa žymiai mažesnis už rinkos kainą ir kt. Prie tokių aplinkybių priskirtini ir valstybės nustatyti importo ir eksporto apribojimai, prekybos sankcijos, dėl kurių tam tikrų prekių tiekėjas nebegali jų parduoti atitinkamos valstybės rinkai; įstatyminiai pakeitimai viešojo reguliavimo srityje, dėl kurių energijos išteklių įsigijimas iš privačių tiekėjų tampa negalimas ar labai apribotas; leidimų

¹³ Zweigert, K., Kötz, H. Lyginamosios teisės įvadas. Vilnius: „Eugrimas“, 2001. P. 438.

¹⁴ Zapolskis, P. *supra* note 11: 23.

¹⁵ Zimmermann, R. *supra* note 1:578-579.

¹⁶ Egidijus Baranauskas ir Paulus Zapolskis. „The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract.“ *Jurisprudencija*, Nr. 4(118), (2009):198.

¹⁷ *Ibid.*

išdavimo taisyklių sugriežtinimas ir pan. Tačiau pažymėtina, kad vien šių aplinkybių, trukdančių įvykdyti sutartį ir jų atsiradimo po sutarties sudarymo faktų nustatyti neužtenka. Siekiant taikyti *pacta sunt servanda* principo išimtį, šios aplinkybės teisinės reikšmės turės tik tada, jei šalys nebus prisiėmusios tokių aplinkybių atsiradimo rizikos¹⁸.

Nustatant, ar sutarties šalis buvo prisiėmusi konkrečių aplinkybių atsiradimo riziką atsižvelgtina į pačią sutartį, jos prigimtį ir esmę bei šalims taikytinus teisės aktus. Taip pat turėtų būti atsižvelgtina ir į šalių tarpusavio santykių praktiką. Jeigu atlikus šių sąlygų analizę nustatoma, kad aplinkybė, kuria šalis bando pasinaudoti siekdama išvengti savo sutartinių įsipareigojimų vykdymo ar jas apriboti, buvo priskirta jos rizikos sričiai, tada ši aplinkybė teisinių pasekmių šaliai nesukels ir *pacta sunt servanda* išimtis nebus taikoma, t. y. šalis privalės vykdyti sutartį pagal sutartas jos sąlygas. Priešingu atveju, jeigu konkrečios nenumatytos aplinkybės prisiėmimo rizikos šalis nebus prisiėmusi, tuomet ji taps teisiškai reikšminga, dėl kurios *pacta sunt servanda* galės būti ribojamas.

Pabrėžtina, kad į nė vienos iš šalių rizikos sritį nepatenkančios iš esmės pasikeitusios aplinkybės dėl skirtingų jų sukurtų faktinių ir teisinių pasekmių nevienodai riboja sutarties privalomumo principą. Iš esmės pasikeitusios aplinkybės gali sukurti trejopo pobūdžio situacijas, skirtingai įtakojančias sutarties tolimesnį vykdymą: 1) sutarties vykdymas gali tapti fiziškai ar teisiškai neįmanomas; 2) sutarties vykdymas fiziškai ir teisiškai lieka įmanomas, tačiau dėl aplinkybių pasikeitimo sutarties tikslas tampa nepasiekiamas, sąlygodamas vienai iš šalių tolimesnį sutarties vykdymą beprasmiu ir/ar beverčiu; 3) sutarties vykdymas lieka fiziškai ir teisiškai įmanomas, tačiau sudėtingesnis, žymiai daugiau ekonomiškai apsunkintas, nei buvo tikėtasi¹⁹.

Aukščiau nurodytos situacijos, susiklosčiusios po sutarties sudarymo pasikeitus teisiškai reikšmingoms aplinkybėms, daugelyje valstybių ir tarptautinėje praktikoje sprendžiamos taikant skirtingus teisinius institutus – sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių.

¹⁸ Zweigert K. ir Kötz H. *supra note* 13:438.

¹⁹ Karampatzos A. "Supervising Hardship as Subdivision of the General Frustration Rule: A Comparative Analysis with Reference to Anglo-American, German, French and Greek Law. *European Review of Private Law*. Nr. 2-2005 (2005):106; Perillo, J. M. "Force Majeure and Hardship under the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts." *Tulane L. Of Int'l & Comp. Law*, Nr. 5. (1997):14.

1.2. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykis su sutarčių vykdymo neįmanomumo ir sutarčių vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisiniais institutais

Sutarties vykdymo neįmanomumo, atsiradusio dėl po sutarties sudarymo pasikeitusių aplinkybių, problema daugelyje pasaulio valstybių sprendžiama taikant neįmanomo įvykdymo (angl. *impossibility of performance* arba *frustration*), dažniausiai žinomo kaip *force majeure* teisinį institutą²⁰. Jo esmė – po sutarties sudarymo atsiradus tam tikroms aplinkybėms, dėl kurių sutarties vykdymas tampa neįmanomu, šalys atleidžiamos nuo pareigos atlyginti viena kitai nuostolius, o kartais ir nuo tolimesnio sutarties vykdymo.

Nors šis teisinis institutas skirtingose nacionalinėse teisinėse sistemose bei tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose ne tik įvardijamas, bet ir taikomas savitai, tačiau galima išvelgti ir bendrą jo reglamentavimo bei taikymo bruožų.

Pirma, būtina nustatyti, kad sutarties įvykdymas dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių tapo neįmanomas. Ši sąlyga šiuolaikinėje teisinėje sistemoje aiškinama plečiamai, t. y. apima atvejus ne tik, kai sutarties vykdymas tampa fiziškai ir teisiškai neįmanomas, bet ir kai teoriškai sutarties vykdymas lieka įmanomas, tačiau jo įgyvendinimas tampa labai sudėtingas ir ekonomiškai nenaudingas²¹. Antra, sutarties vykdymas turi tapti neįmanomas po sutarties sudarymo. Trečia, sutarties vykdymo neįmanomumą turi nulemti iš esmės pasikeitusios aplinkybės, kurioms taikomi šie kriterijai: 1) aplinkybių atsiradimui neturi turėti įtakos nei viena iš šalių; 2) šios aplinkybės turi sąlygoti sutarties vykdymą visiškai priešingą, nei buvo numatyta, t. y. teisiškai ir / ar fiziškai neįmanomą arba ekonomiškai visiškai nenaudingą; 3) aplinkybių nebuvo galima numatyti (objektyvusis kriterijus) arba jos nebuvo numatytos (subjektyvusis kriterijus); 4) šalys negalėjo kontroliuoti jų atsiradimo²²; 5) šalys nebuvo prisiėmusios jų atsiradimo rizikos²³.

Situacijos, kai po sutarties sudarymo sutarties vykdymas lieka faktiškai ir teisiškai įmanomas, tačiau pernelyg apsunkintas vienai iš šalių, taip pat situacijos, kai dėl aplinkybių pasikeitimo sutarties tikslas tampa nebepasiekiamas, dėl ko tolimesnis sutarties vykdymas tampa beprasmis, daugelio valstybių teisinėse sistemose vadinamos sutarties vykdymo apsunkinimo dėl

²⁰ Perillo, J.M. *supra note* 19:3.

²¹ Rösler, H. „Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law.” *European Review of Private Law*. Nr. 3, (2007):494.

²² Rauh, T. „Legal Consequences of Force Majeure Under German, Swiss, English and United States’ Law.“ *Denv. J. Int’l & Pol’y*. Nr. 25:1(1996-1997):152.

²³ Horn, N. *Adaption and Modification of Contracts in View of a Change of Circumstances*. (Tel Aviv University Studies in Law, 1992):140-141.

iš esmės pasikeitusių aplinkybių (angl. *changed circumstances* arba *hardship*) teisiniu institutu. Šis institutas kilęs iš principo *clausula rebus sic stantibus*, reiškiančio, kad sutartis šalis saisto tol, kol sutarties sudarymo metu buvusios aplinkybės išlieka nepakitusios²⁴.

Sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinis institutas jį taikančiose valstybėse turi tiek panašumų, tiek skirtumų. Šį institutą skirtingose valstybėse vienija sutarties vykdymo apsunkinimo (angl. *hardship*) sąvoka, t. y. įvykis, kurio sutarties šalys negalėjo numatyti sutarties sudarymo metu ir kuris iš esmės pakeitė sutartinių santykių pusiausvyrą, vienai iš šalių pernelyg apsunkindamas sutarties vykdymą²⁵. Tokiu atveju šalys turi teisę remtis šiuo institutu ir reikalauti arba sutarties modifikavimo pritaikant sutartį prie iš esmės pasikeitusių aplinkybių, arba, jei sutarties modifikavimas negalimas - sutarties nutraukimo.

Sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių taikymo taisyklės nacionalinėse teisės sistemose bei tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose nėra vienodos. Šias taisykles galima suskirstyti į dvi grupes: 1) į sąlygas, kurias nustačius galima pasinaudoti šiuo institutu; 2) į sąlygas, kurias nustačius sutartis modifikuojama arba nutraukiama²⁶.

Pirmoji grupė nustato sutarčių rūšis, kurioms šis institutas gali būti taikomas. Taip pat nustato sutarties vykdymą apsunkinančių aplinkybių pobūdį, t. y. ar šios aplinkybės turi atsirasti tik po sutarties sudarymo, ar gali egzistuoti ir sutarties sudarymo metu; koks turi būti šių aplinkybių ribojimo šalių galimybę vykdyti sutartį mastas.

Antrą grupę sudaro taisyklės, pagal kurias nustatomas šalių ir teismo vaidmuo taikant šį institutą: ar prieš kreipiantis į teismą privalomos šalių derybos dėl sutarties modifikavimo (nutraukimo) atsiradus iš esmės pasikeitusioms aplinkybėms, apsunkinančioms sutarties vykdymą; ar gali būti sustabdomas sutarties vykdymas; derybų dėl sutarties modifikavimo vykdymo sąlygos (terminai, maksimalių pastangų dėl kompromiso dėjimo būtinybė, derybų atsisakymo galimybė, kam teismų turėtų būti teikiamas prioritetas – sutarties modifikavimui ar nutraukimui, kiek keičiant sutartį turėtų būti atsižvelgiama į šalių valią).

Pabrėžtina, kad sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinis institutas, priešingai nei *force majeure*, taikomas tik tada, kai sutarties vykdymas iš esmės pasikeitus aplinkybėms teoriškai ir praktikai yra įmanomas.

Įvykių, kurie gali nulemti pasikeitusias sutarties vykdymo aplinkybes, spektras labai platus. Daugumoje valstybių nėra nustatyto jokio pavyzdinio ar baigtinio tokių įvykių sąrašo paliekant tai spręsti teisės doktrinai ir praktikai. Pažymėtina, kad įvykiai nėra kriterijus,

²⁴ Karampatzos A. *supra note* 19:108.

²⁵ Hartkamp, A. S., Hesselink, M.W., Hondius, E. H. ir kt. *Towards a European Civil Code. Fourth Revised and Expanded Edition*. (Nijmegen: Kluwer Law International, 2011), 652.

²⁶ *Ibid.*, 656, 651-680.

atribuojantis *force majeure* ir *rebus sic stantibus* institutus. Juos padeda atriboti būtent šių įvykių sukeltos pasekmės (neįmanomumas arba iš esmės suvaržytas įvykdymas), kurios gali būti labai įvairios. Žinoma, tam tikri įvykiai yra labiau būdingi *force majeure* institutui, pavyzdžiui, gamtinės katastrofos, o ekonominės krizės - *rebus sic stantibus* institutui, tačiau patys savaime jie nelemia situacijos teisinio kvalifikavimo²⁷.

Tarptautinio teisės centro (CENTRAL) parengtų „TransLex Principų“ VIII.1 skyriuje nurodoma tokia bendro pobūdžio klasifikacija: „bet koks **teisinio** (*paryškinta autoriaus*), ekonominio, techninio, politinio ar finansinio pobūdžio įvykis“. N. Horn siūlo tokią klasifikaciją²⁸, kurią skirsto į:

- a) „žmogaus nulemtus įvykius:
 - i) karas;
 - ii) pilietinis karas (taip pat riaušės, maištai, sukilimai);
 - iii) streikai ir kiti darbiniai konfliktai;
 - iv) **teisės aktų pakeitimai ir įvairūs valdžios institucijų sprendimai** (*paryškinta autoriaus*).
- b) žmogaus nulemtus įvykius plačiaja prasme:
 - i) nelaimingi atsitikimai, gaisrai ir sprogimai, branduolinės katastrofos;
 - ii) fundamentalūs pasikeitimai tarptautinėse rinkose arba biržose;
 - iii) komunikacijų sistemų sutrikdymai.
- c) gamtinės katastrofos:
 - i) neįprastos oro sąlygos (audros, potvyniai, žaibas ir t.t.);
 - ii) žemės drebėjimai”.

Išsamią įvykių klasifikaciją yra parengę Tarptautiniai prekybos rūmai dėl *force majeure* išlygos²⁹ kurioje nurodomi:

- a) „karas (paskelbtas arba nepaskelbtas), ginkluotas konfliktas arba rimta grėsmė (įskaitant, bet neapsiribojant priešo ataka, blokada; karinis embargas, karo veiksmai, invazija, užsienio priešo veiksmai, plataus masto karinė mobilizacija;
- b) pilietinis karas, riaušės, sukilimai ir revoliucijos, karinė arba uzurpuota galia, maištai, pilietinis sąmyšis ir neramumai, minios smurtas, pilietinio nepaklusnumo veiksmai;

²⁷ Zapolskis, P. *supra note* 11:97.

²⁸ Horn, N. Standart Clauses on Contract Adaptation in International Commerce. Iš *Adaption and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985, p. 132-133.

²⁹ *ICC Force Majeure Clause 2003* and *ICC Hardship Clause 2003*.

- c) terorizmas, sabotazas arba piratavimas;
- d) **teisėti arba neteisėti valdžios veiksmai, paklusimas įstatymo ar valdžios įsakui, taisyklei ar nurodymui, komendanto valanda, konfiskavimas, priverstinis įsigijimas, darbų poėmis, rekvizicija, nacionalizacija** (*paryškinta autoriaus*);
- e) nenugalima jėga, maras, epidemija, gamtinė katastrofa, įskaitant, bet neapsiribojant, stipri audra, ciklonas, taifūnas, uraganas, tornadas, pūga, žemės drebėjimas, vulkano aktyvumas, nuošliaužas, didžiulė banga, cunamis, potvynis, žaibo padaryti nuostoliai arba sunaikinimas, sausra;
- f) sprogimas, gaisras, mašinų, įrangos, gamyklų ir kitos instaliacijos sunaikinimas, užsitęsusi transporto avarija, telekomunikacijų ar elektros gedimas;
- g) bendro pobūdžio darbo sutrikimai, įskaitant, bet neapsiribojant, boikotas, streikas ir lokautas, darbo tempo sumažinimas, gamyklų ir kitų patalpų užėmimas.“

Panašų, bet šiek tiek sutrumpintą įvykių sąrašą įtvirtina ir Lietuvos Vyriausybės nutarimu patvirtintos „Atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklės“³⁰. Išvardinti įvykiai tinka ir *rebus sic stantibus* institutui. Kaip matome, tokie įvykiai, kaip teisės aktų pakeitimai ar valdžios institucijų veiksmai, kaip ir gamtinės katastrofos, pilietiniai karai ar riaušės yra išoriniai skolininko veiklos atžvilgiu ir kelia mažiau abejonių, kad jų atsiradimą galėjo sukelti ne skolininko veikla, tuo pačiu didinant skolininko galimybes būti atleistam nuo sutarties vykdymo³¹. O tokie įvykiai kaip sprogimai, gaisrai, vagystės ir pan., reikalauja atidžiai įvertinti, ar skolininkas nėra susijęs su šių įvykių atsiradimu, ar galėjo juos kontroliuoti, ar ėmėsi visų būtinų veiksmų jiems išvengti. Tradicinė nenugalimos jėgos doktrina reikalauja, kad įvykis būtų „išorinis skolininko veiklos sričiai“, tačiau šiuolaikinė sutarčių teisė išoriškumo kriterijų aiškina gana plačiai: net ir į skolininko veiklos sferą patenkantys įvykiai gali nulemti sutarties vykdymo iš esmės pasikeitus aplinkybėms teises pasekmes³².

Tarptautinių prekybos rūmų parengtos *force majeure* išlygos 3 dalyje preziumuojama, kad jei neįrodyta priešingai, laikoma, kad įvykus aukščiau nurodytiems įvykiams, *force majeure* išlyga besiremianti šalis įrodė dvi iš trijų būtinų sąlygų: a) negalėjimą įvykio numatyti; b) negalėjimą įvykio kontroliuoti. Tačiau skolininkas vis dar turi įrodyti, kad negalėjo šio įvykio pasekmių išvengti. Šiuo atveju įrodinėjimo našta perkeliama kreditoriui, turinčiam įrodyti, kad

³⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 1996, Nr. 68-1652.

³¹ Brunner, C. *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles. Exemption for Non-Performance in International Arbitration*. (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009), 209.

³² Zapolskis, P. *supra* note 11:98.

skolininkas pats atsakingas už įvykio atsiradimą. Pažymėtina, kad ši prezumpcija bus taikoma tik tada, kai šalys bus susitarusios taikyti Tarptautinių prekybos rėmų parengtą *force majeure* išlygą ir tik *force majeure* atvejais. Tuo tarpu, pasikeitusių aplinkybių atveju Tarptautinių prekybos rėmų parengtas *force majeure* išlygos sąrašas galėtų būti taikomas tik sutarties aiškinimo tikslu arba šalims panaudojant jį rengiant sutartinę pasikeitusių aplinkybių (*rebus sic stantibus*) išlygą. Rengiant šią išlygą turėtų būti atsižvelgiama į konkrečių sutartinių santykių ar verslo sričių specifiką³³.

Kaip minėta, pasikeitusių aplinkybių situaciją lemiančių įvykių spektras labai platus, žemiau išvardinti teisės doktrinoje ir praktikoje dažniausiai pasitaikę ir šiam institutui būdingesni įvykiai, nepretenduojant į baigtinį jų sąrašą:

- a) **„rangos, kasybos, koncesijos sutartyse** – pavėluotas leidimų išdavimas, žaliavos ir darbo jėgos pabrangimas, darbo jėgos trūkumas, nenumatytos geologinės problemos, atšiaurios oro sąlygos, **nenumatytas mokesčių ir rinkliavų padidinimas, įstatyminiai pakeitimai (pavyzdžiui, techninių ir aplinkos apsaugos normų sugriežtinimas)** (*paryškinta autoriaus*)³⁴;
- b) **prekybos ir finansų srityse, ilgalaikės nuomos sutartyse** – krizės finansų rinkose, **importo ir eksporto apribojimai, prekybos sankcijos, embargai** (*paryškinta autoriaus*), infliacija, valiutų kursu svyravimai, valiutų keitimo apribojimai, drastiškas rinkos dalies ir / arba paklausos sumažėjimas³⁵;
- c) **tarptautinėse investavimo sutartyse** – nacionalizacija, karteliniai susitarimai, užsienio investuotojų diskriminacija, šalies politinis nestabilumas, **dažnai keičiami vystymo projektai, įvedamos naujos su industriniais projektais susijusios taisyklės** (*paryškinta autoriaus*), technologinių naujovių atsiradimas³⁶;
- d) **žemės ūkio srityje** – išimtinai prastas derlius, sausra, potvyniai, pasėlius arba gyvulius sunaikinantys gamtiniai įvykiai, ligos, parazitai, **produkcijos supirkimą reguliuojančių teisės aktų nenumatyti pakeitimai** (*paryškinta autoriaus*)³⁷;
- e) **transporto srityje** – laivo, orlaivio ar kitos transporto priemonės areštas, krovinio vagystė, sugadinimas ar sunaikinimas gabenimo metu ir kt.³⁸

³³ Zapolskis, P. *supra* note 11:99.

³⁴ Horn, N. *supra* note 28:115.

³⁵ Zapolskis, P. *op. cit.*

³⁶ *Ibid.*

³⁷ *Ibid.*

³⁸ *Ibid.*

Kaip matyti iš aukščiau pateiktos įvykių, sąlygojančių esminį aplinkybių pasikeitimą, analizės, prie tokių įvykių, be kita ko, priskiriami ir įstatymų pakeitimai ir įvairūs valdžios institucijų sprendimai, kurie paprastai būna imperatyvaus pobūdžio, todėl šalims, kurių sutartiniams santykiams jie yra aktualūs, tampa privalomi, ko pasekoje tolimesnis sutarties vykdymas tampa labai apsunkintas arba nebeįmanomas. Nors Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 6.157 straipsnio 2 dalyje yra įtvirtinta atskira nuostata, skirta būtent tokių situacijų sprendimui, kuri neva atsako į klausimą, kokią po sutarties sudarymo atsiradę imperatyvių teisės normų pasikeitimo įvykiai turi reikšmę sutarties tolimesniam vykdymui, tačiau, kaip nurodyta pirmame šios dalies skyriuje, vis dėl to sutarties privalomumo principas ribojamas tik vienu atveju – jis netaikomas, jeigu sutarties įsipareigojimų įvykdymui kliudo teisiškai reikšmingos aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo, šios situacijos, kaip jau buvo minėta aukščiau, daugelyje valstybių ir tarptautinėje praktikoje sprendžiamos taikant sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. Kaip matyti iš kitose šio darbo dalyse pateiktų tarptautinių dokumentų bei kai kurių užsienio valstybių teisinių sistemų analizės, imperatyvių teisės normų pasikeitimo įvykiai, atsiradę po sutarties sudarymo, sąlygojantys esminį aplinkybių pasikeitimą, trukdantį sutarties įsipareigojimų įvykdymui, taip pat nėra išimtis ir dažniausiai sprendžiami taikant pasikeitusių aplinkybių institutą.

Taigi, sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykis su sutarčių vykdymo neįmanomumu ir sutarčių vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisiniais institutais yra toks, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimai patenka į įvykių, kurie gali nulemti pasikeitusias sutarties vykdymo aplinkybes, spektrą, ko pasekoje, nustačius papildomas sąlygas, gali būti taikomas pasikeitusių aplinkybių institutas.

1.3. Klasikinis ir lankstusis požiūris į sutarties privalomumą

Nepaisant to, kad *pacta sunt servanda* principas yra ir visuomet buvo pamatinis sutarčių teisės principas, jis niekuomet nebuvo laikomas absoliučiu ir ilgainiui buvo švelninamas taikant neįmanomumo, pasikeitusių aplinkybių ir kitas doktrinas. Kadangi praktikoje vis dažniau tampa aktuali šio principo išimties taikymo galimybė, verta plačiau paanalizuoti, kuo vis dėl to, ji yra naudinga, ir kaip iš tiesų pasikeitusių aplinkybių instituto taikymas gali pasitarnauti sutarties privalomumo principo gyvavimui.

Sutarties vykdymo privalomumas ir galimybė pakeisti arba nutraukti sutartį dėl objektyviai pasikeitusių aplinkybių yra esminiai sutarčių teisės klausimai, kurie, tiek teisės

teorijoje, tiek praktikoje yra sprendžiami nuo pat sutarties instituto atsiradimo. Tradiciniu požiūriu į sutartį prioritetą suteikiamas privalomam sutarties laikymuisi. Jei šalis siekia, kad jų tarpusavio santykiai būtų reguliuojami pagal tam tikras taisykles, tai šios taisyklės tampa šalims privalomos, t. y. teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią.

Griežtojo *pacta sunt servanda* principo laikymosi ir lankstesniojo jo taikymo šalininkai neretai priskiriami dviems skirtingoms, doktrinoje dar žinomoms, kaip klasikinė ir lanksčioji sutarčių teisės mokykloms³⁹. Ši priešprieša gali būti apibrėžta, kaip santykis tarp klasikinio sutarčių laisvės principo, kuris atsispindi ir *pacta sunt servanda* principu, bei siekio praplėsti privačius šalių santykius tokiais praturtinančiais elementais, kaip sąžiningumas, protingumas ir praktiškumas⁴⁰.

Klasikinio *pacta sunt servanda* principo požiūrio šalininkai remiasi tokiais argumentais:

- a) šalių sudaryta sutartis turi įstatymo galią ir jos privaloma laikytis. Jei šalis siekė nustatyti sutarties pritaikymo prie pasikeitusių aplinkybių taisykles, jos turėjo tai nustatyti sutartyje. Priešingu atveju, galima manyti, jog šalis *sąmoningai* atsisakė sutarties pritaikymo prie pasikeitusių aplinkybių⁴¹. Tai ypač akcentuotina ilgalaikėms sutartims, kurias sudarančios šalys turi suprasti, kad sutarties sudarymo metu egzistavusios aplinkybės gali pasikeisti, todėl aplinkybių pasikeitimo sutartinės nuostatos nebuvimas gali reikšti šalies sprendimą prisiimti šių aplinkybių pasikeitimo riziką⁴²;
- b) pasikeitusios sutarties vykdymo aplinkybės ir suvaržytas sutarties vykdymas, išskyrus absoliutų neįmanomumą, negali būti pagrindu keisti sutarties sąlygas arba nutraukti sutartį. Itin griežtai traktuojami įvykių numatomumo, rizikos prisiėmimo ir kontrolės kriterijai⁴³;
- c) atleidus sutarties šalį nuo sutarties vykdymo, sutarties galimomis pasekmėmis galėtų tapti ne adaptavimas, o sutarties vykdymo sustabdymas arba nutraukimas.

³⁹ Nassar, N. *Sanctity of Contracts Revised: a Study in the Theory and Practice of Long-Term International Commercial Transactions*. (Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1999), 211; Zapolskis, P. *supra* note 11.

⁴⁰ Sharma, K. M. "From Sanctity to Fairness: An Uneasy Transition in the Law of Contracts." *New York Law School Journal of International and Comparative Law*. 1999, 18 (2): 140; Zapolskis, P. *supra* note 11.

⁴¹ Draetta U., Lake R. B., Nanda V. P. *Breach and Adaptation of International Contracts: An Introduction to Lex Mercatoria*. (Salerno: Butterworth Legal Publishers, 1992), 203-204; Frick, J. G. *Arbitration and Complex International Contracts*. (Zurich: Schulthess, 2001); Zapolskis, P. *supra* note 11:17.

⁴² Zaccaria, E. C. "The Effects of Changed Circumstances in International Commercial Trade." *International Trade Business Law Review*. (2005), 9:159-160; Trebilcock, M. J. *The Limits of Freedom of Contract*. (Cambridge: Harvard University Press, 1993), 30; Monteiro, A. P. "Rebus Sic Stantibus – Hardship Clauses in Portuguese Law." *European Review of Private Law*. 1998, 3: 319; Brunner, C. *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles. Exemption for Non-Performance in International Arbitration*. (Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009), 419-120, 439-440; Treitel, G. H. *Frustration and Force Majeure. Second Edition*. (London: Sweet & Maxwell, 2004), 279, 292, 299; Zapolskis, P. *supra* note 11:17-18.

⁴³ Zapolskis, P. *supra* note 11:18.

Paskirstant nuostolius vyrauja taisyklė, kad kiekviena šalis turi padengti savo nuostolius⁴⁴;

- d) sutarties privalomumo principo išimtis kuriančios teorijos gali teisinius sutarties šalių santykius padaryti nesaugiais ir nestabiliais, o leidimo keisti sutartis suteikimas teismams yra pavojingas, nes sudaro galimybes kišti valstybei į privačius šalių santykius bei kyla grėsmė privačių šalių valios autonomijai⁴⁵;
- e) *rebus sic stantibus* negali būti pripažintu nusistovėjusiu komerciniu papročiu, nes tai yra vienas prieštaraujančių klausimų teisės doktrinoje ir praktikoje⁴⁶.

Nepaisant griežtojo požiūrio į sutarties privalomumą šalininkų argumentų, šiuolaikinėje sutarčių teisėje klasikinė požiūrio į sutarties privalomumo principą doktrina nusileidžia lanksčiajai doktrinai. Formalusis požiūris „viskas arba nieko“ pasikeitė į lankstesnį, siekiantį sąžiningumo ir į bendrą komercinį supratimą orientuotų rezultatų požiūrį⁴⁷. Tokį požiūrį pagrindžiantys argumentai įvardijami šie:

- a) reikalavimas sutartimi sureguliuoti visus įmanomus sutarties vykdymo scenarijus negali būti pagrįstas – praktikoje sutartyse dažniausiai paplitusios *force majeure* sąlygos, reguliuojančios sutarties vykdymo neįmanomumo situacijas, o pasikeitusių aplinkybių (sutarties vykdymo suvaržymo) sąlygos sutartyse rečiau pasitaiko. Tai gali būti nulemta tokių priežasčių:
 - i) šalys neturi pakankamai patirties sutartiniais mechanizmais apsaugoti savo interesus, taip pat parengtos sąlygos neapima visų galimų aplinkybių pasikeitimo ateityje scenarijų⁴⁸;
 - ii) šalys pamiršta įtraukti arba sutarties rengimo metu neįvertina pasikeitusių aplinkybių nuostatos svarbos⁴⁹;
 - iii) ypač ilgalaikėse sutartyse aplinkybių pasikeitimas dažniausiai yra neišvengiamas („nė viena gamykla dar nėra pastatyta tokia, kokia buvo originaliai suplanuota“)⁵⁰.

⁴⁴ Nassar, N. *supra note* 39:211; Zapolskis, P. *supra note* 11.

⁴⁵ Litvinoff, S. “Force Majeure, Failure of Cause and Theorie de L’Imprevision: Louisiana Law and Beyond.” *Louisiana Law Review*. (1985), 46 (1): 5; Zapolskis, P. *supra note* 11.

⁴⁶ Peter, W. *Arbitration and Renegotiation of International Investment Agreements. Second Revised and Expanded Edition*. (The Hague: Kluwer Law International, 1995):196; Zapolskis, P. *supra note* 11.

⁴⁷ Berger, K. P. “The Relationship Between the UNIDROIT Principles of International Contracts and the *lex mercatoria*.” *Uniform Law Review*. (2000), 5 (1): 153-154; Zapolskis, P. *supra note* 11.

⁴⁸ Lando, O., Beale H. *Principles of European Contract Law. Full text of Parts I and II combined*. (The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 2000), 323; Zapolskis, P. *supra note* 11:19.

⁴⁹ Lando, O. „CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law.” *The American Journal of Comparative Law*. 2005, 53 (2), :399; Zapolskis, P. *supra note* 11:19.

⁵⁰ Herrmann, G. The UNCITRAL Conciliation Rules: an Aid also in Contract Adaptation (and Performance Facilitation). Iš *Adaption and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Horn, N. (ed.). Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985,219; Zapolskis, P. *supra note* 11:19.

Sutartis negali būti izoliuotas nuo socialinės realybės reiškiny⁵¹. Neįmanoma numatyti visų galimų sutarties vykdymo kliūčių. Šalys gali susidurti su staigiais ir netikėtais valiutų kursų pasikeitimais, infliacija, krizėmis finansų rinkose, nekontroliuojamais gamtiniais reiškiniais ir pan. Net ir tos sutartys, kurios jų rengimo metu galėjo atrodyti puikiai parengtos, pasikeitus sutarties vykdymo aplinkybėms, gali turėti spragų⁵². Net ir atlikus įvairias galimybių studijas, geologinius tyrinėjimus ir atlikus kitokius pasirengimo veiksmus, netikėtų įvykių tikimybė išlieka⁵³;

- iv) sudarant sutartis prisijungimo būdu šalis neturi galimybių įtakoti sutarties turinio⁵⁴;
- v) sutarties vykdymo suvaržymo specialios sąlygos įtraukimas į sutartį gali sudaryti kliūčių apdrausti tokios sutarties rizikas draudimo bendrovėje, dėl ko šalys gali nebūti suinteresuotos tokios sąlygos įtraukimu⁵⁵ ir kt.

Šios aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad, bet kuriuo atveju įstatyminės pasikeitusių aplinkybių nuostatos yra reikalingos, nes yra įvairių priežasčių, dėl kurių šalys neįtraukia specialių pasikeitusių aplinkybių sąlygų. Tuo tarpu, įstatyminės pasikeitusių aplinkybių normos užtikrina, kad išimtiniais atvejais šalys nenukentėtų nuo pernelyg griežto privalomumo principo taikymo⁵⁶;

- b) specifiškai turėtų būti vertinamos ilgalaikės ir sudėtingos sutartys – šalių kooperavimasis, paieška kompromisų ir lankstumas tampa itin svarbūs sudėtingose tarptautinėse ir ilgalaikėse sutartyse. Jei šalių bendradarbiavimo stigs, sklandus tolimesnis sutarties vykdymas ar net jos išsaugojimas gali tapti neįmanomu⁵⁷;
- c) sutarčių adaptavimas apsaugo šalių teisėtus lūkesčius – pasikeitusių aplinkybių sąlygojamas sutarties pasibaigimas nėra šalių lūkesčius atitinkanti ir ekonomiškai naudinga priemonė ir nepadedą išsaugoti sutarties. Ypatingai kalbant apie ilgalaikes ir sudėtingas sutartis. Ilgalaikių sutarčių atvejais šalys jau būna atlikusios dideles investicijas, o sutarties nutraukimas ir investuoto kapitalo perkėlimas į kitus

⁵¹ Monteiro, A. P. “Rebus Sic Stantibus – Hardship Clauses in Portuguese Law.” *European Review of Private Law*. 1998, 3:320; Zapolskis, P. *supra* note 11:19.

⁵² Frick, J. G. *Arbitration and Complex International Contracts*. (Zurich: Schulthess, 2001),150; Zapolskis, P. *supra* note 11:19.

⁵³ Nassar, N. *supra* note 39:207; Zapolskis, P. *supra* note 11:19.

⁵⁴ Zapolskis, P. *supra* note 15, p. 19.

⁵⁵ Dalhuisen, J. *Dalhuisen on Transnational, Comparative, Commercial, Financial and Trade Law. Fourth edition. Volume 2. Contract and Movable Property Law*. (Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010), 106; Zapolskis, P. *supra* note 11:19.

⁵⁶ Zapolskis, P. *supra* note 11:19.

⁵⁷ Bernardini P. Is the Duty to Cooperate in Long-Term Contracts a Substantive Transnational Rule in International Commercial Arbitration? Iš *Transnational Rules in International Commercial Arbitration* (ICC Publ. Nr. 480/4). Gailard E. (ed.). (Paris: International Chamber of Commerce, 1993), 139; Dalhuisen, J. *op. cit.*, 104; Berger, K. P. *supra* note 47:160; Zapolskis, P. *supra* note 11:20.

projektus ir/ ar suradimas kito verslo partnerio gali būti labai sudėtingas arba nepagrįstai brangus. Dar daugiau, daugelis tęstinių sutarčių atsiperka tik praėjus tam tikram laiko tarpui, todėl šalis gali būti suinteresuota tęsti sutartį, padengti atliktas investicijas ir gauti pelną⁵⁸. Atsižvelgiant į tai, sutarties adaptavimas yra be abejonės veiksmingesnė priemonė nei sutarties nutraukimas, o rizikos paskirstymas abiem šalims gali būti naudingesnis nei nelanksčios taisyklės „kiekviena šalis padengia savo nuostolius“ taikymas⁵⁹;

- d) lankstesnis sutarčių modelis užkerta kelią oportunistiniam šalių elgesiui – sutarties griežtasis požiūris ir „kiekviena šalis padengia savo nuostolius“ taikymas gali sąlygoti tokių situacijų atsiradimą, kai viena iš šalių pradeda gauti netikėtą didžiulį pelną, arba priešingai – patiria didelius nuostolius (angl. *windfall gains and losses*)⁶⁰. Tokiais atvejais esant ilgalaikėms sutartims šalių bendradarbiavimas taptų labai apsunkintas, todėl veiksminga priemonė galėtų būti pelną ar išlaidas protingai perskirstantis sutarties adaptavimas⁶¹.

Minėta, jog klasikinio ir lankstesniojo sutarties privalomumo principo šalininkai priskiriami skirtingoms sutarčių teisės mokykloms, tačiau ar tikrai tarp sutarties privalomumo ir pasikeitusių aplinkybių vyrauja priešprieša? Štai P. Zapolskis siūlo *rebus sic stantibus* principą vertinti ne kaip priešpriešinį, o kaip harmoningai suderinamą su *pacta sunt servanda* principu. Sudarydamos sutartį šalys numato tam tikrus jos vykdymo scenarijus ir tikisi tam tikros naudos, kurią gaus kiekviena šalis iš sutarties. Jei dėl išimtinai pasikeitusių aplinkybių sutarties vykdymas pasikeičia taip, kaip nė viena šalis nenumatė, tai teisingumo ir sąžiningumo principai reikalauja atstatyti sutartinių prievolių pusiausvyrą – grąžinti šalis į tą sutarties vykdymo prognozę, kurią šalys numatė ir tikėjosi sudarydamos sutartį. Toks sutartinės pusiausvyros atstatymas *pacta sunt servanda* principui neprieštaruoja, o veikia priešingai – skatina šio principo laikymąsi, nes adaptavus sutartį atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes, šalys ir toliau laikosi būtent tokios sutarties, kokią sudarė iš pradžių. Sutarties adaptavimas tokiu atveju sukurtų tokį rezultatą, kuris būtų laikomas ne sutarties privalomumo antonimu, o teisiniu būdu, kurio tikslas yra pakeisti sutartį jos privalomumo sustiprinimo naudai⁶². Modernioje sutarčių teisėje

⁵⁸ Nassar, N. *supra* note 39:206; Zapolskis, P. *supra* note 11:20.

⁵⁹ Zapolskis, P. *supra* note 11:20.

⁶⁰ Sharma, K. M. “From Sanctity to Fairness: An Uneasy Transition in the Law of Contracts.” *New York Law School Journal of International and Comparative Law*. (1999), 18 (2):145-146; Zapolskis, P. *supra* note 11:20

⁶¹ Zapolskis, P. *supra* note 11:20.

⁶² Mekki, M. with collaboration of Kloepfer-Peese, M. *Hardship and Modification (or Revision) of the Contract*. Iš *Towards a European Civil Code*. Fourth Revised and Expanded Edition. Hartkamp A. S., et al. (eds.). Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law & Business, 2011, p. 653-654. Taip pat žr. Zakariya, H. *Changed Circumstances and*

rebus sic stantibus principas neprieštarauja *pacta sunt servanda* principui⁶³. „Kai sutartis yra pakeičiama, bet išsaugoma, *pacta sunt servanda* principo pamatinis egzistavimas lieka nepaliestas⁶⁴“. Pastovumas nėra vienintelė ginama vertybė modernioje sutarčių teisėje. Proporcingumas ir tęstinumas tam tikrais atvejais legitimizuoja sandorių reviziją⁶⁵. *Rebus sic stantibus* principo taikymas padeda gerbti tikrąją šalių valią, kokia ji buvo sutarties sudarymo metu ir apsaugo sutarties tęstinumą, taip pat padeda užtikrinti, kad šalių valia yra suprantama ne statiškai, o dinamiškai⁶⁶.

1.4. Imperatyvių teisės normų įtaka sutartiniams santykiams ir jų teisinė reikšmė

Atsižvelgiant į tai, kad teisės aktų nenumatyti pakeitimai ir įvairūs valdžios institucijų sprendimai, tokie, kaip: naujų taisyklių įvedimai, nenumatyti mokesčių ir rinkliavų padidinimai, importo ir eksporto apribojimai, prekybos sankcijos, embargai ir pan. teisės doktrinoje ir praktikoje yra priskiriami prie įvykių, kurie gali nulemti pasikeitusias sutarties vykdymo aplinkybes, siekiant geriau suprasti valstybės veiksmų įtaką sutartiniams santykiams, verta panagrinėti šių įvykių formavimosi prielaidas bei imperatyvių teisės normų, kaip pagrindinių valstybės veiksmų įrankių, teisinę reikšmę sutartiniams santykiams.

Teisės doktrinoje pripažįstama, jog sutarties laisvės principas susiformavo maždaug XVIII-XIX a., kuomet asmens apsisprendimo laisvė sutartiniuose santykiuose pasireiškė sutarčių sudarymo laisve⁶⁷. Teismai gynė šalies interesą išimtinai tik susitarimo nesilaikymo atveju, tuo tarpu tokios priežastys, kaip informacijos nepakankamumas ar sunki sutarties šalies ekonominė padėtis negalėjo būti pagrindu reikalavimui, kad teismas pripažintų sutartį negaliojančia⁶⁸. Pagal tuo metu vyravusią nuomonę, valstybė neturėjo teisės kištis į privačius asmenų reikalus, o teisinė

the Continued Validity of Mineral Development Contracts. Iš *Legal Aspects of the New International Economic Order*. Hossain, K. (ed.). (London: Pinter, 1980), 274-275; Zapolskis, P. *supra note* 11:21.

⁶³ Rodner, J. O. Hardship under the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Iš *Global Reflections on International Law, Commerce and Dispute Resolution. Liber Amicorum in honour of Robert Briner*. Aksen, G., Bokstiegel, K. H., Mustill, M. M. *et al.* (eds.). Paris: International Chamber of Commerce, 2005, p. 685; Yildirim, A. C., *Equilibrium in International Commercial Contracts: With Particular Regard to Gross Disparity and Hardship Provisions of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2011, p. 53-55; Zapolskis, P. *supra note* 11:21.

⁶⁴ Rosler, H. Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law. *European Review of Private Law*. 2007, 3: 509; Zapolskis, P. *supra note* 11:21.

⁶⁵ Uribe, R. M. The Effect of a Changed of Circumstances on the Binding Force of Contracts: Comparative Perspectives. Cambridge: Intersentia, 2011, p. 241; Zapolskis, P. *supra note* 11:22.

⁶⁶ Mekki, M. with collaboration of Kloepfer-Pelese, M. Hardship and Modification (or Revision) of the Contract. Iš *Towards a European Civil Code*. Fourth Revised and Expanded Edition. Hartkamp A. S., *et al.* (eds.). Alphen aan den Rijn: Wolters Kluwer Law & Business, 2011, p. 661; Zapolskis, P. *supra note* 11:22.

⁶⁷ Mckendrick, E. *Contract Law*. 2 nd ed. Hampshire & London: Macmillan Press Ltd, 1994, p. 3-5.

⁶⁸ Gumbis, J. *Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtys*. Vilnius: Teisė Nr. 42, 2002; p. 60.

gynyba negalėjo būti suteikiama šaliai vien todėl, kad sutarties sąlygos jai buvo per griežtos arba neteisingos⁶⁹. Valstybė plačiai skelbė *laissez-fair* (nesikišimo) doktriną ir pasisakė už tai, kad „*asmenys turi būti palikti vieni ir nepriklausomai kurti savo sandorius, kadangi bet koks valstybės įsikišimas ir skirtingų taisyklių kontrahentams nustatymas reikštų trukdymą sutartinių santykių sąžiningumui ir teisingumui. <...> Teismas gali atlikti tik arbitro funkciją, t. y. kontroliuoti, kad šalys laikytųsi savo pažadų ar susitarimų, tačiau jokia būdu nėra kompetentingas spręsti, ar sandoris yra sąžiningas.*“⁷⁰

Sutarties laisvės principo formavimosi laikotarpiu jo aiškinimą įtakojo ekonominiai ir ideologiniai to meto veiksniai: kapitalizmo kūrimasis reikalavo išlaisvinti žmogų iš bet kokių varžymų, panaikinti darbo jėgos judėjimo, verslo ribojimus, buvo propaguojamos tokios liberalios idėjos, kaip individualizmo, žmogaus laisvės ir kitos⁷¹.

Vokietijoje ir kitose Vakarų Europos valstybėse vyravęs požiūris, kad protingai veikiantis žmogus gali tvarkyti savo likimą savarankiškai, nepriklausomai nuo paveldėtų feodalinių, politinių ar religinių ryšių ir autoritetų, kad jis gali laisvai formuoti savo gyvenimo santykius ir todėl jam turi būti duota galimybė sudarant sutartį laisvai spręsti, ar jis prisiims teisinį įsipareigojimą ir jei taip, kieno atžvilgiu, ir kokį turinį jam suteiks⁷², kisti pradėjo XX a. pradžioje. Pažymėtina, kad tiek kontinentinės, tiek ir bendrosios teisės sistemos valstybėse pagrindinis XX a. teisinės sąmonės bruožas buvo tai, kad įstatymų leidėjas teisę naudojo kaip viešosios politikos įrankį netgi tokiose srityse, kurios iki tol buvo pripažįstamos išimtinai privačiais interesais. Technikos pažanga bei vystimasis įdiegė valstybinei valdžiai mintį, jog ji geriau nei nepriklausoma rinka gali optimaliai sureguliuoti socialines ir ekonomines sąlygas, kurios padėtų užtikrinti ekonominių bei socialinių sąlygų pusiausvyrą bei darną⁷³. Atkreiptinas dėmesys, kad didesnio valstybės vaidmens privatiniuose santykiuose pradžia buvo pastebėta po Pirmojo Pasaulinio karo bei 1930 m. Ekonominės krizės – valstybės apsauginių priemonių pagalba siekė prikelti ekonomiką. Beveik visos šalys didele dalimi apribojo eksportą bei importą, iškėlė nacionalines valiutas atsisakydamos taip vadinamo „aukso standarto“, ko pasekoje bendra europinė rinka buvo suskaldyta į izoliuotas nacionalines rinkas⁷⁴.

Dėl tokio valstybių rinkų nacionalizmo gresiantys ekonominiai pavojai buvo išvelgti po Antrojo Pasaulinio karo, tačiau suvisuomenintos rinkos biudžetiniai reikalavimai ir fiskalinė

⁶⁹ Ambrasienė, D., et al. *Civilinė teisė: Prievolių teisė*. Antrasis leidimas. (Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004), 110.

⁷⁰ Elliot, C.; Quinn, F. *Contract Law*. 5th edition. (Great Britain: Person Education Limited, 2005), 4.

⁷¹ Atiyah, P.S. *The Rise And Fall Of Freedom Of Contract*. (Oxford: Oxford University Press), 61.

⁷² Zweigert K., Kötz H. *supra note* 13:272.

⁷³ Dalhuisen, I. *supra note* 55:103.

⁷⁴ *Ibid.*

politika suteikė naują pagrindą valstybiniam reguliavimui kiekvienos valstybės viduje. Platesnės kišimosi politikos dėka daugelis visuomenei reikšmingų sričių buvo perduotos išimtinai į valstybinių įmonių ar organizacijų rankas (angl. *state enterprises*)⁷⁵. Po Antrojo Pasaulinio karo, daugelyje Europos valstybių tokios sritys, kaip komunalinių paslaugų teikimas gyventojams bei įmonėms tapo administruojamos išimtinai valstybei pavaldžių ūkio subjektų, tuo tarpu, kituose sektoriuose, dėl netinkamo pasiūlos ir paklausos balanso valstybė nustatinėjo kainas ar kitaip kišosi į privačius asmenų bei įmonių verslo santykius⁷⁶. Valstybiniam monopoliniam kapitalui ir monopolinėms tendencijoms įsitvirtinus ekonomikoje, prekių apyvarta buvo pradėta reglamentuoti imperatyviomis normomis, tokiu būdu ėmė laipsniškai stiprėti valstybės įtaka ekonomikai. Ilgainiui tapo aišku, kad absoliuti sutarties laisvė negalima⁷⁷.

Šiuo metu jau prieinama prie nuomonės, jog sutarties laisvės principo ribojimas iš esmės yra pažangus reiškinys⁷⁸. Valstybė įstatymų pagalba padeda reguliuoti privačius sutartinius santykius siekdama ginti viešąjį visuomenės interesą. Pripažįstama, kad sutarties laisvės principo ribos parodo, jog visuomenė ir valstybė nėra abejingos sutartiniams santykiams ir pasilieka teisę kontroliuoti sutarties šalių veiksmus, apimdama ir sutarties turinį, t. y. jos sąlygas⁷⁹. Pagrindinis kylantis klausimas yra kišimosi mastas, t. y. koks įstatymų leidžiamosios valdžios veikimas yra tinkamas turint galvoje esminį sutartinių santykių pagrindą – sutarties laisvės principą.

Atsižvelgiant į Konstitucinio Teismo doktriną, darytina išvada, kad tam tikrų suvaržymų nustatymas Lietuvoje yra viena iš konstitucinio reguliavimo formų. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 46 str. 3 d. nustatyta, kad valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei. Konstitucinio Teismo nuomone, Konstitucijos 46 str. 3 d. įtvirtintas principas nustato ūkinės veiklos reguliavimo kryptis, būdus ir ribas⁸⁰. Konstitucinis Teismas yra ne kartą konstatavęs, kad asmens ūkinė laisvė nėra absoliuti – ją įgyvendinant paliečiami visuomenės interesai, todėl valstybė privalo reguliuoti ūkinę veiklą⁸¹. Tai, kad ūkinės veiklos laisvė gali būti ribojama, kai yra būtina ginti vartotojų teises ir tam gali būti nustatytos įvairios

⁷⁵ Bradgate, R. *Commercial Law*, s.l.:Butterworths, 12.

⁷⁶ Dalhuisen, I. *supra note* 55:35-36.

⁷⁷ Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. (Vilnius: Eugrimas, 2002),105.

⁷⁸ Beaton, J. *Anson's Law of Contract. 28th edition*. (Oxford: Oxford University Press, 2002, 4-5.

⁷⁹ Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. Vilnius: Justitia, 1996, p. 37.

⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1° straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusiu valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

vardotojų interesų gynimo priemonės seka iš Konstitucijos 46 straipsnio 5 dalies nuostatos. Taigi, Konstitucija garantuoja daugumos interesų apsaugos principo bei viešo intereso apsaugą. Iš to seka, jog valstybė privalo reguliuoti ūkinę veiklą siekiant apsaugoti daugumos interesus – bendrąją tautos gerovę bei vartotojų teises (viešąjį interesą). Pastebėtina, jog pagal Konstitucinį Teismą, ūkinės veiklos reguliavimas paprastai yra susijęs su ūkinės veiklos kontrole, kuri pasireiškia kaip ūkinės veiklos sąlygų nustatymas, tam tikrų procedūrų reglamentavimas, taip pat tam tikri šios veiklos ribojimai ir draudimai⁸². Valstybė yra priversta reguliuoti ūkinę veiklą taip, kad asmeniniai individo interesai kiek galima labiau sutaptų su viešu visuomenės interesu, siekiant bendros tautos gerovės, tokiu būdu pirmenybę teikiant viešajam interesui nei sutarties laisvės principui.

„Pripažįstant, kad ne visuomet abiejų sutarties šalių padėtis yra visiškai vienoda, būtina sukurti sistemą, leidžiančią valstybei kištis į sutartinius šalių santykius, kai pažeidžiamos silpnesnės šalies teisės ar interesai. Valstybės kišimasis į sutartinius santykius nėra visose valstybėse vienodas tačiau bendra tendencija yra – valstybės kišimasis į sutartinius santykius stiprėja“⁸³. Sutartinius šalių santykius gali veikti t. y. įgyvendinti sutarties laisvės principo ribojimą, tik įstatyme nustatytos institucijos – teismai, vartotojų teisių gynimo organizacijos ir kitos kontrolės įstaigos, tačiau bet koks viešosios valdžios kišimasis į juos turi būti pagrįstas ir motyvuotas. Valentinas Mikelėnas knygoje „Sutarčių teisė“ teigia, jog papildomai besikišant valstybei į sutarčių teisę derėtų vadovautis šalių interesų pusiausvyros principu, nes vienos šalies interesų suabsoliutinimas gali pažeisti kitos šalies interesus, kas galėtų turėti neigiamų padarinių visai visuomenei⁸⁴.

Teigiama, kad sutarties laisvės principo pagrindu „yra konstruojamas visas sutarčių teisės institutas“⁸⁵. Kaip pažymi savo daktaro disertacijoje Stasys Drazdauskas „sutarčių teisė turi prasmę tik todėl, kad yra pripažįstama laisvė apsispręsti, sudaryti sutartį ar ne, jei sudaryti, tai su kuo ir kokiomis sąlygomis. Jeigu tokio apsisprendimo laisvės nebūtų, susitarimas, kaip kylantis iš šalių valios, netektų savo prasmės, o kartu išnyktų ir pagrindinis sutarčių teisės tikslas – užtikrinti laisva valia sudarytų susitarimų privalomumą“⁸⁶. Sutarties laisvės principas, kaip vienas pagrindinių sutarčių teisės principų užtikrina šalims teisę laisvai sudaryti sutartis ir savo nuožiūra nustatyti tarpusavio teises ir pareigas, išskyrus atvejus, kai tam tikras sutarties sąlygas

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

⁸³ Mikelėnas V. *Sutarčių teisė*. Vilnius: Justitia, 1996. P. 314.

⁸⁴ *Ibid.*, p. 38.

⁸⁵ Mikelėnas, V. *Sutarčių teisė: Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija*. (Vilnius: Justitia, 1996), 41.

⁸⁶ Drazdauskas S. „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka sutarčių teisei.“ Daktaro disertacija. (Vilnius universitetas, 2008), 78.

nustato imperatyviosios teisės normos. Įstatymuose įtvirtinami šios laisvės ribojimai imperatyviomis normomis pagrįsti būtinybe, kaip minėta, apsaugoti tam tikras visuomenės grupes ir viešuosius interesus.

Įstatymų leidėjas neturi daug teisinio poveikio priemonių. Siekdamas sukurti naujus visuomeninius santykius ar pakreipti juos kuria nors vertybine linkme, pasitelkdamas imperatyvųjų reguliavimo metodą jis gali suformuluoti visuomeninio santykio dalyviams vieną iš draudžiamųjų ar pozityviai įpareigojančių paliepimų: kas nurodyta teisės normose, tą ir reikia daryti; kas daugiau – tas už įstatymo ribų ir draudžiama. Čia galioja principas: viskas, kas nėra tiesiogiai leista įstatymo, draudžiama. Santykio dalyviams neleidžiama jokia elgesio saviveikla ir nukrypimai nuo teisinių imperatyvų. Todėl imperatyvųjų reguliavimą apibūdina siekis detalčiai ir smulkmeniškai reguliuoti visuomeninio santykio dalyvių elgesį. Įstatymų leidėjas čia iškyla tarsi orakulas, pretenduojantis numatyti visus galimus žmonių tarpusavio santykius ir jų modifikacijas⁸⁷.

Teisės normos sąvoka per šimtmečius teisės teoretikų plėtotoje teisės doktrinoje jau yra spėjusi įgauti daugiau mažiau vienodą reikšmę: teisės norma – elgesio taisyklė, kuri nustato galimo ir privalomo elgesio ribas, jų išorinės laisvės mastą, dažniausiai nustatyta ir garantuojama valstybės⁸⁸. Jeigu sutarties sąlygas nustato dispozityvioji teisės norma, tai šalys gali susitarti šių sąlygų netaikyti arba susitarti dėl kitokių sąlygų. Tik tuo atveju, jei šalys tokio susitarimo nesudarė, jų teisės ir pareigos nustatomos pagal dispozityviąją teisės normą (CK 6.156 straipsnis). Kasacinio teismo jurisprudencijoje išaiškinta, kaip orientuotis tarp imperatyvių ir dispozityvių normų: „imperatyviosios teisės normos nustatomos siekiant apsaugoti visuomenės interesus, viešąją tvarką, joms būdingi aiškiai išreikšti draudimai, įsakmūs įpareigojimai. Teisės normos, kuriomis nustatomos alternatyvios veikimo galimybės, kylančios iš normose vartojamų žodžių „gali“, „turi teisę“, „leidžiama“, paprastai yra dispozityvios“⁸⁹.

Ne paslaptis, jog Lietuvos civilinė teisė į savo reguliavimą yra perkėlusি UNIDROIT sutarčių teisės principus. UNIDROIT Principuose sutarties laisvės principas, įtvirtintas 1.1 straipsnyje, nusako laisvę sudaryti sutartis ir nustatyti jų turinį⁹⁰. UNIDROIT Principai pagrindinius sutarties laisvės ribojimus sieja su sąžiningumo reikalavimais bei imperatyviomis normomis. Principų 1.4 straipsnis nustato, kad: „Jokia šių Principų nuostata negali apriboti

⁸⁷ Drazdauskas S. *supra note* 86:200-201.

⁸⁸ Vaišvila, A. *Teisės teorija, ketvirtasis leidimas*. (Vilnius: Justitia, 2014), 245-246.

⁸⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Agrogimas“ v. A. B.*, Nr. 3K-3-442/2011, kat. 42.8, 42.10, 45.1 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Askovis“ v. UAB „Nemuno žiburiai“*, Nr. 3K-3-629-313/2015, kat. 2.5.8.8; 2.5.16.5 (S).

⁹⁰ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-08-14]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>

imperatyvių teisės normų, kurių privaloma laikytis atsižvelgiant į sutarčiai taikytiną teisę, taikymo, nesvarbu kokia teisė, ar nacionalinė, ar tarptautinė jas nustato“⁹¹. Šio straipsnio komentare nurodoma, kad nei šie principai, kaip vienas *soft law* šaltinių, nei remiantis šiais principais sudarytas sandoris negali nustatyti taisyklių ar sąlygų, prieštaraujančių imperatyvioms nacionalinės teisės nuostatomis. Imperatyvios nacionalinės nuostatos yra tos, kurias valstybė nustato autonomiškai ir kurios kildinamos iš tarptautinių konvencijų ar viešosios tarptautinės teisės, tačiau nors įvairiose teisinėse sistemose šios normos dėl skirtingo reguliavimo yra ne tapačios, tačiau paprastai yra siejamos su bendraisiais viešosios tvarkos principais⁹².

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra išaiškinęs, kad sutarties laisvės principas valstybės pripažįstamas ir ginamas tikslingai – jis suteikia reikšmę suderintiems šalių tarpusavio ketinimams. Šalių pasiektas susitarimas įformintas teisės aktų pripažįstama tvarka tampa teisiškai įpareigojančiu aktu ir reikšmingu visuomeninės savireguliacijos instrumentu. Valstybė, siekdama ūkio našumo, įsipareigoja šias pareigas užtikrinti priverstinai, nustatydamą teisinį reikalavimą laikytis sutarčių (*pacta sunt servanda*), ir prireikus per teismą priverstinai įgyvendina. Sprendžiant ginčus, kylančius iš sutartinių santykių, negalima ignoruoti sutarties šalių valios ir vadovautis vien įstatymo nuostatomis. Teismas, spręsdamas sutartinių ginčų klausimus, nuo sutarties sąlygų turinio gali (ir privalo) nukrypti ir vadovautis teisės normomis tik tada, kai šalių sutartis prieštarauja bendriesiems teisės principams (CK 1.5 straipsnis), viešajai tvarkai (CK 1.81 straipsnis) ar imperatyviosioms įstatymo nuostatomis (CK 6.157 straipsnis).⁹³ Imperatyvus teisės normų pobūdis reiškia, kad nors civilinių santykių dalyviai yra lygūs ir laisvi sukurti civilines teises ir pareigas sudarydami sandorius (sutartis), tačiau laisvė sudarinėti sandorius nėra absoliuti, sutartinė laisvė yra ribojama visų pirma imperatyviosiomis teisės normomis⁹⁴. Taigi, sutarties laisvės ribos yra imperatyviosios teisės normos, kurių galiojimo ir taikymo sutarties šalys negali pakeisti ar panaikinti (CK 6.157 straipsnis).

⁹¹ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-08-14]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>

⁹² *Ibid.*

⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „ŽVC“ v. AB „Pineka“, Nr. 3K-7-262/2010, kat. 20.3.3; 42.8; 52.3 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje AB DnB NOR bankas v. P. A. B., Nr. 3K-3-559/2010, kat. 54 (S).

⁹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-593-687/2015.

II. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMOS SPRENDIMO BŪDAI RUSIJOJE, VOKIETIJOJE IR ANGLIJOJE

2.1. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Rusijoje

Teisinis neįmanomumas įvykdyti prievolę, kaip ir fizinis, pagal Rusijos teisę priskiriamas *force majeure* aplinkybėms. Rusijos įstatymų nuostatas, susijusias su nagrinėjama tema, galima rasti Rusijos civilinio kodekso 401 ir 417 straipsniuose⁹⁵. Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio 3 dalis reglamentuoja atsakomybės už sutartinių įsipareigojimų pažeidimą klausimą ir nustato: „Jei įstatymai ar sutartis nenustato kitaip, asmuo, veikiantis komercinėje aplinkoje, kuris neįvykdė prievolės ar ją įvykdė netinkamai, atsako, nebent jis įrodo, kad tinkamai įvykdyti savo įsipareigojimų buvo neįmanoma dėl nenugalimos jėgos, t. y. ypatingų aplinkybių, kurių nurodytomis sąlygomis buvo neįmanoma išvengti“. Tuo tarpu, Rusijos civilinio kodekso 417 straipsnio 1 dalis reglamentuoja prievolės nutraukimą dėl įstatymo, kurį išleido valstybės institucija, pagrindų: „Jei dėl valstybės institucijos išleisto akto visiškai ar iš dalies įvykdyti prievolę tapo neįmanoma, prievolė ar atitinkama jos dalis turi būti nutraukiama. Šalys, kurios dėl to patyrė nuostolių, turi teisę reikalauti kompensacijos pagal šio kodekso 13 ir 16 straipsnius“.

Atsižvelgiant į šias nuostatas, darytina išvada, kad: 1) Rusijos įstatymai numato griežtą atsakomybės be kaltės režimą verslo santykiuose; 2) sutartinių įsipareigojimų nutraukimo ir atsakomybės už įsipareigojimų nevykdymą / netinkamą vykdymą klausimai nagrinėjami atskirai; 3) atleidimas nuo atsakomybės leidžiamas tik tuo atveju, kai aplinkybės, trukdančios įvykdyti sutartį, yra išskirtinės ir neišvengiamos.

Pirmasis punktas reiškia, kad verslo santykių šalis yra atsakinga už įsipareigojimų nevykdymą net nesant jos kaltės, nebent ji galėtų įrodyti nenugalimos jėgos aplinkybes, kurios sutrukdė tinkamai įvykdyti sutartį. Kalbant apie antrą iškeltą klausimą, pabrėžtina, kad tikslus santykis tarp Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio (nenugalimos jėgos) ir 417 straipsnio (prievolės įvykdymo neįmanomumo dėl valstybės veiksmų) bei 416 straipsnio (prievolės nutraukimas dėl to, kad neįmanoma jos įvykdyti) yra neaiškus. Rusijos civilinio kodekso 417 straipsnio taikymo sritis Rusijos teismų praktikoje išlieka neaiški. Kai kurie mokslininkai pastebėjo, kad šis straipsnis buvo priimtas vėliau atsiradusiems sutarties įvykdymo negalimumo

⁹⁵ Rusijos civilinio kodekso I, II ir III dalių vertimus į anglų kalbą galima rasti: <http://www.russian-civil-code.com/PartI/SectionIII/Subsection1/Chapter25.html>.

atvejams, su sąlyga, kad toks negalimumas yra nuolatinis⁹⁶. Kai kurie Rusijos teismai taip pat pabrėžė, kad valstybės veiksmai, minimi 417 straipsnyje turėtų lemti objektyvų ir besąlyginį neįmanomumą išsaugoti būsimus įsipareigojimus⁹⁷. Tuo tarpu, dauguma valstybės veiksmais sukeltų padarinių yra *ab initio* laikini (pvz., jie yra priimami apibrėžtam laikotarpiui arba ateityje gali būti panaikinti), todėl abejotina, ar šis straipsnis išvis galėtų būti taikomas, pavyzdžiui, prekybos ryšių su tam tikromis šalimis draudimo situacijose.

Remiantis šia logika, tačiau apibūdinant negalimumo įvykdyti prievolę sąvoką kaip tokią, Hüseyin Can Aksoy tvirtina, kad „laikinas negalimumas nėra negalėjimas įvykdyti prievolės technine prasme“ ir kad „negalimumo sąvoka turi nuolatinį ir neabejotiną pobūdį.“⁹⁸ Vienintelį skirtumą turėtų lemti rezultatas. Nors sutartinių santykių tęsimas, kai prievolės negalimumo įvykdyti pobūdis yra pastovus, būtų nelogiškas, tuo tarpu, laikinos kliūtys neturėtų sukelti automatiško ir neišvengiamo sutarties nutraukimo. Į rezultatą orientuotas požiūris leistų išvengti argumentų, kad negalimumas įvykdyti prievolę tampa nuolatiniu tose sutartyse, kuriose prievolės įvykdymo terminas yra esminė sutarties sąlyga, net jei negalimumą lemiantys veiksniai yra laikino pobūdžio⁹⁹. Paprastai vienašališkas sutarties nutraukimas pagal Rusijos įstatymus yra galimas tik esminio sutarties pažeidimo atvejais (Rusijos civilinio kodekso 450 straipsnis), nebent sutartyje būtų nurodyta kitaip. Kuo ilgiau egzistuos laikinos kliūtys, tuo labiau tikėtina, kad delsimas įvykdyti sutartį bus pripažintas esminiu sutarties pažeidimu.

Rusijos civilinio kodekso 417 straipsnio taikymas tapo dar labiau apsunkintas priėmus kodekso pataisas¹⁰⁰, numatančias, kad jei valstybės institucijos priimtas aktas laikomas negaliojančiu ar panaikinamas, prievolė nepasibaigia, nebent šalys susitarė kitaip arba tai išplaukia iš prievolės pobūdžio, arba jei kreditorius neatsisakė prievolės vykdymo per protingą terminą. Taigi, 417 straipsnis sukuria fikciją, kad prievolė niekada nebaigė egzistuoti, nors kliūtis galėjo pasirodyti iš pradžių neapibrėžta. Ši nuostata sukuria teisinį netikrumą, nes prievolė gali nustoti egzistuoti dėl valstybės priimto akto (ne perkančiųjų šalių įtakos sferoje), bet tada staiga vėl atsirasti po to, kai valstybės priimtas aktas laikomas negaliojančiu arba panaikinamas.

⁹⁶ Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть первая (постатейный)[Kommentarii k Grazhdanskomu kodeksu Rossiiskoi Federatsii [Commentary to the Civil Code of the Russian Federation. Part One (itemized)] (Aleksander P. Sergeev, ed.) (Prospekt 2010); Карапетов А.Г. Расторжение нарушенного договора в российском и зарубежном праве [Karapetov A.G. Rastorzenie narushennogo dogovora v rossiiskom i zarubezhnom prave [Artem G. Karapetov, Termination of Breached Contract in Russian and Foreign Law]] (Statut 2007).

⁹⁷ Žr., Pvz., 2010 m. Balandžio 29 d. Tolimųjų Rytų rajono federalinio komercinio teismo sprendimą. Byla Nr. A59-4825 / 2009.

⁹⁸ Hüseyin C. Aksoy. *Impossibility in Modern Private Law: A Comparative Study of German, Swiss and Turkish Laws and the Unification Instruments* 172 (Springer 2014).

⁹⁹ *Ibid.* 172.

¹⁰⁰ Priimta 2015 m. kovo 8 d. Federaliniu įstatymu Nr. 42-FZ, kuris įsigaliojo 2015 m. liepos 1 d.

Žinoma, nėra įprasta tikėtis, kad valstybės priimtos nuostatos bus pripažintos negaliojančiomis ar panaikintos, ypač, jei jos priimtos apibrėžtam laiko tarpui. Deja, naujoji Rusijos civilinio kodekso 417 straipsnio redakcija taip pat nepaaiškina jo taikymo situacijose, kai sutarties vykdymo negalimumas yra laikinas. I. Kokorin ir J. Van Der Weide nuomone, geresnis sprendimas (tiek ekonominiu, tiek moraliniu požiūriu, atsižvelgiant į šalių laisvės principą sutarčių teisėje) būtų leisti sutarties šalims nuspręsti, kada sutartis turėtų būti nutraukta. Ginčo atveju, tai turėtų spręsti teismas, vadovaudamasis protingumo ir sąžiningumo principais, ar konkrečios aplinkybės pateisina sutarties nutraukimą¹⁰¹.

Atsižvelgiant į Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio 3 dalį, aplinkybės, užkertančios kelią sutarties vykdymui turi būti išskirtinės ir neišvengiamos. Rusijos Aukščiausiasis Komercinis Teismas išaiškino, kad nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės reiškia kažką viršijančio „normalų“ ir įprastą kelią, ypatingo tam tikrai gyvenimo situacijai, kurios niekada nebuvo galima numatyti.¹⁰² Toliau teismas pabrėžė, kad nenugalimos jėgos esmė yra objektyvus, o ne subjektyvus neišvengiamumas. Taigi, kai įvykusio įvykio pasekmės šalys gali sušvelninti ar užkirsti joms kelią (pvz., siūsdamos papildomus ugniagesius gelbėtojus į gaisro vietą), toks įvykis neatleistų skolininko nuo atsakomybės. Objektyvumo kriterijus neatliks svarbaus vaidmens valstybės veiksmų, pavyzdžiui nustatytų embargų, atveju, kai sutarties vykdymo teisinis negalimumas yra neginčijamas ir negali būti šalių pakeistas.

Rusijos Aukščiausiasis Teismas pabrėžė, kad nenumatyti įvykiai turėtų būti objektyviai nenumatomi¹⁰³. Šis *force majeure* taikymo kriterijus tampa pačiu problemiškesniu kalbant apie valstybės veiksmus ir/ar valiutų kursų svyravimus. Pavyzdžiui, neseniai nagrinėtoje byloje teismas atsisakė laikiną 2012 m. kovo mėn. nustatytą gyvų gyvūnų importo iš ES draudimą laikyti *force majeure* aplinkybe. Teismo teigimu, tokio pobūdžio apribojimai nėra naujas reiškinys, kurio apraiškų galima rasti praeityje. Ypatingai, jog informacija dėl panašaus pobūdžio anksčiau nustatytų draudimų buvo viešai prieinama Rusijos federalinės veterinarijos tarnybos tinklalapyje¹⁰⁴. Tai gana toli siekianti išvada, veiksmingai atimanti iš šalių teisę gintis *force majeure* doktrina valstybės priimtų eksporto ar importo draudimų atvejais.

Sunku pateisinti tokį griežtą požiūrį remiantis nuostolių prisiėmimo rizika, jog kiekviena sutarties šalis turėtų būti laikoma ją prisiėmusi („komercinę riziką“), atsižvelgiant į tai, kad beveik neįmanoma nuspėti tam tikrų rūšių embargų (draudimų, taikomų tam tikram

¹⁰¹ Kokorin, I., Van Der Weide, J. *supra note* 12:50-55.

¹⁰² 2012 m. birželio 21 d. Rusijos Federacijos Aukščiausiojo komercinio teismo prezidiumo sprendimas. Bylos Nr. A40-25926 / 2011-13-230.

¹⁰³ Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 14 d. sprendimas. Bylos Nr. AKPI12-69.

¹⁰⁴ 2014 m. birželio 27 d. Federalinio Šiaurės Vakarų apygardos komercinio teismo nutartis. Byla Nr. A21-8837/2012.

produktui iš konkrečios šalies). Štai kodėl šiuo atveju negalima paskirstyti rizikos vienai ar kitai šaliai veikti kaip paskata investuoti siekiant sumažinti tokią riziką¹⁰⁵. Nors teiginys, kad „po saule nėra nieko naujo“ gali būti teisingas, pats faktas, kad praecityje buvo įvestos ribojančios priemonės, tokios kaip prekybos draudimai, kai kurių autorių nuomone, nesukuria pakankamo numatomumo lygio¹⁰⁶ ¹⁰⁷. Tokia teismo logika yra puikus neapdairaus šališkumo pavyzdys, žymintis polinkį laikyti įvykį nuspėjamu po to, kai toks įvykis jau yra pasitaikęs anksčiau, nepaisant objektyvaus pagrindo jam nuspėti nebuvimo. Sandorių, susijusių su derybomis dėl visos galimos rizikos paskirstymo situacijose, kuriose rizikos atsiradimo tikimybė yra mažai tikėtina, išlaidos, jei imtume kartu visus susijusius sandorius, gali viršyti šalių numatytus sutartyje nuostolius. Rezultate būtų pasiektas tikrosios gerovės praradimas. Tokia padėtis tikrai prieštarautų įstatymo tikslui „sumažinti derybų išlaidas dėl sutarties sudarymo, pateikiant sutarties sąlygas, kurias šalys greičiausiai būtų aiškiai priėmusios, jei būtų vedusios derybas dėl jų¹⁰⁸“.

Kitaip situacija vertinama, kai šalis turi ar turėtų pagrįstai turėti žinių apie siūlomą embargo projektą, pavyzdžiui iš viešų diskusijų apie atitinkamo įstatymo projektą ar Vyriausybės nutarimo projektą, arba kai nenumatytas reguliavimas įsigaliojo po nustatyto prievolės įvykdymo termino¹⁰⁹. *Force majeure* doktrina taip pat nebus pritaikyta tose situacijose, kai valstybės priimti teisės aktai turės tik antrinį ar atsitiktinį poveikį sutartiniams santykiams, t. y. jie nebus pripažinti pagrindine priežastimi (teisine ar faktine), sukliudžiusia įvykdyti sutartį. Teismai taip pat atsisakytų atleisti sutarties šalį nuo atsakomybės dėl sutarties neįvykdymo, kai sutarties vykdymas yra techniškai įmanomas, pvz. sudarant sutartis su naujais tiekėjais, esančiais ne sankcijų sąrašė esančiose šalyse¹¹⁰.

Tarptautinis komercinio arbitražo teismas RF prekybos ir pramonės rūmuose taip pat atsisakė taikyti *force majeure* doktriną bylose dėl valstybės nustatytų kliūčių. Pavyzdžiui,

¹⁰⁵ Hondius, E., Grigoleit, h. C., eds. *Unexpected Circumstances in European Contract Law*. (Cambridge University Press, 2011).

¹⁰⁶ Rusijos federalinė veterinarinės ir fitosanitarinės priežiūros tarnyba reguliariai riboja įvairių kategorijų maisto produktų importą. Pavyzdžiui, tokie embargai buvo nustatyti dėl kiaulienos ir kiaulių (2009 m. liepos 17 d. raštas Nr. FS-GGVI / 7340), naminių paukščių, perimui skirtų kiaušinių, pūkų ir plunksnų (2010 m. sausio 25 d. raštas Nr. FS-NV-2/510), vaisių (obuolių, kriaušių, vyšnių, abrikosų, slyvų, kt.) (2014 m. liepos 18 d. raštas Nr. FS-AS-3/13028), alkoholinių gėrimų (konjako, vyno (įskaitant utojančius)) (Vyriausiojo valstybinio sanitarijos gydytojo 2006 m. balandžio 4 d. raštas Nr. 0100 / 3835-06-23).

¹⁰⁷ Kokorin, I., Van Der Weide, J. *supra note* 12:50-55.

¹⁰⁸ The inability to develop a coherent positive theory consistent with the typical outcomes in the recurrent cases has been recognized by Richard Posner. See Richard A. Posner & Andrew M. Rosenfield, *Impossibility and Related Doctrines in Contract Law: An Economic Analysis*, 6(1) J. Legal Stud. 83 (1977), p. 88.

¹⁰⁹ 2007 m. birželio 4 d. Federalinio Šiaurės Vakarų apygardos komercinio teismo nutartis. Bylos Nr. A21-4850/2006.

¹¹⁰ 2015 m. balandžio 2 d. Maskvos miesto komercinio teismo sprendimas. Byla Nr. A40-209173 / 14.

Tarptautinis komercinio arbitražo teismas atsisakė svarstyti Rusijos centrinio banko 1998 m. nustatytą tarptautinio valiutos pervedimo draudimą *force majeure* aplinkybe¹¹¹. Šioje byloje Italijos įmonė (pardavėjas) reikalavo iš Rusijos įmonės (pirkėjo) pirkimo kainos pagal sutartį už prekių pristatymą. Pirkėjas tvirtino, kad jis pateikė mokėjimo nurodymus Rusijos bankui, kuris negalėjo įvykdyti pervedimo dėl minėto draudimo. Atsisakydamas atleisti pirkėją nuo sutartinės atsakomybės, teismas teigė, kad sutartinių įsipareigojimų nevykdymą lėmė trečiosios šalies veiksmai, būtent Rusijos bankas, ir kad atsakovas neįrodė, kad toks trečiasis asmuo, jei bus iškelta byla, būtų buvęs atleistas nuo atsakomybės¹¹². Akivaizdų šio argumento absurdiškumą liudija tai, kad šiuo atveju valiutos pervedimai nebuvo leidžiami neatsižvelgiant į banko dalyvavimą.

Aukščiau nurodyta teismų praktika atskleidžia Rusijos teismų ir kai kurių arbitražo tribunolų nenorą pripažinti nenugalimos jėgos gynybos taikymą bylose, susijusiose su valstybės veiksmy įsikišimu. Todėl patartina paskirstyti visą su valstybės priimtais aktais susijusią riziką ir laikinus eksporto bei importo draudimus, visų pirma naudojant sutartinius susitarimus. Tik tos aplinkybės, kurios patenka į teisinį *force majeure, sensu stricto*, apibrėžimą bus traktuojamos kaip tokios¹¹³. Tačiau tai netrukdo šalims susitarti dėl tam tikrų įvykių padarinių, nesvarbu, ar tai būtų vadinama nenugalima jėga ar ne¹¹⁴. Galų gale, Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio 3 dalis yra dispozityvaus pobūdžio ir nuo jos galima nukrypti. Tačiau, balansuojant sutartinę riziką ir paskirstant šalių atsakomybę, reikėtų nepamiršti, kad, kaip numato Vokietijos ir Prancūzijos įstatymai, atsakomybė už tyčinį sutarties pažeidimą negali būti ribojama (Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio 4 dalis). Kiti sutarties laisvės suvaržymai galėtų atsirasti iš vartotojų apsaugos ir kitų specifinių įstatymų nuostatų.

¹¹¹ ICAC sprendimas RF CCI 2001 m. liepos 30 d. Bylos Nr. 198/2000.

¹¹² Tribunolas priėmė sprendimą remdamasis CISG Konvencija. Nepaisant to, byla yra aktuali, nes Rusija yra pasirašiusi CISG ir jos 79 straipsnis yra panašus į Rusijos civilinio kodekso 401 str.

¹¹³ Pavyzdžiui, neseniai Komercinio Nižnij Novgorodo teismo paskelbtame 2015 m. balandžio 21 d. nutarime (bylos Nr. A43-28160 / 2014) teigiama, kad „įvykių, galinčių atleisti šalį nuo atsakomybės už įsipareigojimų nevykdymą, sąrašo išplėtimas draudžiamas pagal Rusijos civilinio kodekso 401 str., kuriame nustatyta, kad nenugalima jėga suponuoja įvykius, kurie yra nepaprasti ir neišvengiami“.

¹¹⁴ Rusijos civilinio kodekso pataisos, priimtos 2015 m. kovo 8 d. Federaliniu įstatymu Nr. 42-FZ aiškiai leidžia šalims sudarant verslo sandorius susitarti dėl nuostolių, patirtų dėl negalimumo įvykdyti sutartį, atlyginimo (Rusijos civilinio kodekso 406 straipsnio 1 dalis).

2.2. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Vokietijoje

Priešingai nuo Rusijos civilinės atsakomybės sistemos, kurioje pripažįstama bendra griežtos atsakomybės verslo santykiuose taisyklė (Rusijos civilinio kodekso 401 straipsnio 3 dalis), Vokietijos teisei būdingas kaltės principas (*Verschuldensprinzip*)¹¹⁵. Atsakomybei už sutartinių įsipareigojimų neįvykdymą pripažinti būtina nustatyti bent įsipareigojimų neįvykdžiusios šalies neatsargumą¹¹⁶. Vokietijos civilinio kodekso (*Bürgerliches Gesetzbuch*, toliau - **BGB**) 276 straipsnio 2 dalis nustato, kad asmuo laikomas besielgiančiu aplaidžiai, jei nepaisoma protingo rūpestingumo reikalavimų¹¹⁷. Todėl neišvengiamų ir išorinių įvykių atsiradimas, įtakojantis sutarties vykdymo negalimumą, paprastai nereikalauja specialaus aiškinimo ir nuorodų į konkrečias teisinės nuostatas, susijusias su *force majeure*.

Pavyzdžiui valstybės nustatytus importo ir eksporto apribojimus būtų galima vertinti kaip pokyčius, sukurančius teisinį negalimumą (*rechtliche Unmöglichkeit*) įvykdyti pardavimo sutartį. Priešingai nei absoliutus (fizinis) negalimumas, prekių tiekimas išlieka įmanomas, nes tokių prekių galima įsigyti tarptautinėje rinkoje. Tačiau valdžios institucijų nustatyti apribojimai daro sutarties vykdymą neteisėtu, tokiu būdu sukuriant objektyvų negalimumą, dėl kurio nei skolininkas, nei kas nors kitas negalėtų įvykdyti sutarties. Laikomasi nuomonės, kad niekas negali būti įpareigotu pažeisti įstatymą, ar tikėtis, kad įstatymas bus pažeistas¹¹⁸.

Be to, pagal atsakomybės, kuriai būtina nustatyti kaltę, doktriną, BGB 275 straipsnio 1 dalis nustato, kad reikalavimas įvykdyti prievolę atmetamas tiek, kiek jo neįmanoma įvykdyti tiek skolininkui, tiek bet kuriam kitam asmeniui. Ši nuostata reiškia tai, kad negalimumas įvykdyti prievolę atleidžia šalį nuo reikalavimo įvykdyti prievolę, nepaisant to, ar įvykdymo negalimumo aplinkybės atsirado dėl pačios šalies veiksmų. BGB 275 straipsnio 1 dalies taikymui taip pat nėra svarbu, ar negalimumas yra objektyvus ar subjektyvus, dalinis ar visiškas¹¹⁹. Kaip ir Rusijos teisėje, Vokietijos įstatymai nenumato automatinio sutarties nutraukimo - sutartis išlieka

¹¹⁵ Ridder, P., Weller, M. P. *Unforeseen Circumstances, Hardship, Impossibility and Force Majeure under German Contract Law*. *European Review of Private Law* 371, 373 (2014);

¹¹⁶ *Ibid.*, p. 373.

¹¹⁷ Vokietijos civilinio kodekso vertimą į anglų kalbą galima rasti: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0832.

¹¹⁸ Kokorin, I., Van Der Weide, J. *supra note* 12:59-63.

¹¹⁹ Fikentscher, W., Heinemann A. *Schuldrecht* 320 (10th ed., De Gruyter 2006), p. 188; *Das neue Schuldrecht* 108 (Barbara Dauner-Lieb et. al., eds.) (C.F. Müller 2002); Peter Schlechtriem, *Schuldrecht: Allgemeiner Teil* 151 (Mohr Siebeck 2003).

galiojanti¹²⁰. Tačiau sutarties vykdymas negali būti privalomas. Skolininkas lieka atsakingu, kol neįrodo, kad jis nėra atsakingas už atsiradusias kliūtis, arba sutarties sudarymo metu kliūčių jis negalėjo žinoti esant situacijai, kai prievolės nebuvo galima įvykdyti jau sandorio sudarymo metu (BGB 280, 311 straipsniai).

Atsižvelgiant į sąžiningumo principą, Vokietijos įstatymai saugo įsipareigojimų nevykdančią šalį nuo sutartinės atsakomybės, jei yra tenkinamos tam tikros sąlygos. Tuo pačiu metu įsipareigojimai, kylantys iš sutarties, turi būti vykdomi ir sutartis lieka galiojanti ir saistanti sutarties šalis. Ši taisyklė užtikrina komercinių sandorių saugumą, nes šalis, nevykdanti įsipareigojimų, vis dar gali būti suinteresuota sutartinių santykių išsaugojimu, net jei sutarties vykdymas gali laikinai tapti neįmanomu¹²¹. Sutarties vykdymo neįmanomumo atveju kreditorius turi teisę nutraukti sutartį be papildomo termino sutarties įvykdymui nustatymo (*Nachfrist*) (BGB 326 straipsnio 5 dalis)¹²². Kreditoriaus teisei nutraukti sutartį neturi įtakos sutarties vykdymo negalimumo pobūdis ir ar skolininkas yra atsakingas už sutarties vykdymo kliūtis¹²³.

Klausimas, ar laikinas sutarties vykdymo negalimumas, atsiradęs dėl tokių valstybės veiksmų, kaip pavyzdžiui, nustatytų prekybos apribojimų, kurie paprastai būna laikino pobūdžio, visada įpareigoja kreditorių nutraukti sutartį. Nesunku įsivaizduoti, kad tokiais atvejais sutarties nutraukimas gali būti neteisingas ir skolininkas patirtų neproporcingų nuostolių. Tokie nuostoliai galėtų atsirasti ne tik dėl žalos, kurią reikėtų sumokėti pagal BGB 280 straipsnį (tuo atveju, jei skolininkas žinojo ar turėjo žinoti apie valstybės ketinamą priimti prekybos draudimą) bet ir pasiruošimo bei pristatymo išlaidas. BGB nėra specialios nuostatos, reglamentuojančios laikino negalimumo atvejus.

Praktikoje Vokietijos teismai laikosi niuansinio požiūrio, analizuodami visus kiekvienu konkrečiu atveju bylai svarbius faktus ir balansuodami šalių bendrus interesus¹²⁴. Kreditorius ne visada turi teisę nutraukti sutartį dėl vėlavimo įvykdyti sutartį, kurį sukėlė laikinos sutarties vykdymo negalimumo kliūtys. Tai ypač svarbu tose sutartyse, kuriose terminas sutarties įvykdymui neturi reikšmės. Kita vertus, net jei sutarties vykdymo neįmanomumo aplinkybės yra laikino pobūdžio, jos gali būti prilygintos nuolatiniam neįmanomumui, jei nėra galimybės

¹²⁰ Ewoud Hondius & Hans C. Grigoleit. *Unexpected Circumstances in European Contract Law*. (Cambridge University Press 2011), 58.

¹²¹ Vokietijos civilinis kodeksas neišskiria absoliutaus vykdymo negalimumo, pvz. kai sunaikinamas konkretus daiktas, kuris turi būti pristatytas pagal sutartį, ir laikino negalimumo, pvz. kai laikinai ribojamas prekių importas. Žr. Fikentscher, W., Heinemann A. *Schuldrecht* 320 (10th ed., De Gruyter 2006), p. 191.

¹²² Panašių mechanizmų galima rasti ir kitose jurisdikcijose, tokiose kaip Nyderlandai. Žr. Nyderlandų civiliniame kodekse, adresu <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook066.htm>

¹²³ Basil S. Markesinis et al. *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*. (2nd ed., Hart Pub. 2006).

¹²⁴ Taip pat žr. Mazzacano, P. *The Treatment of CISG Article 79 in German Courts: Halting the Homeward Trend*, 2012(2) *Nordic Journal of Commercial Law*. Priinama internetu: http://njcl.fi/2_2012/mazzacano_peter.pdf.

numatyti, kada šios aplinkybės išnyks ir ar iš viso išnyks¹²⁵. Laikinas neįmanomumas taip pat laikytinas nuolatiniu, jei dėl to suabejojama sutarties tikslo pasiekimu¹²⁶, t. y. kai sutarties įvykdymo terminas turi esminę reikšmę. Taigi, Vokietijos teisinė sistema, daugiau nei Rusijos, atsižvelgia į teisėtus kreditoriaus ir skolininko interesus nustatant, ar sutarties vykdymo negalimumo aplinkybės įpareigoja nutraukti sutartį. Kaip buvo aptarta aukščiau, tam tikros valstybės priimtu įstatymu nustatytos imperatyvios teisės normos, pavyzdžiui prekybos apribojimai, dažnu atveju nustatomi apibrėžtam laiko tarpui, tačiau jie gali būti pratęsti arba panaikinti anksčiau laiko, atsižvelgiant į esamą politinę ir ekonominę situaciją. Turint omenyje tokias neįprastas situacijas, kai kurių autorių nuomone, teismų požiūris kiekvienu konkrečiu atveju atsižvelgti į bylos aplinkybes sprendžiant sutarties nutraukimo klausimą vertintinas teigiamai¹²⁷.

Kitas klausimas, į kurį verta atkreipti dėmesį, kokiomis sąlygomis imperatyvios normos, draudžiančios sutarties vykdymą, gali pateisinti sutarties nevykdymą. Minėta, jog neįmanomumo sąvoka pagal BGB 275 straipsnio 1 dalį apima tiek fizinį, tiek teisinį negalimumą¹²⁸. Tai reiškia, kad skolininkas jokiais teisinėmis priemonėmis negali įveikti kliūties. Šiuo atveju Rusijos ir Vokietijos požiūriai sutampa, kaip ir kad ekonominis negalimumas įvykdyti sutartį (ang. *hardship*) nepatenka į bendrąją *force majeure* sąvoką. Vis dėl to yra keletas svarbių skirtumų, kurias verta pabrėžti. Pagal Rusijos įstatymus nenugalima jėga pasižymi tokiais požymiais, kaip aplinkybių neišvengiamumas, negalėjimas jų numatyti, jų nepaprastumas ir objektyvus pobūdis. Vokietijos įstatymai ir ypač BGB 275 straipsnio 1 dalis neskiria objektyvaus ir subjektyvaus neįmanomumo, neįmanomumo, sukulto paties skolininko veiksmais ar nepriklausomai nuo jo veiksmų, pradinio ar vėliau atsiradusio negalimumo įvykdyti sutartį. Pradinis neįmanomumas reiškia, kad trukdantys įvykdyti sutartį veiksniai egzistavo jau sutarties sudarymo metu. Nepaisant to, ar sutarties vykdymo negalimumą lemiančios aplinkybės egzistavo jau sutarties sudarymo metu, ar atsirado vėliau, skolininkas turi atlyginti žalą, jeigu neįrodo, kad sutarties sudarymo metu apie egzistavusias kliūtis jis nežinojo ir neturėjo žinoti (BGB 311a straipsnio 2 dalis). Kitaip tariant atsakomybė priklauso nuo kaltės, o kaltė yra preziumuojama. Siekiant išvengti atsakomybės, skolininkas turi įrodyti, kad jis nežinojo ir neturėjo žinoti apie egzistuojančias kliūtis. Tai yra logiška ir ekonomiškai pagrįsta, nes skolininkas paprastai geriau

¹²⁵ Brunner, C. Force Majeure and Hardship under General Contract Principles: Exemption for Non Performance in International Arbitration. (Kluwer Law International 2009), p. 251.

¹²⁶ *Ibid.*, p. 252.

¹²⁷ Kokorin, I., Van Der Weide, J. *supra note* 12:59-63.

¹²⁸ Fikentscher, W., Heinemann A. Schuldrecht 320 (10th ed., De Gruyter 2006), 188.

žino ir yra palankesnėje padėtyje paaiškinti aplinkybes, kurios neleido jam atitinkamai elgtis¹²⁹. Kitaip tariant, skolininkas paprastai yra geresnis rizikos valdytojas.

Valstybės imperatyviomis normomis priimtų draudimų atvejais, kai įstatymo nuostatos, nustatančios tam tikrus draudimus, laikantis taisyklių buvo paskelbtos viešai, verslo sandoriuose tai turėtų būti neginčijamai preziumuojama, kad apie tokias imperatyvias normas turėjo būti žinoma. Rusijos teisė vadovautųsi tokia pačia logika, ypač dėl atsakomybės be kaltės režimo taikymo.

Padėtis tampa sudėtingesnė perėjus nuo pirminio negalėjimo įvykdyti sutartį, egzistavusio jau sutarties sudarymo metu, prie to, kai kliūtis atsiranda po sutarties sudarymo. Literatūroje pabrėžiama, kad sutarties vykdymo neįmanomumo aplinkybei atsiradus po sutarties sudarymo, kaltė nustatoma atsižvelgiant į tai, ar pažadėjusi įvykdyti sutartį šalis yra atsakinga už tai, kad kliūtis neleidžia vykdyti sutarties¹³⁰, o ne už tai, ar ji žinojo, ar turėjo žinoti apie tokią kliūtį. Savaiame suprantama, kad paprastai valstybės nustatyti imperatyvūs reikalavimai atsiranda nepriklausomi nuo skolininko valios, taigi skolininkas negali būti laikomas kaltu. O kaip turėtų būti vertinama situacija tuo atveju, jei valstybės planai priimti imperatyvias normas yra skelbiami prieš sudarant sutartį, todėl tokios įstatymų nuostatos, turinčios įtakos šalių sutartiniams santykiams, galėjo būti numatytos dar sutarties sudarymo metu? Kaip buvo aptarta ankstesniame skyriuje, net nesant pateiktos konkrečios informacijos apie valstybės veiksmų eigą ir ketinimą priimti tam tikras imperatyvias įstatymų nuostatas, bet atsižvelgiant į ankstesnę prekybos draudimų istoriją, Rusijos teismai laikytų tokias aplinkybes numatomomis ir atsisakytų taikyti nenugalimos jėgos institutą. Tuo tarpu, Vokietijos įstatymuose nėra aiškiai nurodyto aplinkybių nenumatymo reikalavimo. Tačiau tokią išvadą galima daryti atsižvelgiant į pradinio negalėjimo įvykdyti sutartį institutą, pagal kurį skolininkas dar prieš sudarydamas sutartį turi pasidomėti ir įvertinti, ar jis iš tiesų yra pajėgus vykdyti sutartį. Jeigu yra žinoma, valstybė atskleidžia savo ketinimus imtis tam tikrų veiksmų priimant imperatyvias nuostatas, apsunkinančias sutarties vykdymą, kurios išgalios sutarties vykdymo laikotarpiu, sąžiningo ir teisingo rizikos paskirstymo reikalavimai diktuoja, kad skolininkas yra visiškai atsakingas už įsipareigojimų nevykdymą. Nesvarbu, kad sutarties sudarymo metu imperatyviomis nuomomis

¹²⁹ Įdomi situacija susiklosto tada, kai kreditorius arba abi šalys žino (arba turėtų žinoti) apie pradinio negalimumo aplinkybes sutarties sudarymo metu. Tokiu atveju būtų nesąžininga kaltu laikyti tik skolininką. Kai kurių autorių nuomone, šią situaciją galima apibūdinti kaip susiklosčiusią dėl neapdairaus aplaidumo. Todėl įsipareigojimų neįvykdančios šalies atsakomybė turėtų būti sumažinta arba panaikinta iš viso, nes kreditorius negalėjo pagrįstai patikėti, kad skolininkas galės atlikti sutartinius įsipareigojimus. Tokiu atveju pažadas įvykdyti sutartį nepažeidžiamas.

¹³⁰ Basil S. Markesinis et al., *The German Law of Contract: A Comparative Treatise* 407 (2nd ed., Hart Pub. 2006), p. 485.

nustatyti reikalavimai dar nebuvo taikomi, jeigu jau sudarymo metu buvo aišku, kad sutarties vykdymas ateityje bus uždraustas. Kai kurių autorių nuomone, šalys turėtų pakoreguoti savo sutartinius santykius, atsižvelgiant į gresiančius įstatymų pakeitimus¹³¹. Tačiau tai neprilygsta Rusijos teisinėje sistemoje teismų suformuotiems logikos principams, jog praeityje pasikartoję valstybės priimti imperatyvūs prekybos draudimai visus galimai būsimus embargus paverčia numatomais įvykiais, nes tokiu būdu pradinio neįmanomumo institutas taptų beprasmis. Be to, būtų žymiai padidintos sandorio išlaidos, susijusios su šalių išankstinio atsargumo priemonių taikymu rizikoms, kurios nėra nei numatomos, nei jų galima išvengti.

2.3. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimas Anglijoje

Šiuolaikinėje gausia teismų praktika paremtoje Anglijos teisės teorijoje teigiama, kad šalys gali būti atleistos nuo tolesnio sutarties vykdymo panaikinant sutartį frustracijos pagrindu, jei po sutarties sudarymo atsiranda tam tikros aplinkybės, padarančios sutarties vykdymą fiziškai arba komerciškai neįmanomu, arba visiškai kitokiu, nei jis buvo sutarties sudarymo metu¹³². Tuo tarpu, K. Zweigert ir H. Kötz nurodo, kad frustracijos doktrina gali būti taikoma: 1) faktinio arba teisinio negalimumo; 2) tikslo žlugimo; 3) kai aplinkybių pasikeitimas labai uždelsia įsipareigojimo vykdymą arba pakeičia jo turinį taip, kad sutarties įvykdymas iš esmės pasikeičia, nei šalys siekė sudarydamos sutartį¹³³.

Teisiniam sutarties vykdymo neįmanomumui, kuomet šalis atleidžiama nuo sutarties vykdymo frustracijos pagrindu yra priskiriama: a) dėl teisinio reguliavimo arba teisinės praktikos pasikeitimų sutarties vykdymas tampa neįmanomu (angl. *subsequent legal changes*); 2) po sutarties sudarymo sutarties vykdymas tampa neteisėtu (angl. *subsequent (supervening) illegality*).

Sutarties vykdymo tapimo neteisėtu po sutarties sudarymo pavyzdžiu galėtų būti nuo 2014 m. kovo mėn. JAV ir ES palaiptai nustatytos ribojamosios priemonės Rusijai. Atsižvelgiant į įvykius Krymo pusiasalyje, buvo nustatyta daugybė sankcijų, daugiausiai Rusijos fiziniams asmenims ir kai kurioms įmonėms: prekių importo iš Krymo ir Sevastopolio draudimas, apribojimai prekybai ir investicijoms, susijusioms su tam tikrais ekonomikos sektoriais ir infrastruktūros projektais, draudimas teikti turizmo paslaugas Kryme arba

¹³¹ Tai turi būti nustatyta kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į viešų pareiškimų aiškumą, oficialią pareiškėjo poziciją, imperatyvių draudimų įvedimo tikimybę ir kt.

¹³² Beale H. G. *Chitty on Contracts: Twenty-Ninth Edition*. Volume I: General Principles. P. 1311.

¹³³ Zweigert K., Kötz H. *supra note* 13:448.

Sevastopolyje, tam tikrų prekių ir technologijų eksporto draudimas, taip pat apribotos tam tikrų Rusijos bankų ir bendrovių galimybės patekti į pirmines ir antrines ES kapitalo rinkas, nustatyti eksporto ir importo draudimai prekybai ginklais, nustatytas dvejetainio naudojimo prekių, skirtų kariniam naudojimui arba kariniams galutiniams naudotojams Rusijoje, eksporto draudimas, apribotos Rusijos galimybės naudotis tam tikromis kritinės svarbos technologijomis ir paslaugomis, kurios gali būti naudojamos naftos gavybai ir žvalgybai ir kt. Šiuo metu ekonominių sankcijų taikymas yra pratęstas iki 2020 m. sausio 31 d., o kitų priemonių - iki 2020 m. birželio 23 d.¹³⁴ Atsižvelgiant į tai, susiklosčiusi situacija kelia daugybę klausimų tiems asmenims, kurie turi sutartinių santykių su tais subjektais, kuriems paskirtos šios sankcijos. Situacija neišvengiamai reikalauja atsižvelgti į tiesioginį sankcijų poveikį jau buvusiems sutartiniams santykiams. Iš tiesų, dėl įvairių tarptautinių, regioninių ir nacionalinių režimų sudėtingumo ir persidengiančio pobūdžio klausimas dėl sankcijų laikymosi yra sudėtingas uždavinys tiems, kurie yra sutartiniuose santykiuose su fiziniais asmenimis arba įmonėmis, kurioms nustatyti apribojimai.

Pagal Anglijos įstatymus, šalis, turinti sutartinių santykių su asmeniu, kuriam taikomos sankcijos, taip pat gali apsvarstyti, ar jos sutartis netapo žlugusi, t. y., ar ją galima nutraukti, nes sutartinių įsipareigojimų įvykdymas tapo neįmanomas dėl to, kad būtų išvengta neteisėtumo. Tai nėra doktrina, kuri lengvai taikoma¹³⁵.

Anglijos teismai linkę tvirtinti, kad sutartys netampa žlugusiomis dėl sankcijų skyrimo. Byloje *Melli Bank v. Holbud Ltd* teismas nusprendė, kad vien tik ES sankcijų paskyrimas nereiškia, kad sutartis negali būti vykdoma. Klientas atsisakė mokėti „Melli“ bankui, tvirtindamas, *inter alia*, kad susitarimas buvo žlugęs dėl to, kad „Melli Bank“ buvo tiesiogiai taikomos sankcijos. Konkrečiai kalbant, teisėjas Knowles QC pareiškė, kad „bankui taikomų sankcijų paskyrimas nepadaro įsipareigojimų vykdymo negalimu (kaip ir ginčijamo susitarimo atveju), jeigu, kaip ir šiuo atveju, galima prašyti licencijos ir, remiantis įrodymais, tikėtis, kad ji galėtų būti gauta“. Nuoroda į licencijos gavimą yra nuoroda į nustatytą licencijų ar leidimų tvarką, kuri įgalina Išdą leisti vykdyti sutartį, kuri, priešingu atveju, gali būti sankcijos pažeidimu. Byloje *Irano Islamo Respublikos laivybos linijos v. „Steamship Mutual Underwriting Association“* atsakovas draudimo bendrovė teigė, kad paskirtam Irano subjektui suteikta draudimo apsauga buvo žlugusi po 2009 m. įvesto finansinių apribojimų Iranui Jungtinėje

¹³⁴ Žr. plačiau: <https://www.consilium.europa.eu/lt/policies/sanctions/ukraine-crisis/> [prisijungimo laikas: 2019 11 15].

¹³⁵ Russian focused sanctions: contracts, force majeure and frustration under English law. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x64EkNPkfdYJ:https://www.lexology.com/library/detail.aspx%3Fg%3Dc153e8e1-9d9f-45c6-aa18-929fd65c8ae8+%cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt;> [prisijungimo laikas: 2019 11 15].

Karalystėje įsakymo. Anglijos apeliacinis teismas atmetė atsakovo argumentus, nusprendęs, kad draudimas nebuvo žlugęs. Teisėjas nusprendė, kad tinkamai suformulavus licenciją, ji leistų toliau teikti draudimo apsaugą ir toms rizikoms, kurios reikalauja draudimo apsaugos pagal Konvenciją. Be to, licencija taip pat leido patenkinti visus reikalavimus, atsižvelgiant į tas rizikas. Todėl, įmonės turėtų nepamiršti, kad gali tekti išnaudoti alternatyvius variantus, kad užtikrintų sutarties vykdymą, prieš bandydamos remtis frustracijos doktrina kaip pagrindu nutraukti sutartį. Ypač įmonėms gali reikėti išsiaiškinti, ar jos galėtų pasinaudoti leidžiančia nukrypti nuostata (leidimų ar licencijų režimu) iš atitinkamos valdžios institucijos, ar galėtų gauti leidimą toliau vykdyti savo sutartį. Kalbant apie ES paskirtas sankcijas, šios nuostatos leidžia, pavyzdžiui, nacionalinėms kompetentingoms institucijoms leisti atlikti mokėjimus pagal sutartį ar susitarimą, jei jos buvo sudarytos prieš ES ir JAV paskelbiant sankcijas¹³⁶.

Nekaltajai šaliai gali būti suteikta teisė nutraukti anksčiau galiojusias sutartines prievoles dėl galimybės pažeisti sankcijas, jei sutartis toliau būtų vykdoma pasinaudojant *force majeure* išlyga, jeigu tokia sąlyga sutartyje yra apibrėžta pakankamai plačiai. Dėl nenugalimos jėgos sąlygos šalis paprastai būtų atleidžiama nuo įsipareigojimų vykdymo karo, riaušių, streiko ar „Dievo veiksmų“ atveju, dėl kurio neįmanoma įvykdyti sutarties. Jei parengta sąlyga yra pakankamai plati, ji galėtų apimti ir sankcijų sukeltus padarinius. Taigi apsaugos, kurią suteikia *force majeure* sąlyga, apimtis priklauso nuo to, kaip ši sąlyga yra apibrėžta sutartyje pagal sutarčiai taikytiną teisę¹³⁷.

Byloje *Arash Shipping Enterprises Co Ltd v. Groupama Transport* Anglijos apeliacinis teismas nusprendė, kad įsigaliojus ES reglamentui 961/2010, nustatančiam sankcijas Iranui, draudimo bendrovė teisėtai nutraukė savo jūrų draudimo polisą. Draudimo polise buvo nustatyta sąlyga, suteikianti draudikui teisę remiantis *force majeure* išlyga atšaukti polisą: „Jeigu draudėjas buvo susidūręs arba, draudiko nuomone, gali susidurti su rizika, jog jam gali būti taikomos bet kokios sankcijos“. Šiuo atveju buvo nuspręsta, kad išlyga yra pakankamai plati, jog būtų atsižvelgta į šias ES nustatytas sankcijas¹³⁸.

Svarbu pažymėti, kad, priešingai nei civilinės teisės jurisdikcijos šalyse, jokia nenugalimos jėgos nuostata pagal Anglijos įstatymus nebus numanoma nesant konkrečių sutarties nuostatų. Taigi, šalys turėtų stengtis užtikrinti, kad tokios sąlygos būtų įtrauktos į sutartį

¹³⁶ Russian focused sanctions: contracts, force majeure and frustration under English law. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x64EkNPkfdYJ:https://www.lexology.com/library/detail.aspx%3Fg%3Dc153e8e1-9d9f-45c6-aa18-929fd65c8ae8+&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [prisijungimo laikas: 2019 11 15].

¹³⁷ *Ibid.*

¹³⁸ *Ibid.*

ir kruopščiai parengtos, kad būtų numatytos rizikos rūšys, kurios gali kilti dėl politinio nestabilumo, įskaitant sankcijų skyrimą¹³⁹.

Kitas įvykis, neišvengiamai paskatinęs daugelį komercinių sandorių šalių iš naujo įvertinti savo sutartinius susitarimus, yra Jungtinės Karalystės pasitraukimas iš Europos Sąjungos (angl. *Brexit*). Kai kuriais atvejais šalys gali norėti pasitraukti iš tam tikrų susitarimų arba atlikti tam tikrus pakeitimus juose. Kai kuriose sutartyse šalys jau gali būti numačiusios sąlygas, išreiškiančias teisę nutraukti ar pakeisti susitarimus jei / kai Jungtinė Karalystė paliks Europos Sąjungą, bandydamos apsaugoti sutartis nuo Brexit'o įtakos. Jei sutartyje tokių nuostatų nėra, yra trys galimybės, kuriomis šalis galėtų remtis, siekdama nutraukti jos sutartinius įsipareigojimus: a) frustracijos doktrina; b) *force majeure* išlyga; c) esminių neigiamų pokyčių (angl. „*MAC*“) sąlyga (toliau – MAC), randama kai kuriuose susitarimuose, reiškianti leidimą šaliai, po sutarties sudarymo atsiradus tam tikriems įvykiams, atsisakyti tęsti sutartinių įsipareigojimų vykdymą¹⁴⁰.

Teismai frustracijos doktriną linkę taikyti siaurai, pabrėžiant, kad nėra paprasta leisti sutarties šaliai, pasinaudojant šia doktrina išvengti to, kas vėliau pasirodė esąs blogas sandoris. Tai, kad įvykis yra numatomas, ar net aiškiai apibrėžtas sutartyje, nebūtinai užkirs kelią frustracijos doktrinos taikymui, pvz., jei toks įvykis kaip streikas tęsiasi taip ilgai, kad padaro sutarties vykdymą radikaliai skirtingą nuo to, dėl kurio buvo susitarta. Tačiau, kuo mažiau įvykis yra numatomas, tuo didesnė tikimybė, kad jis prives prie šios doktrinos taikymo. Frustracijos doktrinos taikymas su Brexit'u susijusioms pasekmėms, atrodo, gali būti ribotas, ypač jei sutartis buvo sudaryta pasirengimo referendumui metu arba jam įvykus, todėl Brexit'as buvo numatomas arba jo buvo galima tikėtis¹⁴¹.

Byloje *Edwinton Commercial v. Tsavlis Russ* [2007] EWCA, bylos Nr. Civ 547 buvo svarstyta, ar susitarimas dėl 20 dienų laivo frachtavimo (čarterio) netapo žlugusiu dėl 120 dienų trukusio laivo pristatymo vėlavimo dėl uosto vadovybės sulaikymo. Apeliacinis teismas nusprendė, kad netapo. Esminis klausimas buvo, ar tam tikru metu, esamas ir numatomas delsimas paskatino šalį pagrįstai daryti išvadą, jog susitarimas yra žlugęs. Frustracijos doktrinos taikymas reikalauja daugiafaktorinio požiūrio, turint omenyje, pavyzdžiui, sutarties sąlygas, jos kontekstą, šalių (objektyviai nustatytų) prielaidų, ypač susijusių su rizika, nenumatyto įvykio pobūdžio ir šalių „pagrįstai ir objektyviai nustatomais skaičiavimais kaip galimybėmis vykdyti

¹³⁹ Russian focused sanctions: contracts, force majeure and frustration under English law. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x64EkNPkfdYJ:https://www.lexology.com/library/detail.aspx%3Fg%3Dc153e8e1-9d9f-45c6-aa18-929fd65c8ae8+&cd=3&hl=lt&ct=clnk&gl=lt> [prisijungimo laikas: 2019 11 15].

¹⁴⁰ Pertoldi, A., Blake, N., Kay., A. English Law Contracts Post-Brexit: What Changes Should Commercial Parties Expect? Contract disputes practical guides, issue 7, September 2016.

¹⁴¹ *Ibid.*

sutartį ateityje naujomis aplinkybėmis “. Šiuo atveju teismas sprendimą grindė eile veiksnių, įskaitant tai, kad vėlavimas prasidėjo pačioje laivo frachtavimo pabaigoje ir, kad teismo nuomone, frachtuotojai buvo prisiėmę tokio vėlavimo riziką. Svarbu buvo ir tai, kad sulaikymo rizika buvo numatoma, net jei faktinės sulaikymo aplinkybės pasirodė esančios neįprastos¹⁴².

Ar galėtų su Brexit‘u susiję įvykiai būti pripažinti *force majeure* aplinkybėmis priklausys nuo to, kaip konkrečiai parengta ši išlyga. Dažniausiai *force majeure* išlyga sutartyje būna apibrėžta kaip neišsamus įvykių sąrašas su apibendrinimo nuostata, įtraukiančia ir kitus įvykius, kurių šalys negalėjo kontroliuoti. Sąlygoje taip pat gali būti numatyti specialūs įvykiai, kurie, šalių susitarimu, nebus laikomi *force majeure* aplinkybėmis¹⁴³.

Rengiantis referendumui, šalys galėjo aiškiai įtraukti (arba neįtraukti) įvykius, susijusius su Brexit‘u, apibrėžiant juos nenugalimos jėgos aplinkybėmis. Nesant aiškios sąlygos, įvykių kategorijos, kurios paprastai patektų į Brexit‘o įvykių apibrėžimą, apimtų: vyriausybių veiksmus; apribojimus; bet kokių licencijų sustabdymus arba panaikinimus; įstatymų arba reguliavimo pakeitimus. Tačiau nepakanka, kad įvykis patektų į nenugalimos jėgos aplinkybių apibrėžimą. Išlyga paprastai bus taikoma tik tuo atveju, jei įvykis užkerta kelią, trukdo ar atideda šalių įsipareigojimų vykdymą. Paprastai tokiu atveju įsipareigojimų vykdymas yra sustabdytas be atsakomybės, kol *force majeure* aplinkybių įtaka tęsiasi (taikomas įpareigojimas pranešti kitai sandorio šaliai apie *force majeure* įvykius, trukdančius vykdyti sutartį ir siekimas sušvelninti jo padarinius). Dauguma *force majeure* sąlygų taip pat suteiks teisę nutraukti sutartį, jei įvykusios nenugalimos jėgos aplinkybės tęsiasi tam tikrą laiką¹⁴⁴.

MAC išlygų rengimas labai skiriasi. Jos gali būti parengtos plačiai, išskiriant konkrečius įvykius, kurie nebus kvalifikuoti kaip išimtys, arba gali būti surašytos siauriau, patikslinant tam tikrus įvykius, kurie bus laikomi MAC. Kaip ir bet kurios sutarties sąlygos, MAC išlyga priklausys nuo vartojamos kalbos: visos sutarties konteksto, pagrindinių faktų ir komercinio konteksto. Šalis, siekianti nutraukti sutartį remdamasi MAC sąlyga turi įrodyti, kad įvyko MAC išlygoje nurodytas įvykis. Paprastai teismas nebus taip paprastai įsitikinęs, kad šalis turi būti atleista nuo savo įsipareigojimų pagal sudarytą sutartį, todėl įrodinėjimo našta teks šaliai, siekiančiai remtis šia išlyga¹⁴⁵.

MAC sąlyga negali būti taikoma remiantis aplinkybėmis, apie kurias suinteresuota šalis žinojo sudarant susitarimą, nors gali būti remiamasi išlyga, kai sutarties vykdymo sąlygos

¹⁴² Pertoldi, A., Blake, N., Kay., A. *supra note* 140.

¹⁴³ *Ibid.*

¹⁴⁴ *Ibid.*

¹⁴⁵ *Ibid.*

pablogėjo taip, kad tapo materialiai skirtingo pobūdžio. Pokytis, kuriuo remiamasi, turi būti materialus, pakankamai reikšmingas ir ne laikino pobūdžio¹⁴⁶.

Ar su Brexit'u susiję įvykiai gali prilyginti MAC priklausys nuo išlygos sąlygų ir konkrečių aplinkybių. Tačiau apskritai, gali būti nesudėtinga ginčyti, ar Brexit'o įvykiai iš tikrųjų suteikia galimybę pasinaudoti šia sąlyga, nebent po sutarties sudarymo įvykiai pasisuko netikėta vaga, kurie turi dramatišką poveikį tam tikroms sandorio aplinkybėms. Vėlgi, sudarant naujas sutartis, geriausias kelias įtraukti nuostatą, apimančią sutarties nutraukimo teisę¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Pertoldi, A., Blake, N., Kay., A. *supra note* 140.

¹⁴⁷ *Ibid.*

III. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMOS SPRENDIMO BŪDAI CISG KONVENCIJOJE IR SOFT LAW INSTRUMENTUOSE (UNIDROIT, PECL IR DCFR PRINCIPUOSE)

3.1. Sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių reglamentavimas tarptautiniuose dokumentuose

CISG Konvencijos IV skirsnio, reglamentuojančio atleidimą nuo atsakomybės, 79 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad šalis neatsako už bet kurios iš savo prievolių neįvykdymą, jeigu įrodo, kad jis buvo sąlygotas kliūties, kurios ji negalėjo kontroliuoti ir, kad nebuvo galima protingai iš jos tikėtis sutarties sudarymo momentu numatymo kliūties arba išvengimo ar įveikimo tos kliūties ar jos pasekmių. Vadovaujantis šia nuostata, darytina išvada, kad atsakomybė už prievolės neįvykdymą nekylo, jeigu šalis įrodo, kad prievolės neįvykdymo priežastis buvo kliūtis, atitinkanti šiuos požymius: 1) šalis negalėjo kliūties kontroliuoti; 2) sutarties sudarymo metu šalis negalėjo šios kliūties numatyti; 3) šios kliūties bei jos sukeltų padarinių nebuvo galima išvengti ar įveikti.

Teisės doktrinoje nurodoma, kad kliūtimis, patenkančiomis į CISG Konvencijos 79 straipsnio taikymo sritį, galėtų būti tik objektyvios aplinkybės, nepatenkančios į skolininko rizikos sritį¹⁴⁸. Pabrėžtina, kad vien to, kad kliūtis, trukdanti įvykdyti prievolę, yra objektyvi, nepakanka. Svarbu nustatyti, kad kliūtis yra šalies nekontroliuojama. Tokiomis kliūtimis dažniausiai laikytinos: teisinės kliūtys (prekių konfiskavimai (nusavinimai), embargai, užsienio importo ir / ar eksporto ribojimai, ir / ar draudimai ir pan.); įvykiai, susiję su socialinėmis ir / ar politinėmis aplinkybėmis (karai, revoliucijos, riaušės, valstybių perversmai, streikai ir pan.); stichinės nelaimės (žemės drebėjimai, žaibai, potvyniai, gaisrai, audros, nederlius ir pan.); kitokio pobūdžio kliūtys (vagystės, apiplėšimai ir pan.)¹⁴⁹.

Pagal nagrinėjamą CISG Konvencijos straipsnį, šalis, siekianti išvengti atsakomybės, taip pat turi įrodyti, kad sutarties sudarymo metu ji negalėjo šios kliūties numatyti. Nustatant šį požymį, siūlytina vadovautis pačioje Konvencijoje įtvirtintu protingumo principu, vertinant, ar protingas žmogus tokioje pačioje situacijoje būtų galėjęs numatyti šią kliūtį¹⁵⁰. Siekiant įrodyti šalies galimybių išvengti arba įveikti kliūtį požymio egzistavimą, teisės literatūroje nurodoma,

¹⁴⁸ Flambouras D. P. „The Doctrine of Impossibility of Performance and Clausula Rebus Sic Stantibus in the 1980 Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law – a Comparative Analyses.“ *Pace Int'l L. Rev.*, Nr. 13, (2001), 266.

¹⁴⁹ *Ibid.*, p. 267.

¹⁵⁰ Zeller B. Damages Under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods. P 174.

kad šalis turi atlikti dvejopo pobūdžio veiksmus¹⁵¹. Pirma, ji turi imtis pozityvių priemonių, kad galėtų užkirsti šiai kliūčiai kelią. Antra, jeigu kliūtis, kuri buvo nenumatyti, įvyksta, šalis turi imtis priemonių įveikti kliūtį ir jos padarinius. Pažymėtina, kad šaliai tinkamai įvykdžius šiuos reikalavimus arba įrodžius, kad ji neturėjo objektyvių galimybių įvykdyti šių pareigų, bus laikoma, kad šalis neturėjo galimybių išvengti kliūties ir jos padarinių. Atkreiptinas dėmesys, kad dauguma kliūčių yra įveikiamos, bet ekonomiškai neįgyvendinamos, todėl teisės literatūroje laikomasi nuomonės, kad šalis negali padaryti stebuklų, todėl turi būti remiamasi protingo žmogaus kriterijumi¹⁵².

CISG Konvencijos 79 straipsnio 3 dalyje nustatyta, kad šiame straipsnyje numatytas atleidimas nuo atsakomybės galioja tuo laikotarpiu, kurio metu egzistuoja tokia kliūtis. Taigi, kliūčiai išnykus, šalis toliau turi vykdyti sutartį, priešingu atveju privalo atlyginti kitai šaliai dėl to patirtus nuostolius.

CISG Konvencijos 79 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad šalis, nevykdanti savo prievolių, privalo duoti pranešimą kitai šaliai apie kliūtį ir jos įtaką šalies sugebėjimui vykdyti prievoles. Jeigu toks pranešimas kitos šalies yra negautas per protingą laiką po to, kai prievolių nevykdanti šalis sužinojo ar turėjo būti sužinojusi apie kliūtį, pastaroji atsako už nuostolius, atsiradusius dėl to, kad nebuvo gautas toks pranešimas.

CISG Konvencijos 79 straipsnio 5 dalis nustato, kad niekas šiame straipsnyje netrukdo kiekvienai šaliai pasinaudoti bet kuria kita teise, išskyrus teisę į nuostolių atlyginimą pagal šią Konvenciją. Taigi, jei atsiradusi kliūtis atitinka visas aukščiau aprašytas sąlygas, sutartis savaime nėra nutraukiama. Todėl, šalis turi teisę pasinaudoti kitomis Konvencijoje nustatytomis gynybos priemonėmis: vienašališkai sumažinti prekių kainą, (50str.), reikalauti palūkanų (78 str.), nutraukti sutartį (49 ir 64 str.) ar net įvykdyti prievolę natūra (46 ir 62 str.).

UNIDROIT Principų 7.1.7 straipsnyje nustatyti iš esmės tokie patys reikalavimai, kaip ir CISG Konvencijos 79 straipsnyje, siekiant išvengti atsakomybės, t. y. taip pat reikia įrodyti tris analogiškas sąlygas. Tačiau yra ir keletas skirtumų: pirma, UNIDROIT Principuose vartojama ir *force majeure* sąvoka, nurodant, kad *force majeure* aplinkybės pateisina šalies sutartinių įsipareigojimų nevykdymą, kas komentuojama kaip atleidimas nuo atsakomybės (nuostolių atlyginimo)¹⁵³; antra, aptariamame UNIDROIT Principų straipsnio 2 dalyje įtvirtinta, kad tuo atveju, kai kliūtis yra laikina, atleidimas nuo atsakomybės turi trukti protingą laikotarpį,

¹⁵¹ Zeller B. *supra note* 150:175.

¹⁵² *Ibid.*

¹⁵³ UNIDROIT Principles of International Commercial Law. Integral version. <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>, p. 211-212. [Prisijungimo laikas: 2019 11 08].

atsižvelgiant į kliūtis sukeltas pasekmes sutarties vykdymui. Taigi, Principai atleidimo nuo atsakomybės laikotarpį sieja su kliūtis sukeltamų padarinių egzistavimo laikotarpiu, o ne su pačios kliūtis egzistavimo laikotarpiu. Toks reguliavimas aiškinamas tuo, kad kliūtis tam tikrais atvejais sutarties vykdymą gali padaryti neįmanomu, bet daugeliu atvejų vykdymas bus tiesiog atidėtas ir pagal šį straipsnį turės būti suteiktas papildomas įvykdymo terminas¹⁵⁴. Trečia, UNIDROIT Principų 7.1.7 straipsnio 4 dalis nustato baigtinį sąrašą teisių, kuriomis nukentėjusioji šalis gali pasinaudoti, jeigu kita šalis nevykdo sutarties dėl šio straipsnio sąlygas atitinkančios kliūtis. Nukentėjusioji šalis turi teisę: nutraukti sutartį, sustabdyti savo įsipareigojimų vykdymą arba reikalauti palūkanų nuo jai nesumokėtos sumos, kas paprastai suprantama kaip minimalūs kreditoriaus nuostoliai, todėl tam tikra forma civilinė atsakomybė negalinti įvykdyti sutarties šaliai vis dėl to taikoma¹⁵⁵. Tuo tarpu, skirtingai nei nustatyta CISG Konvencijos 79 straipsnio 5 dalyje, nukentėjusioji šalis negali prašyti įvykdyti prievolę natūra.

PECL Principų 8:108 straipsnis įtvirtina panašų šalies atleidimo nuo atsakomybės dėl kliūtis, trukdančios sutarties vykdymui, reguliavimą¹⁵⁶. Tačiau, taip pat kaip ir nustatyta CISG Konvencijoje, tuo atveju, jei kliūtis yra laikina, atleidimas nuo atsakomybės galimas tik kliūtis egzistavimo laikotarpiu, atleidimo nuo atsakomybės trukmę siejant su pačia kliūtimi, o ne su jos sukeltamų pasekmių trukme pagal UNIDROIT Principus. Be to, šiame straipsnyje nurodyta, kad jeigu sutarties vykdymo uždelsimas prilyginamas esminiam sutarties neįvykdymui, kreditorius gali elgtis taip, kaip elgtųsi esant esminiam sutarties neįvykdymui. Tai reiškia, kad nukentėjusioji šalis turi teisę vienašališkai nutraukti sutartį iš anksto apie tai pranešusi, jeigu sutarties neįvykdymas yra esminis, kaip nurodyta PECL Principų 8:103 straipsnyje. Principų komentatorių nuomone, jei sutarties vykdymas tampa visiškai nebevykdomas, nėra jokios prasmės palikti galioti sutartį, todėl šiuo atveju neturėtų būti reikalaujama pranešti apie sutarties nutraukimą¹⁵⁷. Pagal PECL Principus, tokiais atvejais sutartis nutraukiama savaime nuo kliūtis atsiradimo momento (PECL 9:303 straipsnio 4 dalis). Tuo tarpu, nei CISG Konvencija, nei UNIDROIT Principai savaiminio sutarties nutraukimo nenumato.

Kalbant apie pasekmes, PECL Principų 8:101 straipsnio 2 dalyje nustatyta, kad jeigu šalis atleidžiama už sutarties nevykdymą dėl kliūtis, trukdančios sutarties vykdymui, t. y. pagal 8:108 straipsnį, nukentėjusioji šalis gali naudotis visomis 9 skyriuje įtvirtintomis gynybos priemonėmis, išskyrus reikalavimą įvykdyti sutartį ir atlyginti nuostolius: sulaukyti savo

¹⁵⁴ UNIDROIT Principles of International Commercial Law. Integral version. <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>, p. 211-212. [Prisijungimo laikas: 2019 11 08].

¹⁵⁵ Drazdauskas S. *supra note* 86:264-265.

¹⁵⁶ Lando, O., Beale H. Principles of European Contract Law. 379.

¹⁵⁷ *Ibid.* 381.

priešpriešinį sutarties įvykdymą (9:201 straipsnis), sumažinti sutarties kainą (9:401 straipsnis) arba reikalauti sumokėti palūkanas (9:508 straipsnis), kurios nėra savarankiška nuostolių rūšis pagal PECL Principus¹⁵⁸.

Šalies atleidimo nuo atsakomybės atvejus, kai sutarties vykdymui trukdo objektyvios kliūtys DCFR Principai reglamentuoja analogiškai kaip ir PECL Principai. DCFR Principų III skyriaus 3:104 straipsnio 1 ir 2 dalys numato taip pat tris tokias pačias sąlygas, kurias turi atitikti kliūtis, trukdanti sutarties įvykdymui. Šios kliūtys taip pat yra atskiriamos į laikinas ir nuolatinės, kaip ir atskiriamos jų sukeltos teisinės pasekmės. Sutarties neįvykdymas dėl laikinos kliūties, jei ji sąlygos esminį sutarties neįvykdymą, suteiks kreditoriui teisę nutraukti sutartį vienašališkai pagal DCFR Principų 3:502 straipsnį. Sutarties neįvykdymas dėl nuolatinės kliūties reiškia savaiminį sutarties pasibaigimą pagal DCFR Principų 3:104 straipsnio 4 dalį. Pažymėtina, kad DCFR Principuose, skirtingai nuo kitų paminėtų dokumentų, nurodoma, kad sutarčių pasibaigimo savaimė atvejais *mutatis mutandis* turi būti taikomos restitucijos taisyklės (DCFR Principų 3:104 straipsnio 4 dalis). Taip pat DCFR Principuose, kaip ir PECL Principuose, numatyta teisė nukentėjusiajai šaliai reikalauti palūkanų, kurios nelaikytinos nuostoliais (DCFR Principų III skyriaus 3:101 straipsnio 2 dalis).

3.2. Sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių reglamentavimas tarptautiniuose dokumentuose

CISG Konvencijoje nėra specialių nuostatų, reglamentuojančių sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių atvejus, kai sutarties vykdymas tampa labai apsunkintas, o ne neįmanomas. Todėl, šalys tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutartyse, siekdamos palengvinti neigiamas sutarties vykdymo apsunkinimo pasekmes, elgtis dvejopai: arba įtraukti į sutartis specialias, šias situacijas reguliuojančias nuostatas, arba numatyti, kad tokiais atvejais turėtų būti taikomos atitinkamos nacionalinės teisės ar tarptautiniuose dokumentuose įtvirtintos taisyklės.

UNIDROIT, PECL IR DCFR, skirtingai nei CISG Konvencija, numato specialias nuostatas, taikytinas sutarčių vykdymo apsunkinimo atvejais. Šiuose tarptautiniuose sutarčių teisės vienodinimo dokumentuose sutarčių vykdymo pasikeitus aplinkybėms reglamentavimas yra ganėtinai panašus. UNIDROIT, PECL IR DCFR Principai palaiko sutarties privalomumo principą, nustatydami taisyklę, jog sutarties vykdymo apsunkinimas neatleidžia nukentėjusios šalies nuo prievolių vykdymo (UNIDROIT 6.2.1 str., PECL 6:111 str., DCFR III . – 1:110 str. 1

¹⁵⁸ Lando, O., Beale H. Principles of European Contract Law. 451.

d.). Tik išimtiniais atvejais, nustačius visas sąlygas ir griežtai laikantis tvarkos leidžiama pakeisti ar nutraukti sutartį¹⁵⁹.

UNIDROIT Principų 6.2.1 straipsnyje nustatyta, kad kai sutarties vykdymas tampa labiau apsunkintas vienai iš šalių, ši šalis privalo vykdyti sutartį, atsižvelgiant į Principuose nustatytas sutarties apsunkinimo (angl. *hardship*) taisykles. Ši taisyklė parodo, kad pagrindine taisykle išlieka tai, kad aplinkybių pasikeitimas nedaro įtakos prievolių vykdymui¹⁶⁰. Kita vertus, ji parodo, kad sutarčių vykdymo apsunkinimo atvejais gali būti taikomos šios taisyklės išimtys, esant UNIDROIT Principuose nustatytiems pagrindams ir laikantis juose nustatytos tvarkos (6.2.2 ir 6.2.3 straipsniai).

Pagal UNIDROIT principus, sutarties vykdymo apsunkinimu laikytinos situacijos, kai dėl tam tikrų įvykių pasikeičia iš esmės sutarties pusiausvyra, vienai iš šalių padidėjus sutarties vykdymo kainai arba sumažėjus gaunamam įvykdymui. Pvz.: didelis žaliavų pabrangimas, naujų taisyklių nustatymas, ženklus rinkos sąlygų pasikeitimas, taip pat žlugus sutarties tikslui¹⁶¹. Pažymėtina, kad tam, jog būtų galima pasinaudoti sutarties vykdymo apsunkinimo taisykle, reikia nustatyti: 1) jog įvykis, dėl kurio pasunkėjo sutarties vykdymas, įvyko arba apie jį nukentėjusi šalis sužinojo po sutarties sudarymo; 2) įvykio nebuvo galima numatyti sutarties sudarymo metu; 3) jo nukentėjusioji šalis negali kontroliuoti; 4) nukentėjusioji šalis nebuvo prisiėmusi įvykio atsiradimo rizikos¹⁶².

Tuo tarpu, PECL 6:111 straipsnyje vartojama ne sutarties vykdymo apsunkinimo, o pasikeitusių aplinkybių sąvoka, kuriame įtvirtintos iš esmės panašios taisyklės, kaip DCFR ir UNIDROIT¹⁶³. Skirtumas tas, jog PECL Principų 6:111 straipsnis taikytinas tik tada, kai sutarties vykdymą apsunkinančios aplinkybės atsiranda jau po sutarties sudarymo¹⁶⁴. PECL Principuose nėra sąlygos dėl nukentėjusios šalies neturėjimo galimybės įvykio kontroliuoti, tačiau privaloma įrodyti, jog šalis nebuvo prisiėmusi tokių aplinkybių atsiradimo rizikos. Pažymėtina, jog PECL Principuose ypač didelis dėmesys skiriamas šalių deryboms, nustatant pareigą šalims ne tik derėtis dėl sutarties pakeitimo ar nutraukimo, bet ir teismo teisę priteisti

¹⁵⁹ Ambrasienė D., Cirtautienė S., Dambrauskaitė A., Selelionytė – Drukteinienė S., Tikniūtė A. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. (Vilnius: Justitia, 2013), 299.

¹⁶⁰ UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. [interaktyvus]. [žiūrėta 2019-08-20]. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>

¹⁶¹ Ambrasienė D., Cirtautienė S., Dambrauskaitė A., Selelionytė – Drukteinienė S.; Tikniūtė A. *op. cit.* 300; Vogenauer, S., Kleinheisterkamp, J. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. Oxford: Oxford University Press, 2008, 184-185.

¹⁶² Vogenauer, S., Kleinheisterkamp, J. *Ibid.*, 186.

¹⁶³ PECL Article 6.111 Change of Circumstances.

¹⁶⁴ Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Full text of Parts 1 and 2 combined*. The Hague: Kluwer Law International, 200, 325; Ambrasienė, D.; Cirtautienė, S.; Dambrauskaitė, A.; Selelionytė – Drukteinienė, S.; Tikniūtė, A. *op. cit.*, 301.

nuostolius iš tos šalies, kuri šios pareigos nevykdė ir pažeidė sąžiningos dalykinės praktikos principus. Šiuo aspektu paminėtina, jog visi tarptautiniai sutarčių teisės vienodinimo dokumentai nustato skolininkui pareigą derėtis dėl sutarties keitimo prieš kreipiantis į teismą, o PECL Principai nustato tokią pareigą ne tik skolininkui, bet abiem šalims¹⁶⁵.

Pagal UNIDROIT Principus nukentėjusioji šalis neturi teisės sustabdyti sutarties vykdymo. Pagal PECL Principus tokios nuostatos nėra, tačiau Principų komentatoriai laikosi nuomonės, jog nukentėjusioji šalis, nusprendusi sustabdyti sutarties vykdymą veikia savo rizika¹⁶⁶. Šalys gali kreipdamosi į teismą pakeisti sutarties sąlygas arba ją nutraukti, jeigu nepavyksta pasiekti sutarimo per protingą terminą. Tokiu atveju teismui suteikiama plati diskrecija. Štai UNIDROIT Principai skelbia, jog teismas turi teisę nustatyti sutarties nutraukimo sąlygas ir datą, tačiau laikantis sutarčių autonomijos principo teismai negali iš esmės perrašyti sutarties ar ją pakeisti¹⁶⁷, o PECL Principų 6:111 straipsnio 3 dalis nustato, kad teismas gali nutraukti sutartį arba pakeisti jos sąlygas taip, kad būtų teisingai paskirstyti tarp šalių nuostoliai ir pelnas, atsiradę dėl pasikeitusių aplinkybių¹⁶⁸. Principuose nėra nurodyta, kuriam teisių gynimo būdui teikti pirmenybę – sutarties nutraukimui ar pakeitimui, tačiau daugumos autorių nuomone, atsižvelgiant į *favor contractus* principą, kuris ypač akcentuojamas tarptautiniuose principuose, teismo tikslas turėtų būti sutarties išsaugojimas¹⁶⁹.

DCFR Principuose įtvirtintos iš esmės panašios sąlygos, kaip ir UNIDROIT Principų 6.2.2 straipsnyje, kurias nustatius galėtų būti taikomos sutarties vykdymo apsunkinimo taisyklės¹⁷⁰. Jeigu dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių sutarties vykdymas tampa sunkus tiek, kad būtų neteisinga šalį laikyti įpareigota vykdyti prievolę, teismas gali, vadovaudamasis DCFR 1:110 straipsnio nuostatomis, arba sutartį pakeisti taip, jog ją vykdyti taptų sąžininga atsižvelgiant į pasikeitusias aplinkybes, arba nutraukti teismo nustatytais terminais ir sąlygomis¹⁷¹.

Pagal DCFR Principų 1:110 straipsnį nuostatos dėl prievolės pakeitimo ar nutraukimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių gali būti taikomos tik nustatius visas šias sąlygas: 1) aplinkybių pasikeitimą, dėl kurio vykdymas tampa nepateisinamai sunkus, t. y. atsiradus

¹⁶⁵ Ambrasienė, D.; Cirtautienė, S.; Dambrauskaitė, A.; Selelionytė – Drukteinienė, S.; Tikniūtė, A. *supra note* 21:300;

¹⁶⁶ Lando, O., Beale, H. *Principles of European Contract Law. Full text of Parts 1 and 2 combined*. The Hague: Kluwer Law International, 200, p. 324; Ambrasienė, D.; Cirtautienė, S.; Dambrauskaitė, A.; Selelionytė – Drukteinienė, S.; Tikniūtė, A. *op. cit.*, p. 301.

¹⁶⁷ UNIDROIT Principles of International Commercial Law. Integral version. <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>, p. 191.

¹⁶⁸ Ambrasienė, D.; Cirtautienė, S.; Dambrauskaitė, A.; Selelionytė – Drukteinienė, S.; Tikniūtė, A. *op. cit.*, p. 301.

¹⁶⁹ *Ibid.*, p. 302.

¹⁷⁰ UNIDROIT Article 6.2.2. Definition of hardship.

¹⁷¹ *Ibid.*

esminiam pusiausvyros pažeidimui. Taip pat turi būti nustatoma, jog prievolės vykdymo pasunkėjimas turi būti tiesioginis pabrangusio sutarties vykdymo rezultatas, t. y. pusiausvyros pasikeitimas turi būti toks, jog prievolė vykdoma sutarties šalies sąskaita arba neatlygintinai; 2) aplinkybės turi atsirasti po prievolės atsiradimo; 3) skolininkas nežinojo ir negalėjo žinoti apie tokių aplinkybių atsiradimo galimybę; 4) skolininkas nebuvo prisiėmęs aplinkybių pasikeitimo rizikos; 5) skolininkas turi siekti derybų būdu pasiekti sąžiningo sąlygų pakeitimo¹⁷². Tokiu būdu tarp šalių atkurama pusiausvyra, teisingas teisių ir pareigų balansas, teisingai paskirstomi nuostoliai abiem šalims. Sutartis gali būti keičiama tiek, kad tai nereikštų iš esmės naujos sutarties sudarymo, apsiribojant termino pratęsimu ar kainos / kiekio pakeitimu.

3.3. Sutarties vykdymo pasikeitus aplinkybėms problemos sprendimo būdų tarptautiniuose dokumentuose apibendrinimas

Iš pateiktos CISG Konvencijos, UNIDROIT, PECL ir DCFR Principų analizės matyti, kad nei viename iš šių dokumentų nėra specialios nuostatos, skirtos sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimui nustatyti. Tuo tarpu, visi šie tarptautiniai teisiniai dokumentai įtvirtina sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. Tiesa, vienintelė CISG Konvencija specialių nuostatų, skirtų spręsti sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių problemas, nenustato.

Apibendrinant sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių nuostatas, įtvirtintas tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose, matyti, kad, nors ir turintys skirtumų, juose nustatyti labai panašūs šio instituto taikymo pagrindai bei taisyklės. Bene didžiausiu skirtumu galima įvardinti tai, kad PECL ir DCFR Principai numato, jog sutartis nutraukiama savaime, kai sutarties vykdymas tampa neįmanomas dėl nuolatinės kliūties. Tuo tarpu, CISG Konvencija ir UNIDROIT Principai palieka teisę pačiai nukentėjusiajai šaliai, kurios naudai sutartis turėjo būti įvykdyta, vienašališkai nutraukti sutartį.

Apibendrinant sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių nuostatas, įtvirtintas UNIDROIT, PECL ir DCFR Principuose, matyti, kad prioritetas išlieka *pacta sunt servanda* principui. Juose įtvirtinti panašūs sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinio instituto taikymo pagrindai, taisyklės ir pasekmės. Aptariant skirtumus, paminėtina, kad: pirma, UNIDROIT Principai, skirtingai nei PECL ir

¹⁷² Bar, C., Clive, E., Schulte-Nölke, H., et. al. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition.* 2008. http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf; p. 232-233 (DCFR 1:110: Variation or termination by court on a change of circumstances).

DCFR, siūlo sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinio instituto nuostatas taikyti ne tik tada, kai sutarties vykdymo apsunkinimą sukelia aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo, bet ir tada, kai šios aplinkybės egzistuoja ir sutarties sudarymo metu; antra, visi šie dokumentai numato privalomą išankstinę derybų procedūrą prieš kreipiantis į teismą dėl sutarties pakeitimo ar jos nutraukimo, tačiau suteikia joms skirtingą reikšmę. Pagal DCFR, pačios derybos prieš kreipiantis į teismą gali iš viso neįvykti, nes svarbiausia, jog nukentėjusioji šalis įvykdytų pareigą pareikalauti derybų iš kitos šalies dar prieš kreipdamasi į teismą. Pagal UNIDROIT Principus, derybų taip pat turi reikalauti nukentėjusioji šalis, tačiau derybos turi įvykti ir tai turi būti atlikta tinkamai. PECL Principai nustato deryboms didžiausią reikšmę, ne tik dėl to, kad derybų gali reikalauti abi šalys, bet ir dėl to, kad šalis gali reikalauti nuostolių atlyginimo, jeigu kita šalis nepagrįstai atsisakė derėtis arba netinkamai vedė derybas.

IV. SUTARČIŲ VYKDYMO PASIKEITUS IMPERATYVIOMS TEISĖS NORMOMS PROBLEMOS SPRENDIMO BŪDAI LIETUVOS CIVILINĖJE TEISĖJE

4.1. Sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms teisinio instituto reglamentavimo ypatumai

Kaip jau buvo minėta, pagal UNIDROIT principus, jokia šių Principų nuostata negali apriboti imperatyvių teisės normų, kurių privaloma laikytis atsižvelgiant į sutarčiai taikytiną teisę, taikymo, nesvarbu kokia teisė, ar nacionalinė, ar tarptautinė jas nustato. Ši nuostata iš esmės perkelta į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.157 straipsnio 1 dalį.

Šiame straipsnyje nustatytas sutarties laisvės principo ir įstatymo santykis. Sutarties laisvė turi ribas ir nėra absoliuti kaip ir bet kuris kitas teisės principas. Tas ribas būtent ir nustato imperatyvios teisės normos, taip pat kiti teisės principai, viešosios tvarkos ir geros moralės reikalavimai. Taigi, šalys yra laisvos tiek, kiek jos nepažeidžia imperatyvių teisės normų, nesvarbu, kas jas nustatytų – tarptautinė ar nacionalinė teisė. Imperatyvių teisės normų poveikio šalys susitarimu negali nei panaikinti, nei riboti, nei pakeisti. Sąvoka „teisės normos“ reiškia sudarant sutartį galiojusių įstatymo siauruoju požiūriu ir tarptautinės teisės normas. Tokia išvada darytina, straipsnio komentatorių nuomone, atsižvelgiant į CK 1.80 straipsnį, pagal kurį negalioja tik imperatyvioms įstatymo nuostatoms prieštaraujantis sandoris. Bet kokia prieštaraujanti imperatyvioms teisės normoms sutartis ar jos sąlyga bus pripažinta negaliojančia ir teismas sutarčiai taikys imperatyvias teisės normas¹⁷³.

CK 6.157 straipsnio 2 dalis nustato, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms. Šioje straipsnio dalyje aptariamas sutarties galiojimas, kai ją sudarius pasikeičia įstatymas ir nustatomos naujos imperatyvios teisės normos. Atsižvelgiant į tai, kad įstatymas atgal negalioja, tokie įstatymo pakeitimai neturi įtakos sutarčiai. Tačiau ši norma taikoma tik kai naujasis įstatymas nenumato galimybės taikyti jo atgręžtine tvarka. Be to, atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktiką, šią normą reikia aiškinti ir taikyti atsižvelgiant į tęstinį sutartinių santykių pobūdį. Taigi, sutarties pakeitimas turi atitikti imperatyvias teisės normas, galiojančias keičiant ar vykdant, o ne sudarant sutartį¹⁷⁴.

¹⁷³ Mikelėnas V. Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga prievolių teisė (I). Justitia: Vilnius, 2003. P. 196-197.

¹⁷⁴ Mikelėnas V., *Sutarčių teisė*. Vilnius: Justitia, 1996. P. 197.

4.1.1. *Lex retro non agit* taisyklė - CK 6.157 straipsnio 2 dalies atspindys

CK 6.157 straipsnio 2 dalies norma papildo CK 1.7 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą bendrąjį teisės principą, kad įstatymas atgaline tvarka negalioja (*lex procipit, non respicit; lex retro non agit*). Šį principą ne kartą yra pabrėžę Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas¹⁷⁵ ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas¹⁷⁶. Principas, kad įstatymas neturi grįžtamosios galios, reiškia, jog jis galioja tik ateičiai, t. y. civiliniams santykiams, susiklosčiusiems įsigaliojus įstatymui. Tačiau reikia turėti omenyje, kad dauguma teisinių santykių yra tęstiniai, todėl, nors teisinis santykis ir yra atsiradęs iki įsigaliojant įstatymui, teisėms, pareigoms ar faktams, atsirandantiems galiojant įstatymui, taikomos įstatymo nuostatos. Atsižvelgiant į tai, kad principas *lex retro non agit* yra nuostatos, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms, atspindys, verta plačiau panagrinėti šį principą.

Asmenims dėliojant ilgalaikio pobūdžio planus, tampa ypač svarbu, kad teisėkūros subjektai užtikrintų pasitikėjimą valstybe, priimdami tam tikrus teisės aktus elgtusi nuosekliai. Tokiu būdu asmenys įgyja teises, būtent remdamiesi šiuo nuosekliu teisiniu reguliavimu, kurių pagrindu grindžiami ir tam tikri teisėti lūkesčiai. Siekiant nepažeisti šių konstitucinių vertybių, svarbu, jog teisės aktai neturėtų retroaktyvios galios, išskyrus atvejus, kai to tiesiogiai reikalauja viešasis interesas arba tokie teisės aktai yra asmeniui palankūs. Paminėtina, kad viena iš pagrindinių sričių, kurioje taikomas teisėtų lūkesčių apsaugos principas yra teisės aktų retroaktyvus galiojimas¹⁷⁷.

Pagal Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę jurisprudenciją, principas *lex retro non agit* yra vienas iš Konstitucijos kylančių reikalavimų teisėkūros subjektams, kuris siejamas su teisinės valstybės, teisinio saugumo principais bei su Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalimi^{178 179 180}. Jis reiškia, kad teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį ir neleidžiamas teisės aktų galiojimas atgaline tvarka, nebent būtų palengvinama teisės subjektų padėtis, kartu nepakenkiant kitiems teisės subjektams (*lex benignor retro agit*). Įstatymai ir poįstatyminiai aktai negali nustatyti tokio teisinio reguliavimo, kuris įsiterptų į jau pasibaigusius

¹⁷⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 16 d. nutarimas // Žinios. 1994, Nr. 22-366.

¹⁷⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. B. L., Nr. 3K-3-385/2000, kat. 36; 1999 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje G. L. v L. D. G. Nr. 3K-7-4/1999, kat. 35.

¹⁷⁷ Gedmintaitė A. *Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje*: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai: teisė (01 S), VU, 2016. P. 83.

¹⁷⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

¹⁷⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas.

¹⁸⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas.

teisinius santykius¹⁸¹. Taigi, teisės aktai paprastai netaikomi tiems įvykusiems teisiniams faktams ir teisiniams padariniams, kurie atsirado iki naujai priimto teisės akto įsigaliojimo¹⁸². Atkreiptinas dėmesys, kad, pagal konstitucinę doktriną, aplinkybė, jog nauju teisiniu reguliavimu imamasi reguliuoti besitęsiančius teisinius santykius, konstitucinėje jurisprudencijoje gali būti laikoma ginčijamo teisinio reguliavimo galios nukreipimu į ateitį ir toks teisinis reguliavimas draudimo nustatyti įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamąją galią (*lex retro non agit*) formaliai nepažeidžia¹⁸³.

Europos Sąjungos Teisingumo Teismo praktikoje pažymėta, kad iš dalies teisės aktą keičiantys teisės aktai, išskyrus išimtis, taikomi būsimoms teisinių situacijų, atsiradusių galiojant ankstesniems teisės aktams, sukeliams pasekmėms¹⁸⁴. Ši taisyklė, kaip ir pagal Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo formuojamą oficialiąją konstitucinę jurisprudenciją formaliai nepripažinusių „tariamo“ teisės aktų retroaktyvumo doktrinos^{185 186}, nėra taikoma įgytas teises sukuriančioms situacijoms, susidariusioms ir galutinai įgyvendintoms pagal ankstesnę teisės normą¹⁸⁷. Pagal taikomą ESTT praktiką, naujas teisės aktas taikomas situacijos, atsiradusios taikant ankstesnį teisės aktą, būsimam poveikiui („tariamasis“ retroaktyvumas), kas atitinka ir teisėtų lūkesčių apsaugos principą¹⁸⁸. Tačiau reikia turėti omenyje tai, kad nacionalinės teisės akto pakeitimas su atgaline data galiojančiu poveikiu neatitinka teisėtų lūkesčių apsaugos principo, nes atimtų iš asmens teisę, kurią jis įgijo pagal ankstesnį teisės aktą („tikrasis“ retroaktyvumas)¹⁸⁹. Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad, nors pagal bendrą taisyklę teisinio saugumo principas draudžia nustatyti Europos Sąjungos teisės akto galiojimo pradžią anksčiau, nei jis buvo paskelbtas, šio principo išimtis gali būti taikoma tuomet, kai to reikalauja bendrojo intereso tikslai ir yra tinkamai atsižvelgiama į suinteresuotųjų asmenų teisėtus lūkesčius, taip pat kai iš atitinkamų Sąjungos normų turinio, tikslo ar struktūros aiškiai matyti, kad joms turi būti

¹⁸¹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

¹⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 29-784.

¹⁸³ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 19 d. nutarimas.

¹⁸⁴ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 29 d. sprendimas *Butterfly Music*, C- 60/98, Rink. p. I-3939, 24 p. ir 2008 m. gruodžio 22 d. sprendimas *Centeno Mediavilla ir kt. v Komisija*, C-443/07 P, Rink. p. I-10945, 61 p.

¹⁸⁵ Schwarze, J. *European Administrative Law*, p. 1120-1121.

¹⁸⁶ Schwarze, J. *Developing principles <...>*, p. 233.

¹⁸⁷ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1970 m. balandžio 14 d. sprendimas *Brock*, 68/69, Rink. p. 171, 7 p.; 1973 m. gruodžio 5 d. sprendimas *SOPAD*, 143/73, Rink. p. 1433, 8 p.; 1986 m. liepos 10 d. sprendimas *Licata v ESRK*, 270/84, Rink. p. 2305, 31 p.; 2008 m. gruodžio 22 d. sprendimas *Centeno Mediavilla ir kt. v Komisija*, C-443/07 P, Rink. p. I- 10945, 62 p.

¹⁸⁸ Gedmintaitė A. *supra note 177*: 88.

¹⁸⁹ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas *Enel Maritsa Iztok 3*, C107/10, Rink. p. I-3873, 39 p.

priskirtas toks poveikis¹⁹⁰ ¹⁹¹. Ankstesnėje Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje konstatuota, jog „kitose teisės šakose (t. y. ne tik tada, kai baudžiamojoje ar administracinėje teisėje panaikinamas veikos baudžiamumas ar sušvelninama atsakomybė) atgalinio veikimo galią turinčio teisės akto priėmimas būtų galimas, jei tai nurodyta pačiame įstatyme ir jei toks teisės aktas teisės subjektams nepablogintų teisinės padėties. Tačiau visais atvejais reikės atsižvelgti į tai, kad privatinėje teisėje pagerinus vienos teisinių santykių šalies padėtį kitos šalies padėtis paprastai gali pablogėti.“¹⁹² Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra įtvirtinęs tokią taisyklę, kad skirtingai nuo baudžiamųjų ar administracinių teisinių santykių, kai atsakomybę švelninantis ar panaikinantys įstatymas galioja atgal, civilinių - teisinių santykių specifika ta, kad naujos normos priėmimas paliečia dviejų teisiškai lygių subjektų teises ir pareigas, todėl nėra galimas vienareikšmiškas vienodomis sąlygomis proporcingas abiejų šalių padėties pagerinimas. Todėl tam, kad būtų pateisinamas civilinės teisės normos galiojimas iki jos priėmimo susiklosčiusiems santykiams reguliuoti, būtinas šiuo klausimu įstatymo leidėjo aiškus ir nedviprasmiškas pozicijos pareiškimas, o tai galima padaryti tik įstatymo forma.¹⁹³

Atsižvelgiant į tai, neturėtų stebinti, kad naujo teisinio reguliavimo nuostatų taikymas teisinių situacijų, atsiradusių galiojant ankstesniems teisės aktams, besitęsiančioms pasekmėms, retokai formaliai įvardijama tam tikra teisės aktų retroaktyvumo forma. Kaip pavyzdį verta paminėti Konstitucinio Teismo 2003 m. gruodžio 3 d. nutarimą, kuriame išdėstyta Konstitucinio Teismo pozicija gali būti siejama su „tariamuo“ teisės aktų retroaktyvumo samprata¹⁹⁴. Tačiau rimtesnio pagrindo svarstyti, kad *lex retro non agit* taisyklės taikymo sritis išplečiama teisinių situacijų, atsiradusių galiojant ankstesniems teisės aktams, besitęsiančioms pasekmėms, vienkartinė šio nutarimo motyvacija nesuteikia. Kai kurie kiti Konstitucinio Teismo nutarimai pagrindžia, kad Teismas, vertindamas teisinį reguliavimą, keičiantį tam tikrus socialinio aprūpinimo schemos aspektus, kuriems būdingas tęstinis pobūdis, neretai remiasi ne teisės aktų negaliojimo atgal taisykle, o teisėtų lūkesčių apsaugos principu¹⁹⁵. Būtina įvertinti, kokios

¹⁹⁰ Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 19 d. sprendimas *Mitsui & Co. Deutschland*, C-256/07, Rink. p. I-1951, 32 p.

¹⁹¹ Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas.

¹⁹² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas.

¹⁹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 3 d. nutartis civ. byloje Nr. 3K-3-108/99 AB „Turto bankas“ v. S. *Kviklys* // Teismų praktika. Nr. 12.

¹⁹⁴ Administracinėje byloje Nr. I442-14/2013 LVAT pripažino, kad teisės nuostata, nustatanti, kad aukštosios mokyklos 2012 m. bus vertinamos pagal ankstesnių metų duomenis, pažeidžia teisinės valstybės principą ir jį sudarantį *lex retro non agit* principą. Be to, konstatuota, kad tokiu reguliavimu pažeidžiami aukštųjų mokyklų teisėti interesai ir teisėti lūkesčiai, joms nesudaroma galimybė žinoti, ko iš jų reikalauja teisė, kad galėtų savo elgesį orientuoti pagal teisės reikalavimus (Lietuvos vyriausiojo administracinio teismo išplėstinė teisėjų kolegija. 2013 m. lapkričio 11 d. sprendimas administracinėje byloje Nr. I442-14/2013).

¹⁹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas; 2013 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 120-6079.

pasekmės gali kilti asmenims, kai teisės aktai sureguliuoja praeities veiksmų ar įvykių teisinės pasekmės, kiliančias ateityje. Nors teisės aktai, turintys retrospektyvią galią, savaime nėra draudžiami, tačiau tokių aktų teisėtumas, remiantis teisėtų lūkesčių apsaugos imperatyvu, gali būti pagrįstai kvestionuojamas, jeigu asmenims gali kilti neproporcingai didelė sunkumų našta¹⁹⁶.

Taigi, pagal Konstitucinio Teismo jurisprudenciją, pvz. 1998 m. kovo 25 d. nutarimą principui *lex retro non agit* iš esmės suteikta tokia pati paskirtis, kurią šiuo metu įgyvendina ir teisėtų lūkesčių apsaugos principas. Konstitucinio Teismo įvardyta *lex retro non agit* taisyklės paskirtis – stabilumas, tikrumas bei pasitikėjimas valstybe. Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad taisyklė *lex retro non agit* – svarbus ir būtinas veiksnys užtikrinant teisės, įstatymų, teisinės tvarkos stabilumą ir tvirtumą, teisinių santykių subjektų teises, pasitikėjimą valstybėje priimtais teisės aktais. Atkreiptinas dėmesys, kad *lex retro non agit* taisyklė taikoma, kai teisinių santykių dalyvių padėtis pabloginama. Palankesnis teisinis reguliavimas, nors ir turintis grįžtamąją galią, *lex retro non agit* taisyklės nepažeidžia¹⁹⁷.

4.1.2. Valstybės veiksmų įtaka sutarčių vykdymui

Pažymėtina, kad *force majeure* nėra vienintelis teisinis institutas Lietuvos teisinėje sistemoje, kuriuo remdamasi šalis gali tikėtis būti atleista nuo civilinės atsakomybės už savo sutartinių įsipareigojimų neįvykdymą. Daugiau aplinkybių, įtakančių sutarties vykdymą ir kurioms esant šalis gali būti atleista nuo civilinės atsakomybės už sutarties neįvykdymą, yra numatyta LR CK 6.253 str. Nenugalimos jėgos institutui, autorės nuomone, yra gimininga ir dar viena iš LR CK 6.253 str. įtvirtintų aplinkybių, t. y. valstybės institucijų veiksmai, prie kurių gali būti priskirtini ir imperatyviųjų įstatymo normų pasikeitimai.

LR CK 6.253 straipsnyje valstybės veiksmai įvardijami kaip atskiras civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindas. Valstybės veiksmų, kaip vieno iš civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų, taikymas visuomet yra susijęs su tam tikrais valstybės institucijų veiksmais ar aktais, dėl kurių įpareigotas asmuo negali įvykdyti sutartinių įsipareigojimų arba kurie lemia negalėjimą laikytis tam tikros pareigos. Pagal CK 6.253 straipsnio 3 dalį valstybės veiksmai – tai privalomi vykdyti ir nenumatyti valstybės institucijų veiksmai arba aktai, dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma ir kurių šalys neturi teisės ginčyti. Nurodytoje teisės normoje pateikta valstybės veiksmų, kaip

¹⁹⁶ Gedmintaitė A. *supra note* 177:90

¹⁹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas.

pagrindo atleisti nuo civilinės atsakomybės ir jos netaikyti, apibrėžtis suponuoja išvadą, kad šiam pagrindui konstatuoti būtina atitinkamų sąlygų visuma (kumuliatyvios sąlygos): 1) valstybės institucijų veiksmai (aktai); 2) veiksmai (aktai) turi būti nenumatyti ir privalomi asmeniui; 3) veiksmai (aktai) turi būti tokie, dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma; 4) asmuo neturėjo teisės veiksmų (aktų) ginčyti teismo ar administracine tvarka. Taigi, valstybės institucijų veiksmai (aktai), dėl kurių asmeniui įvykdyti prievolę neįmanoma, be kita ko, gali būti pagrindas netaikyti civilinės atsakomybės tik tais atvejais, kai šie veiksmai negalėjo būti iš anksto numatyti¹⁹⁸.

Atleidimas nuo civilinės atsakomybės, kuomet sutarties tampa neįmanoma įvykdyti dėl valstybės veiksmų turi pakankamai glaudų santykį su nenugalima jėga. Neretai valstybės veiksmai, užkertantys kelią įvykdyti sutartį, yra pripažįstami *force majeure* aplinkybėmis, kurios atleidžia šalį nuo civilinės atsakomybės. Tačiau tarp valstybės veiksmų bei *force majeure* aplinkybių egzistuoja keli esminiai skirtumai. Visų pirma, *force majeure* aplinkybėmis pripažįstamos tik tos aplinkybės, kurios negalėjo būti iš anksto prognozuojamos bei numatytos. Tuo tarpu valdžios institucijų veiksmai neretai gali būti prognozuojami (pvz. parlamente svarstomas tam tikro teisės akto projektas)¹⁹⁹. Jei valdžios institucijų veiksmai visgi negalėjo būti numatyti, tai jau būtų pagrindas atleisti šalį už sutarties neįvykdymą. Tačiau, jei valdžios institucijų veiksmai galėjo būti prognozuojami, tuomet, nėra pagrindo atleisti šalį nuo civilinės atsakomybės, kadangi šalys galėjo numatyti tokį valstybės institucijų žingsnį, vadinasi, privalėjo ir prisiimti visą su tuo susijusią riziką. Taip pat pažymėtina, kad, skirtingai nuo *force majeure* aplinkybių, kurių sukeltų padarinių neįmanoma išvengti, neigiami valdžios institucijų veiksmų sukelti padariniai gali būti panaikinti juos ginčijant teisme²⁰⁰. Lietuvos teismų praktikoje šie du institutai taip pat ne visuomet yra tinkamai atskiriami.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2019 m. kovo 13 d. išnagrinėjo bylą²⁰¹, kurioje buvo sprendžiama dėl materialiosios teisės normų, reglamentuojančių atleidimą nuo civilinės atsakomybės už sutarties neįvykdymą dėl valstybės veiksmų, aiškinimo ir taikymo, kurioje ieškovė prašė priteisti nuostolius iš atsakovės dėl biokuro pirkimo - pardavimo sutarties neįvykdymo. Ieškovė teigė, jog Teismas privalėjo vadovautis CK 6.157 straipsnio 2 dalimi, įtvirtinančia, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarčių sąlygoms.

¹⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Pusbroliai“ v. AB „Jonavos šilumos tinklai“, Nr. e3K-3-82-378/2019, kat. 2.6.10.3; 2.6.10.2.4.1. (S).

¹⁹⁹ Autorių kolektyvas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga, prievolių teisė (I). Justitia, Vilnius, 2003 m. Psl. 351.

²⁰⁰ *Ibid.*

²⁰¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. kovo 13 d. nutartis *op. cit.*

Pirmosios instancijos teismas padarė išvadą, kad byloje yra paneigta atsakovės kaltė dėl sutarties neįvykdymo. Teismas atkreipė dėmesį, kad atsakovė, gamindama ir tiekdamą centralizuotą šilumos energiją Jonavos rajono savivaldybėje, būdama energijos išteklių rinkos dalyvė, turinti užtikrinti biokuro tiekimą viešosioms, detaliam valstybės reglamentuojamoms paslaugoms teikti, privalo vadovautis galiojančiais teisės aktais ir vykdyti imperatyviasias įstatymo nuostatas. Teismas padarė išvadą, kad šiuo atveju reikšmingas santykis tarp sutartinio ir viešojo (valstybės reguliuojamo) energijos kainodaros reglamentavimo. Atsakovės veiksmai, jeigu ji būtų pirkusi savo poreikius viršijantį biokuro kiekį didesne kaina, negu buvo nusistovėjusi biržoje, būtų traktuotinas kaip imperatyviųjų teisės normų pažeidimas. Pakeitus EIRĮ ir Taisyklės buvo suformuotas naujas Sutarties sudarymo metu neegzistavęs reikalavimas dėl energijos išteklių įsigijimo būdo pasirinkimo energetikos įmonėms, vykdančioms energijos išteklių pirkimus. Šis pakeitimas nuo atsakovės nepriklausė. Todėl atsakovė atleista nuo civilinės atsakomybės pagal Sutartį (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.258 straipsnio 4 dalis, 6.253 straipsnio 1 ir 3 dalys).

Taigi, pirmosios instancijos teismas pasikeitusias imperatyvias teisės normas pripažino valstybės veiksmis, dėl kurių šalis gali būti atleista nuo civilinės atsakomybės.

Kasacinis teismas minėtoje byloje pasisakydamas dėl atleidimo nuo civilinės atsakomybės CK 6.253 straipsnio 3 dalyje nustatytu pagrindu, nustatė, kad teisinio reglamentavimo pokyčiai abiem šalims buvo žinomi iki sutarties sudarymo ir vykdymo pradžios, todėl nereiškia, kad valstybės veiksmai buvo nenumatyti ar neprognozuojami, kadangi Sutarties sudarymo metu minėtas įstatymas buvo paskelbtas 2013 m. liepos 20 d. „Valstybės žiniuose“ Nr. 78-3938 ir nurodyta jo įsigaliojimo data. Teisėjų kolegija konstatavo, kad šios faktinės aplinkybės neteikia pagrindo daryti išvadą, jog nurodytas aktas buvo nenumatytas, todėl tokie valstybės veiksmai, nesant bent vienos iš privalomųjų sąlygų, negali būti kvalifikuojami kaip pagrindas atleisti nuo civilinės atsakomybės ir jos netaikyti. Dėl apeliacinės instancijos teismo motyvų, jog šiuo atveju imperatyvūs draudimai atitinka *force majeure* situaciją, kai šalys atleidžiamos nuo sutartinių įsipareigojimų vykdymo, kasacinis teismas atkreipė dėmesį, jog CK 6.253 straipsnyje, kuriame įtvirtinti civilinės atsakomybės netaikymo ir atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindai, nenugalimos jėgos (*force majeure*) aplinkybės ir valstybės veiksmus (privalomus ir nenumatytus valstybės institucijų veiksmus (aktus), dėl kurių įvykdyti prievolę neįmanoma ir kurių šalys neturėjo teisės ginčyti) įstatymas atskyrė kaip skirtingus ir savarankiškus atleidimo nuo civilinės atsakomybės ar jos netaikymo pagrindus. Todėl apeliacinės instancijos teismas šalių ginčo situaciją be pagrindo vertino ir kaip atitinkančią *force majeure* sampratą.

4.2. Įstatymas v. Sutartis Lietuvos teismų praktikoje

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje galima sutikti nemažai bylų, kuriose šalys mėgino remtis CK 6.157 straipsnio 2 dalimi, tačiau dauguma tokių mėginimų baigdavosi nesėkmingai, nes Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra suformavęs nuoseklią praktiką, jog tęstinių teisinių santykių atveju sutarties galiojimo metu pasikeitusios imperatyviosios teisės normos turi būti taikomos tolesniems šalių santykiams. Sutarties pakeitimas ar vykdymas turi atitikti imperatyviasias teisės normas, galiojančias keičiant ar vykdant sutartį, o ne ją sudarant²⁰². Pavyzdžiui, 2005 metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas išnagrinėjo civilinę bylą, kurioje buvo sprendžiamas uosto žemės nuomos mokesčio priteisimo klausimas²⁰³. Ieškovas su atsakovu buvo sudarę uosto žemės nuomos sutartį. Pagal Klaipėdos valstybinio jūrų uosto įstatymo 23 straipsnio 2 dalį uosto žemės nuomos mokesčio dydį ir tvarką uosto direkcijos teikimu tvirtina susisiekimo ministras, kuris 2000 m. gruodžio 15 d. įsakymu Nr. 370 patvirtino naują nuo 2001 m. sausio 1 d. įsigaliojusią uosto žemės nuomos mokesčio apskaičiavimo tvarką, pagal kurią atsakovas už 2001 m. privalėjo sumokėti didesnę žemės nuomos mokesčių, nei buvo nustatytas anksčiau nuomos sutarties sudarymo metu galiojusioje susisiekimo ministro įsakymu patvirtintoje tvarkoje. Kasacinis teismas išaiškino, kad teisėje preziumuojamas įstatymų ir teisės aktų žinojimas, taigi 2000 m. gruodžio 20 d. „Valstybės žiniuose“ paskelbus susisiekimo ministro 2000 m. gruodžio 15 d. įsakymą Nr. 370, kuriuo patvirtinta nauja Klaipėdos valstybinio jūrų uosto žemės nuomos mokesčio apskaičiavimo tvarka ir panaikinta iki tol galiojusi žemės nuomos mokesčio apskaičiavimo tvarka bei nurodyta, kad naujoji tvarka įsigalioja nuo 2001 m., atsakovui turėjo būti žinoma, kad jo nuomojamo jūrų uosto žemės nuomos mokesčiai bus skaičiuojamas pagal naujai patvirtintos tvarkos taisykles. Nustojus galioti teisės aktui, kurio pagrindu buvo skaičiuojamas uosto žemės nuomos mokesčiai, toliau taikyti negaliojančią teisės aktą nebuvo teisinio pagrindo, o jo taikymas pažeistų imperatyvias teisės normas.

Kitoje, 2013 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje buvo sprendžiamas viešojo pirkimo sutarties sąlygų, nustatančių sutarties kainą, pakeitimo padidėjus PVM tarifui klausimas²⁰⁴. Šalių sutarties sudarymo metu galiojusiame Viešųjų pirkimų įstatymo 18 straipsnio 6 dalies 11 punkte buvo nurodyta, kad pirkimo sutartyje turi būti įtvirtinta nuostata,

²⁰² Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-605/2005; 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-262/2010; 2017 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-230-686/2017.

²⁰³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje *VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. UAB Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Bega“*, Nr. 3K-3-605/2005, kat. 20.3.3; 20.3.5; 20.3.7; 42.8; 50.8 (S).

²⁰⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 04 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-75/2013.

jog pirkimo sutarties sąlygos sutarties galiojimo laikotarpiu negali būti keičiamos. Ši norma buvo pakeista 2008 m. liepos 3 d. įstatymu Nr. X-1673, įsigaliojusiu nuo 2008 m. rugsėjo 15 d. Naujai įsigaliojusios redakcijos VPĮ 18 straipsnio 8 dalyje nustatyta, kad pirkimo sutarties sąlygos sutarties galiojimo laikotarpiu negali būti keičiamos, išskyrus tokias pirkimo sutarties sąlygas, kurias pakeitus nebūtų pažeisti šio įstatymo 3 straipsnyje nustatyti principai ir tikslai ir tokiems pirkimo sutarties sąlygų pakeitimams yra gautas Viešųjų pirkimų tarnybos sutikimas. Bylą nagrinėję pirmosios ir apeliacinės instancijos teismai konstatavo, kad šalių sutarčiai taikytina sutarties sudarymo metu galiojusios redakcijos draudžiamoji norma, todėl ieškovo ieškinio reikalavimai pakeisti sutartį negali būti patenkinti vien dėl to, jog tai imperatyviai draudė Viešųjų pirkimų įstatymas. Teismų nuomone, VPĮ 18 straipsnio 8 dalies norma šalių santykiams netaikytina, nes įsigaliojo jau po to, kai buvo sudaryta nuomos sutartis. Kasacinio teismo teisėjų kolegija su tokiu aiškinimu nesutiko ir išaiškino, kad, „*pirma*, CK 6.157 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad imperatyviųjų teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms, tačiau ši norma taikytina ne mechaniškai, bet atsižvelgiant į sutarties sąlygas ir į konkrečios taikytinos imperatyviosios normos pobūdį ir tikslus; *antra*, atsižvelgiant į tęstinį sutarties pobūdį, t. y. į tai, kad norma buvo pakeista nuomos sutarties vykdymo metu, darytina išvada, jog VPĮ 18 straipsnio 8 dalies nuostata, leidžianti laikantis įstatymo reikalavimų pakeisti viešojo pirkimo sutarties sąlygas, taikytina ir šalių nuomos sutarčiai, sudarytai iki šios normos pakeitimo, nes pakeitimas įsigaliojo sutarčiai dar nepasibaigus ir šalių sutartiniais santykiams tebesitęsiant.“ Teismas konstatavo, kad „tokiomis aplinkybėmis *lex retro non agit* principas nepažeidžiamas, nes, sutarties vykdymo metu atsiradus aplinkybių, kurios galėtų sudaryti pagrindą sutartį pakeisti, šalių teisėms ir pareigoms taikytina jų atsiradimo metu galiojanti įstatymo norma, kuri numato pakeitimo galimybę. Įstatymo negaliojimo atgaline tvarka principas galėtų būti pažeistas tuo atveju, jei sutarties keitimas apimtų ir laikotarpį, kurio metu jis buvo draudžiamas (iki naujos įstatymo redakcijos įsigaliojimo).“

Autorės nuomone, atsižvelgiant į aukščiau aptartose bylose Aukščiausiojo Teismo suformuotą taisyklę, jog tęstinių teisinių santykių atveju sutarties galiojimo metu pasikeitusios imperatyviosios teisės normos turi būti taikomos tolesniems šalių santykiams, t. y. sutarties pakeitimas ar vykdymas turi atitikti imperatyviasias teisės normas, galiojančias keičiant ar vykdant sutartį, o ne ją sudarant, bei tai, kad CK yra įtvirtinta imperatyvi nuostata, jog imperatyviųjų teisės normų poveikio šalys susitarimu negali nei panaikinti, nei riboti, nei pakeisti, kritikuotina įstatymų leidėjo CK 6.157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos taisyklės formuluotė ir jos veiksmingumas. Šioje normoje įtvirtinta nuostata kelia abejonių dėl šios normos praktinio taikymo, nes pagal galiojančią formuluotę nėra aišku, kokiais, įstatymų leidėjo nuomone,

atvejais sutarties šalys vykdydamos sutartį galėtų ignoruoti imperatyvių teisės normų pasikeitimus prioritetą suteikdamos sutarties sąlygoms.

Per pastaruosius kelerius metus daugiausiai ginčų, kuriuose Lietuvos Aukščiausiasis Teismas pasisakė dėl materialiosios teisės normų, reglamentuojančių imperatyviųjų teisės normų pasikeitimo įtaką sutarties vykdymui, aiškinimo ir taikymo, kilo energetikos teisinių santykių srityje, kuriuose ieškovai prašė priteisti netesybas, atsiradusias dėl sutarčių neįvykdymo, kurį sąlygojo priimti nauji teisės aktai dėl energijos išteklių įsigijimo būdo. Pavyzdžiui, 2018 metais Lietuvos Aukščiausiasis Teismas nagrinėjo civilinę bylą, kurioje ieškovė prašė priteisti iš atsakovės 508 004,70 EUR netesybas²⁰⁵. Tarp bylos šalių buvo sudarytos 5 biokuro tiekimo sutartys, kuriose buvo nustatyta, kad ieškovė kiekvienais atitinkamais kalendoriniais metais įsipareigoja patiekti atsakovei atitinkamą kuro kiekį. Šalys susitarė, kad atsakovė, dėl savo kaltės nenupirkusi per metus nustatyto minimalaus kuro kiekio, ieškovės reikalavimu sumoka netesybas, kurios sudaro 20 proc. nenupirkto kuro kiekio kainos. Atsakovė 2015 metais nupirko ne visą sutartą kiekį biokuro ir 2015 m. pranešė ieškovei, kad šiais metais nebeperks daugiau kuro pagal sutartis. Atsižvelgiant į tai, kad atsakovė 2015 metais nenupirko viso sutarto kiekio kuro, todėl, ieškovės nuomone, jai taikytina sutartinė atsakomybė – ji privalo sumokėti ieškovei netesybas.

Praėjus beveik pusantrų metų nuo biokuro tiekimo sutarčių sudarymo, buvo priimtas Lietuvos Respublikos energijos išteklių rinkos įstatymas. Šiuo įstatymu nustatytas naujas (biokuro tiekimo sutarčių sudarymo metu neegzistavęs) reikalavimas dėl energijos išteklių įsigijimo būdo (energijos išteklių biržoje) pasirinkimo energetikos įmonėms, vykdančioms energijos išteklių pirkimus. Energijos išteklių rinkos įstatymas 2013 m. liepos 2 d. papildytas 191 straipsniu, nustatančiu šilumos tiekėjams, reguliuojamiems nepriklausomiems šilumos gamintojams ir bendriems šilumos ir elektros gamintojams, kurie elektros ir (ar) šilumos energijai gaminti naudoja biokurą, pareigą pereinamuoju laikotarpiu įsigyti tam tikrą biokuro produktų dalį išimtinai energijos išteklių biržoje.

Pirmosios instancijos teismas sprendimu nurodė, kad energijos išteklių rinka yra reglamentuojama viešosios teisės normomis, t. y. specifinė sritis, kuri reguliuojama valstybės, todėl priimti norminiai aktai dėl energijos išteklių įsigijimo būdų buvo privalomi atsakovei. Teismo vertinimu, ginčo santykiui nėra taikytina CK 6.157 straipsnio 2 dalis, nes šalys susitarė, kad vienašališkai neatsisakys vykdyti ar keisti sutarties sąlygų, jeigu dėl nenugalimos jėgos

²⁰⁵ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje „*First Opportunity OÜ*“ . v. *UAB „LITESKO“*, Nr. E3K-3-27-916/2018 , kat. 2.1.1.2; 2.6.2.1; 2.6.10.2.3; 2.6.10.5.1 (S).

(*force majeure*) aplinkybių susidarys sunkumai vykdyti sutartinius įsipareigojimus. Teismas atmetė ieškovės argumentus, kad atsakovė galėjo įvykdyti biokuro tiekimo sutartis, t. y. nupirkti iš ieškovės minimalų biokuro kiekį, ir kartu įvykdyti teisės aktų reikalavimus, t. y. nupirkti reikalaujamą biokuro kiekio dalį energijos išteklių biržoje. Teismas pažymėjo, kad biokuro kaina turi įtakos vartotojo mokamai kainai. Atsakovė, jeigu būtų pirkusi jos poreikius viršijančius biokuro kiekius žymiai didesne kaina, negu buvo nusistovėjusi biržoje, būtų pažeidusi imperatyviasias teisės normas. Taigi, pirmosios instancijos teismas konstatavo, jog prievolė dėl biokuro kiekio pagal sutartis įsigijimo yra pasibaigusi, nes atsakovė įrodė nenugalimos jėgos faktą, todėl nusprendė atleisti atsakovę nuo sutartinės civilinės atsakomybės netesybų forma²⁰⁶.

Tuo tarpu, apeliacinės instancijos teismo vertinimu, pirmosios instancijos teismas nepagrįstai konstatavo, kad egzistavo visos civilinės atsakomybės sąlygos, ir kartu nepagrįstai sprendė atsakovės atleidimo nuo atsakomybės klausimą. Atsakovės, kaip verslininkės, atsakomybę, be kitų materialiosios teisės normų, reglamentuoja CK 6.256 straipsnio 4 dalis, kuri nustato, kad įmonė (verslininkas) atsako visais atvejais, jei neįrodo, kad prievolės neįvykdė ar netinkamai ją įvykdė dėl nenugalimos jėgos, jeigu įstatymai ar sutartis nenustato ko kita. Teismo vertinimu, turėjo būti nustatyta atsakovės kaltė, t. y. sutartyse nustatyta išimtis iš CK 6.256 straipsnio 4 dalies. Apeliacinės instancijos teismo teisėjų kolegijos nuomone, pirmosios instancijos teisme buvo įrodytos atsakovės civilinės atsakomybės sąlygos, t. y. neteisėti veiksmai, žala, priežastinis neteisėtų veiksmų ir žalos ryšys, tačiau buvo paneigta ketvirtoji atsakomybės taikymo sąlyga – atsakovės kaltė dėl sutarčių neįvykdymo. Akivaizdu, kad atsakovė nėra atsakinga už šiuos pasikeitimus, todėl nesant atsakovės kaltės, nėra pagrindo taikyti sutartinę civilinę atsakomybę ieškovės reikalaujama (netesybų) forma²⁰⁷.

Kasacinis teismas šioje byloje nurodė, kad biokuro tiekimo sutartys buvo sudarytos anksčiau, negu įsigaliojo Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnis. 2013 m. liepos 2 d. įstatyme Nr. XII-493, kuriuo įtvirtinta pirminė Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnio redakcija, nėra įstatymų leidėjo nurodymo dėl šio straipsnio nuostatų galiojimo santykiams, susiformavusiems iki aptariamo teisinio reguliavimo įsigaliojimo. Priešingai, šiuo įstatymu nustatyta, kad pirmiau nurodyto straipsnio nuostatos įsigalioja 2014 m. sausio 1 d. (2014 m. gruodžio 16 d. įstatymu Nr. XII-1432, kuriuo, inter alia, pakeistas Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnis, nustatyta, kad šis įstatymas įsigalioja 2015 m. sausio 1 d.). Kita vertus, bylą nagrinėję teismai nustatė, kad bylos šalis siejo tęstiniai sutartiniai teisiniai santykiai.

²⁰⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje „*First Opportunity OÜ*“ . v. *UAB „LITESKO“*, Nr. E3K-3-27-916/2018 , kat. 2.1.1.2; 2.6.2.1; 2.6.10.2.3; 2.6.10.5.1 (S).

²⁰⁷ *Ibid.*

Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnio nuostatos įsigaliojo, šalims vykdant sutartis. Todėl šios nuostatos taikytinos biokuro tiekimo sutarčių vykdymo etapui, trukusiam nuo 2014 m. sausio 1 d. (nuo nuostatų įsigaliojimo momento). Tokia išvada neprieštarauja principui *lex retro non agit* ir teisės normoms, kuriose yra išreikštas šis principas, įskaitant CK 6.157 straipsnio 2 dalį, nes pripažįstamas perspektyvus (nukreiptas į ateitį) teisinio reguliavimo galiojimas būtent tai sutartinių teisinių santykių stadijai, kuri trunka nuo reguliavimo įsigaliojimo. Teismas konstatavo, kad apeliacinės instancijos teismas, sprenddamas klausimą dėl atsakovės sutartinės civilinės atsakomybės pagal biokuro tiekimo sutartis, pagrįstai vadovavosi Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnio nuostatomis, kurios galiojo esant atitinkamai sutarčių vykdymo stadijai²⁰⁸.

Kitoje 2018 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje civilinėje byloje taip pat buvo kilęs ginčas dėl CK 6.157 straipsnio 2 dalies ir Lietuvos Respublikos energijos išteklių rinkos įstatymo (toliau – EIRĮ) (*įstatymo 2013-07-02 redakcija*) 19¹ straipsnio, įsigaliojusio nuo 2014 01-01, taikymo ir aiškinimo bei šių teisės normų tarpusavio teisinio santykio nustatymo klausimų²⁰⁹.

2013 m. gegužės 14 d. ieškovė ir atsakovė sudarė biokuro (smulkintos medienos) pirkimo – pardavimo sutartį, pagal kurią ieškovė turėjo tiekti (parduoti) biokurą atsakovei, o ši turėjo pareigą pagal sutarties sąlygas pirkti savo poreikiams reikiamą kiekį biokuro ir sumokėti ieškovei už jos pristatytas prekes. Atsakovei už tai, kad vykdant šilumos tiekimo veiklą, ji neįvykdė Energijos išteklių rinkos įstatymo 191 straipsnio 1 dalyje nurodyto įpareigojimo ir neįrodžius, kad šie reikalavimai jai netaikomi, Valstybinė kainų ir energetikos kontrolės komisija skyrė baudą už nustatytą reguliuojamos veiklos sąlygų pažeidimą, įpareigojo atsakovę laikytis teisės aktų nustatytų reikalavimų.

Pirmosios instancijos teismas nusprendė, kad dėl minėtų EIRĮ nuostatų atsakovė, šilumos energijai gaminti naudojanti biokurą, privalėjo teikti pirmenybę energijos išteklių biržai. Taip pat teismas sprendė, kad abi sutarties šalys nebuvo pakankamai suinteresuotos sutarties vykdymu. Atsakovė, žinodama, kad biokuro gali gauti pigiau nei iš ieškovės, apie jai siūlomą mažesnę kainą galėjo ir privalėjo informuoti ieškovę, kaip tai buvo numatyta sutartyje, taip pastarajai išsaugant teisėtą lūkestį (tuo atveju, jei ieškovė pasiūlytų mažesnę kainą, nei atsakovei pasiūlė kiti tiekėjai) gauti pajamų iš parduodamo atsakovei biokuro. Kita vertus, duomenys apie

²⁰⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje „*First Opportunity OÜ*“ . v. *UAB „LITESKO“*, Nr. E3K-3-27-916/2018 , kat. 2.1.1.2; 2.6.2.1; 2.6.10.2.3; 2.6.10.5.1 (S).

²⁰⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Timbex“* v. *UAB „Tauragės šilumos tinklai“*, Nr. e3K-3-158-690/2018, kat. 2.6.8.9; 2.6.10.5.1; 2.6.11.1 (S).

vidutinę biokuro kainą yra vieši, todėl ieškovė taip pat galėjo pasidomėti vyraujančiomis biokuro rinkos kainomis ir spręsti klausimą dėl biokuro kainos mažinimo, bet to nepadarė. Teismas sprendė, kad abi šalys lygiomis dalimis kaltos dėl netinkamo sutarties vykdymo, todėl iš atsakovės ieškovei priteisė 50 proc. nuostolių atlyginimą (CK 6.245 straipsnio 3 dalis)²¹⁰.

Atsakovė nepirko iš ieškovės biokuro pagal sutartį ne dėl to, kad dėl kokių nors faktinių aplinkybių buvo apsunkintas sutarties vykdymas, tačiau dėl viešosios teisės reguliavimo pasikeitimo, įpareigojusio atsakovę atitinkamą kiekį biokuro pirkti Biržoje. Toks teisinio reguliavimo pasikeitimas lėmė, jog sutartis objektyviai nebegalėjo būti vykdoma²¹¹.

Apeliacinės instancijos teismas nurodė, kad reikalaujama nuostolių (negautų pajamų) atlyginimo, sutarties neįvykdymą, kaip vieną iš civilinės atsakomybės sąlygų (neteisėtus veiksmus), privalo įrodyti ieškovė. Taip pat ji privalo įrodyti patirtus nuostolius bei priežastinį ryšį tarp nuostolių ir sutarties neįvykdymo (CK 6.247 straipsnis, 6.249 straipsnis). Teismas nurodė, kad kategoriška EIRĮ 191 straipsnio 1 dalies liepiamoji formuluotė („privalo“) suponuoja šiame straipsnyje įtvirtintos teisės normos imperatyvumą. Įstatymo tikslų požiūriu taip pat konstatuotinas šios teisės normos imperatyvumas. Teismas nenustatė atsakovės veiksmų neteisėtumo, be to, ieškovė, siekdama įrodyti savo ieškinio reikalavimų pagrįstumą (atsakovės sutartinės civilinės atsakomybės sąlygų egzistavimą), turėjo pagrįsti EIRĮ 191 straipsnio 2 dalies taikymo galimybę nagrinėjamoje byloje. Tokios galimybės nepagrindus ir nenustačius neteisėtų veiksmų, civilinė atsakomybė atsakovei negali būti taikoma, todėl teismas atmetė ieškinį²¹².

Ieškovė, pateikusi kasacinį skundą, prašė bylą sustabdyti ir kreiptis į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, siekiant įsitikinti, ar EIRĮ 191 straipsnis tiek, kiek jame nenustatytas joks pereinamasis laikotarpis iki minėto straipsnio sudarytomis civilinėms sutartims modifikuoti tam, kad būtų atkurtas deramas bei proporcingas šalių teisių ir interesų balansas, taip pat tiek, kiek jame nenustatytas joks nuostolių atlyginimo mechanizmas sutarties šalims dėl jų teisėtų lūkesčių, įgytų sudarius atitinkamas kuro tiekimo terminuotas sutartis iki minėto įstatymo atsiradimo, pažeidimo, neprieštarauja Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje nustatytam *lex retro non agit* (įstatymas neturi atgalinio veikimo galios) principui, 23 straipsnio nuostatai „nuosavybė neliečiama“ (nuosavybės neliečiamumo principui), taip pat konstituciniams teisinės valstybės, proporcingumo ir teisėtų lūkesčių apsaugos principams. Teismas šiuo atveju neįžvelgė aplinkybių, dėl kurių teismui kiltų pagrįstų abejonių dėl EIRĮ normų atitikties Konstitucijai ir

²¹⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Timbex“ v. UAB „Tauragės šilumos tinklai“, Nr. e3K-3-158-690/2018, kat. 2.6.8.9; 2.6.10.5.1; 2.6.11.1 (S).

²¹¹ *Ibid.*

²¹² *Ibid.*

atsirastų būtinumas dėl to kreiptis į Konstitucinę Teismą dėl EIRĮ 191 straipsnio atitikties ieškovės nurodytiems principams, todėl netenkino prašymo sustabdyti bylos nagrinėjimą ir kreiptis į Konstitucinę Teismą²¹³.

Pasisakydamas dėl negautų pajamų pagal biokuro pirkimo – pardavimo sutartį priteisimo, LAT konstatavo, kad pagal CK 6.249 straipsnio 1 dalį asmens negautomis pajamomis laikomos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę skolininko neteisėtų veiksmų. Pagal nurodytus kriterijus sprendamas dėl negautų pajamų priteisimo teismas vertino atsakovės veiksmų (neveikimo), dėl kurių ieškovė teigė negavusi pajamų, teisėtumą. Sutartis įpareigoja atlikti ne tik tai, kas tiesiogiai joje numatyta, bet ir visa tai, ką lemia sutarties esmė arba įstatymai. Tai reiškia, kad sutarties šalis įpareigoja ne vien sutarties sąlygos, bet ir įstatymų nuostatos. Nurodytoje pakeistoje įstatymo normoje formuluojama įsakmi elgesio taisyklė, kad šilumos tiekėjai privalo nustatyti biokuro kiekį įsigyti biokuro biržoje, toks šios normos turinys lemia jos imperatyvųjį pobūdį. Atsižvelgiant į tai, teismas nenustatė atsakovės veiksmų neteisėtumo.

Autorės nuomone, aptartose bylose teismai netinkamai taikė teisės normas. Nurodytose Lietuvos Aukščiausiojo Teismo bylose nagrinėtas EIRĮ 191 straipsnis ir jame išdėstytas naujas teisinis reguliavimas formaliai buvo nukreiptas į ateitį, tačiau minėtas naujas teisinis reguliavimas ne modifikavo sutarčių vykdymą (jų tęstinumą), bet tiesiog iš esmės užkirto kelią sutarčių vykdymui visiškai, t. y. pilna apimtimi. Taikant ir aiškinant CK 6.157 str. 2 d. bei po sutarties sudarymo ir jau jos vykdymo metu priimtas ir įsigaliojusias imperatyvias teisės normas, turi būti nustatytas teisingas ir subalansuotas teisinis santykis tarp CK normų dėl sutarties privalomumo ir viešosios teisės normų. Negalima visiškai paneigti ir ignoruoti ginčo šalių priimtų sutartinių įsipareigojimų, kuriuos ginčo šalys prisiėmė pagal tuo metu galiojusius teisės aktus. Pagal Konstituciją, saugančią verslą ir nuosavybę, įskaitant sutartinius teisėtus lūkesčius, CK 6.157 str. 2 d. ir po sutarties sudarymo ir jau jos vykdymo metu priimtos ir įsigaliojusios imperatyvios teisės normos negali būti aiškinami taip, jog sutarties nevykdymo neigiamos pasekmės būtų perkeltos tik privačiam verslo subjektui arba kad intervencija, kuri realiai užkerta kelią teisėtai sutarties tęstinumui, į įstatymo bei teisėtai sutarties pagrindu sukurtus teisinius santykius būtų pateisinama.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2011 metais nagrinėtoje byloje, kurioje buvo keliamas nuomos sutarties pakeitimo klausimas, pripažinęs pagrindą taikyti CK 6.204 straipsnio taisyklę,

²¹³ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Timbex“ v. UAB „Tauragės šilumos tinklai“*, Nr. e3K-3-158-690/2018, kat. 2.6.8.9; 2.6.10.5.1; 2.6.11.1 (S).

taip pat pripažino, kad pasikeitusių aplinkybių našta turi būti paskirstoma abiem sutarties šalims, o ne tekti tik vienai iš jų²¹⁴. Aukščiau aptartose bylose teismai nesilaikė šio principo, nes dėl po sutarties sudarymo ir jau jos vykdymo metu priimtų ir įsigaliojusių pakeistų imperatyvių teisės normų sutarties nevykdymo neigiamas pasekmes perkėlė išimtinai tik privačiam verslo subjektui, o atsakoves visiškai atleido nuo šių aplinkybių naštos, suteikiant joms teisę nutraukti sutartis ir atleidžiant nuo sutartinės atsakomybės už sutarčių neįvykdymą.

Sprendžiant ginčus, kylančius iš sutartinių santykių, nevalia ignoruoti sutarties šalių valios ir vadovautis vien įstatymo nuostatomis. Pagal kasacinio teismo formuojamą praktiką, sutarčių sudarymo laisvė bei sutarties privalomumo (*pacta sunt servanda*) principas gali būti vertinami kaip konstitucinio lygmens garantija²¹⁵. Sutarties laisvės principas valstybės pripažįstamas ir ginamas tikslingai – jis suteikia reikšmę suderintiems šalių tarpusavio ketinimams. Šalių pasiektas susitarimas įformintas teisės aktu pripažįstama tvarka tampa teisiškai įpareigojančiu aktu ir reikšmingu visuomeninės savireguliacijos instrumentu. Šis aktas (susitarimas) nustato teises ir pareigas. Valstybė, siekdama ūkio našumo, įsipareigoja šias pareigas užtikrinti priverstinai, nustatydamą teisinį reikalavimą laikytis sutarčių (*pacta sunt servanda*) ir prireikus per teismą priverstinai įgyvendina. Sprendžiant ginčus, kylančius iš sutartinių santykių, nevalia ignoruoti sutarties šalių valios ir vadovautis vien įstatymo nuostatomis, nes sutartis taip pat turi įstatymo galią²¹⁶.

Teisėtų lūkesčių apsaugos principas suponuoja valstybės, taip pat valstybės valdžią įgyvendinančių bei kitų valstybės institucijų pareigą laikytis valstybės priimtų įsipareigojimų. Šis principas taip pat reiškia įgytų teisių apsaugą, t. y. asmenys turi teisę pagrįstai tikėtis, kad jų pagal galiojančius įstatymus ar kitus teisės aktus, neprieštaraujančius Konstitucijai, įgytos teisės bus išlaikytos nustatytą laiką ir galės būti realiai įgyvendinamos^{217 218}. Konstitucinis Teismas taip pat pasisakė, jog konstitucinis teisinės valstybės principas suponuoja įvairius reikalavimus įstatymų leidėjui, kitiems teisėkūros subjektams, *inter alia* tai, kad teisės aktų galia yra nukreipta į ateitį, įstatymų ir kitų teisės aktų grįžtamoji galia neleidžiama (*lex retro non agit*), nebent teisės aktu būtų sušvelninama teisinių santykių subjekto padėtis ir kartu nebūtų pakenkiama kitiems teisinių santykių subjektams (*lex benignior retro agit*);^{219 220} teisinio reguliavimo pataisomis

²¹⁴ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Europa Group“ v. UAB „Kleta“, Nr. 3K-3-265/2011, kat. 42.11.2.; 114.11 (S).

²¹⁵ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas.

²¹⁶ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „ŽVC“ v. AB „Pineka“, Nr. 3K-7-262/2010, kat. 20.3.3;42.8; 2.6.2.1;52.3 (S).

²¹⁷ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas.

²¹⁸ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas.

²¹⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas.

²²⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas.

negalima paneigti asmens teisėtų interesų ir teisėtų lūkesčių, nes asmenys, pagal įstatymą įgiję tam tikras teises, turi teisę pagrįstai tikėtis, kad šios teisės nustatytą laiką bus išlaikytos ir įgyvendinamos²²¹.

Valstybės reformos tam tikruose sektoriuose tikslais įstatymu iš esmės „anuliavus“ sutartinius įsipareigojimus bei perkėlus dėl to atsiradusią neigiamą finansinę naštą išskirtinai privačiam verslo subjektui, autorės nuomone, įstatyme turėtų būti numatytas neigiamų padarinių kompensacijos mechanizmas sutarties šalims dėl jų teisėtų lūkesčių, įgytų sudarius sutartis iki įstatymo atsiradimo, neproporcingo pažeidimo, priešingu atveju, tai reikštų galimą tokio įstatymo neatitikimą Konstitucijai, nes tokia situacija keltų klausimą dėl tokio įstatymo suderinamumo su Konstitucijos 7 straipsnio 2 dalyje įtvirtintu principu, kad įstatymas atgal negalioja, Konstitucijos 23 straipsnyje įtvirtintu nuosavybės neliečiamumo principu, taip pat su konstituciniais teisinės valstybės ir proporcingumo principais.

Apibendrinant, darytina išvada, kad Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl materialiosios teisės normų, reglamentuojančių imperatyviųjų teisės normų pasikeitimo įtaką sutarties vykdymui, aiškinimo ir taikymo, iš tiesų neidentifikuoja kylančių problemų, o CK 6.157 straipsnio 2 dalis nėra veiksminga sprendžiant minėtas situacijas. Todėl, manytina, kad sprendžiant sutarties likimą pasikeitus imperatyvioms teisės normoms būtina ieškoti daugiausiai šalių interesus galinčių atitikti ir šalių interesų pusiausvyrą atstatančių teisinių priemonių. Tai turėtų priklausyti nuo to, kokį sąryšį pasikeitusios imperatyvios teisės normos turi su šalių sudarytos sutarties vykdymu ir kokias pasekmes jai sukelia. Jei tokio sąryšio nėra, manytina, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas turėtų būti vertinamas kaip neturintis įtakos sutarties sąlygoms. Pažymėtina, kad įstatymų pasikeitimai taip pat yra reiškinys, kurio šalys negali kontroliuoti ir ne visada gali numatyti. Atsakant į klausimą, kokį teisinį institutą taikyti, turėtų būti analizuojama, ar po imperatyvių teisės normų pasikeitimo įmanoma modifikuoti sutartį taip, kad tolimesnis jos vykdymas būtų priimtinas abiem šalims ar, vis dėlto, vienintelė galima priemonė yra sutarties nutraukimas. Tuo atveju, jei sutartinių santykių šalis remiasi imperatyvių teisės normų pasikeitimu, toks teisinio reguliavimo pasikeitimas sutartinių santykių šalių ginčo kontekste turi būti vertinamas vadovaujantis būtent CK specialiosiomis teisės normomis, reglamentuojančiomis atleidimo nuo atsakomybės ir (ar) sutarties pakeitimo pagrindus ir tvarką pagal CK 6.204, 6.212 ar 6.253 straipsnius. Net ir toks aplinkybių po sutarties sudarymo pasikeitimas, kuris nepriklauso nuo šalių valios ir dėl kurio šalys nebuvo prisiėmusios rizikos, jei dėl to įsipareigojimų našta vienai iš šalių labai padidėja, palyginti su tuo, ką šalys buvo

²²¹ *inter alia* Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas.

sutarusios sutartyje, ir (ar) žlunga sutarties tikslas, arba jeigu sutarties įvykdymas tampa ekonomiškai nebeįvykdomas, negali savaime nutraukti sutarties ir atleisti šalis nuo įsipareigojimų vykdymo. Todėl tik visiškai neįmanomas įvykdyti sutartį gali būti pagrindas visiškai ar iš dalies atleisti šalį nuo sutartinių įsipareigojimų pagal CK 6.62, 6.253 ar 6.212 straipsnius. Visos kitos aplinkybės, kurios itin apsunkina sutartinių įsipareigojimų vykdymą, tačiau objektyviai faktinis sutarties vykdymas yra įmanomas, neatleidžia sutarties šalių nuo įsipareigojimų vykdymo, o, laikantis *favor contractus* (sutarties stabilumo, išsaugojimo) principo, tik suteikia šalims teisę kreiptis į kitą šalį ar teismą dėl sutartinių santykių modifikavimo tam, kad būtų atkurtas šalių teisių ir interesų balansas.

4.3. Sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms sprendimo būdų Lietuvoje apibendrinimas

Lietuvos civilinėje teisėje, skirtingai nei sekant daugelio valstybių bei tarptautinės praktikos pavyzdžiu, sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms spręsti Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino atskirą nuostatą, nustatančią, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas po sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms. Pažymėtina, kad tarptautiniai dokumentai tokios nuostatos nenustato. Ši Lietuvos teisėje įtvirtinta specifinė nuostata kelia tam tikrų neaiškumų ir abejonių dėl jos tikslingumo.

Paminėtina ir tai, kad be kitų Lietuvos civiliniame kodekse reglamentuojamų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų įvardijami ir valstybės veiksmai, prie kurių gali būti priskiriami ir imperatyvių teisės normų pakeitimai. Valstybės veiksmų, kaip vieno iš civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų, taikymas visuomet yra susijęs su tam tikrais valstybės institucijų veiksmais ar aktais, dėl kurių įpareigotas asmuo negali įvykdyti sutartinių įsipareigojimų arba kurie lemia negalėjimą laikytis tam tikros pareigos. Neretai valstybės veiksmai, užkertantys kelią įvykdyti sutartį, yra pripažįstami *force majeure* aplinkybėmis, kurios atleidžia šalį nuo civilinės atsakomybės. Tačiau tarp valstybės veiksmų bei *force majeure* aplinkybių egzistuoja keli esminiai skirtumai. Lietuvos teismų praktikoje šie du institutai taip pat ne visuomet yra tinkamai atskiriami.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika dėl materialiosios teisės normų, reglamentuojančių imperatyviųjų teisės normų pasikeitimo įtaką sutarties vykdymui, aiškinimo ir taikymo, iš tiesų neidentifikuoja kylančių problemų, o CK 6.157 straipsnio 2 dalis nėra veiksminga sprendžiant minėtas situacijas. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika pateikia tokį CK 6.157 straipsnio 2 dalies išaiškinimą, jog imperatyvių teisės normų pasikeitimas po sutarties

sudarymo neturi įtakos sutarčių vykdymui, aiškinama ir taikoma atsižvelgiant į tęstinį sutartinių santykių pobūdį, reiškiantį, kad sutarties pakeitimas turi atitikti imperatyvias teisės normas, galiojančias keičiant ar vykdant, o ne sudarant sutartį. Tačiau akivaizdu, kad ši norma nėra veiksminga, todėl būtina ieškoti kitų teisinių priemonių, kurios, pasikeitus imperatyvioms teisės normoms, padėtų atstatyti šalių sutartinių įsipareigojimų pusiausvyrą, o ne perkeltų visą neigiamų padarinių našta tik vienai iš jų, priešingu atveju, ilgainiui dėl imperatyvių teisės normų pasikeitimo šalių patirtos neigiamos pasekmės atsigręš prieš pačią valstybę.

IŠVADOS

Remdamasi darbe atlikta sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms analize, autorė daro išvadą, kad darbo ginamasis teiginys visiškai pasitvirtino. Tuo atveju, jei sutartinių santykių šalis remiasi imperatyvių teisės normų pasikeitimu, toks teisinio reguliavimo pasikeitimas sutartinių santykių šalių ginčo kontekste turi būti vertinamas vadovaujantis būtent CK specialiosiomis teisės normomis, reglamentuojančiomis atleidimo nuo atsakomybės ir (ar) sutarties pakeitimo pagrindus ir tvarką pagal CK 6.204, 6.212 ar 6.253 straipsnius.

1. Situacijos, kai po sutarties sudarymo pasikeičia imperatyvios teisės normos, gali būti priskiriamos prie įvykių, sąlygojančių esminį aplinkybių pasikeitimą, ko pasekoje tolimesnis sutarties vykdymas gali tapti labai apsunkintas arba nebeįmanomas. Nors Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimui yra įtvirtinta atskira nuostata, tačiau teisės doktrinoje pripažįstama, kad sutarties privalomumo principas ribojamas tik vienu atveju – jis netaikomas, jeigu sutarties įsipareigojimų įvykdymui kliudo teisiškai reikšmingos aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo. Šios situacijos užsienio ir tarptautinėje praktikoje sprendžiamos taikant sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. Tarptautinių dokumentų bei kai kurių užsienio valstybių teisinių sistemų analizė atskleidžia, jog imperatyvių teisės normų pakeitimai, įvykę po sutarties sudarymo, sąlygojantys esminį aplinkybių pasikeitimą, trukdantį sutarties įsipareigojimų įvykdymui, taip pat nėra išimtis ir dažniausiai sprendžiami taikant pasikeitusių aplinkybių institutą.

2. Sutarčių adaptavimas apsaugo šalių teisėtus lūkesčius – pasikeitusių aplinkybių sąlygojamas sutarties pasibaigimas nėra šalių lūkesčius atitinkanti ir ekonomiškai naudinga priemonė ir nepadeda išsaugoti sutarties. Ypatingai ilgalaikių ir sudėtingų sutarčių atvejais sutarties nutraukimas gali sukelti labai sudėtingas ir nepagrįstai daug išlaidų reikalaujančias pasekmes, todėl šalis gali būti suinteresuota tęsti sutartį. Sutarties adaptavimas yra be abejonės veiksmingesnė priemonė nei sutarties nutraukimas, o rizikos paskirstymas abiem šalims gali būti naudingesnis nei taisyklės kiekvienai šaliai padengti savo patirtus nuostolius taikymas. Sutartinės pusiausvyros atstatymas skatina *pacta sunt servanda* principo laikymąsi, nes adaptavus sutartį atsižvelgiant į pasikeitusias imperatyvias teisės normas, šalys ir toliau laikosi būtent tokios sutarties, kokią sudarė iš pradžių.

3. Rusijos, Vokietijos ir Anglijos teisinėse sistemose pripažįstama, jog šalis neturėtų būti atsakinga už sutarties nevykdymą, jei ją vykdyti tapo neįmanoma (fiziškai ar teisiškai) dėl

nenumatyto, neįveikiamų ir išorinių įvykių. Nepaisant teorinio panašumo, praktinis *force majeure* instituto taikymas gali skirtis priklausomai nuo teismų terminų „numatomumas“ ir „neišvengiamumas“ aiškinimo. Rusijos teismai yra nustatę gana aukštą įvykių nenumatomumo ribą, todėl, jei panašūs įvykiai yra nutikę praeityje, gali būti pripažįstama, kad visi būsimi panašūs incidentai ateityje bus laikomi numatomais. Kitas svarbus įvykių, kurių šalys negalėjo numatyti ir išengti, aspektas yra jų poveikis sutarties likimui. Vokietijos teisinėje sistemoje neįmanomumas įvykdyti sutartį savaime nereiškia sutartinių įsipareigojimų nutraukimo. Rusijos civilinis kodeksas nepateikia aiškaus atsakymo į klausimą, laikinas ar dalinis negalimumas įvykdyti sutartį nutraukia sutartinius santykius. Be to, paskutiniai Rusijos civilinio kodekso pakeitimai sukėlė papildomų komplikacijų nustatant, kaip sutartinės prievolės, nutrauktos dėl valstybės priimto įstatymo, gali būti atkurtos, kai toks įstatymas pripažįstamas negaliojančiu arba vėliau panaikinamas. Tik tais atvejais, kai sutarties vykdymo negalimumas yra nuolatinio pobūdžio ir visa prievolės apimtimi, savaiminis sutarties nutraukimas gali būti pateisinamas. Laikinas ir dalinis prievolės įvykdymo negalimumas neturi sukelti tokių drastiškų padarinių. Pavėluotas prievolės įvykdymas lemia prievolės neįvykdymą, o ne jos vykdymo neįmanomumą. Tačiau kai kuriose situacijose, siekiant rezultato, pagrįstai gali prievolės įvykdymo laikinas neįmanomumas būti prilygintas nuolatiniam, o dalinis neįmanomumas – visiškam. Anglijos teisė, kurioje teismų išplėtos frustracijos doktrinos pagrindu šalys gali būti atleidžiamos nuo pareigos vykdyti sutartį ir atlyginti viena kitai nuostolius, kai sutarties vykdymas dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių tampa neįmanomas, taip pat kai žlunga sutarties tikslas bei kai aplinkybių pasikeitimas uždelsia įsipareigojimų vykdymą arba radikaliai pakeičia jų turinį, atspindi kur kas lankstesnį požiūrį į šį reiškinį. Anglijos teismai skatina sutarties šalis išnaudoti alternatyvius variantus, kad būtų užtikrintas sutarties vykdymas, prieš bandant remtis frustracijos doktrina kaip pagrindu nutraukti sutartį.

4. CISG Konvencijoje, UNIDROIT, PECL ir DCFR Principuose nėra specialios nuostatos, skirtos sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms sprendimui. Tuo tarpu, visi šie tarptautiniai teisiniai dokumentai įtvirtina sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. CISG Konvencija specialių nuostatų, skirtų spręsti sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių problemas, nenustato.

5. Lietuvos civilinėje teisėje, skirtingai nei tarptautiniuose dokumentuose, sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemoms spręsti Lietuvos įstatymų leidėjas įtvirtino atskirą nuostatą, nustatančią, kad imperatyvių teisės normų pasikeitimas po

sutarties sudarymo neturi įtakos sutarties sąlygoms. Ši Lietuvos teisėje įtvirtinta specifinė nuostata kelia tam tikrų neaiškumų ir abejonių dėl jos tikslingumo.

6. Be kitų Lietuvos civiliniame kodekse reglamentuojamų civilinės atsakomybės netaikymo ar atleidimo nuo civilinės atsakomybės pagrindų įvardijami ir valstybės veiksmai, prie kurių gali būti priskiriami ir imperatyvių teisės normų pakeitimai. Neretai valstybės veiksmai, užkertantys kelią įvykdyti sutartį, yra pripažįstami *force majeure* aplinkybėmis, kurios atleidžia šalį nuo civilinės atsakomybės. Tačiau tarp valstybės veiksmų bei *force majeure* aplinkybių egzistuoja keli esminiai skirtumai. Lietuvos teismų praktikoje šie du institutai taip pat ne visuomet yra tinkamai atskiriami.

7. CK 6.157 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata kelia abejonių dėl šios normos praktinio taikymo veiksmingumo, nes atsižvelgiant į Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką, pagal galiojančią formuluotę nėra aišku, kokiais, įstatymų leidėjo nuomone, atvejais sutarties šalys vykdydamos sutartį galėtų ignoruoti imperatyvių teisės normų pasikeitimus prioritetai suteikdamos sutarties sąlygoms.

8. Taikant ir aiškinant CK 6.157 str. 2 d. bei po sutarties sudarymo ir jau jos vykdymo metu priimtas ir įsigaliojusias imperatyvias teisės normas, turi būti nustatytas teisingas ir subalansuotas teisinis santykis tarp CK normų dėl sutarties privalomumo ir viešosios teisės normų.

9. Sprendžiant sutarties likimą pasikeitus imperatyvioms teisės normoms būtina ieškoti daugiausiai šalių interesus galinčių atitikti ir šalių interesų pusiausvyrą atstatančių teisinių priemonių. Tai turėtų priklausyti nuo to, kokį sąryšį pasikeitusios imperatyvios teisės normos turi su šalių sudarytos sutarties vykdymu ir kokias pasekmes jai sukelia. Atsakant į klausimą, kokį teisinį institutą taikyti, turėtų būti analizuojama, ar po imperatyvių teisės normų pasikeitimo įmanoma modifikuoti sutartį taip, kad tolimesnis jos vykdymas būtų priimtinas abiem šalims ar, vis dėlto, vienintelė galima priemonė yra sutarties nutraukimas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Nacionaliniai, užsienio ir tarptautiniai teisės aktai bei dokumentai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija // Valstybės žinios. 1992, Nr. 33-1014.
2. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo – pardavimo sutarčių // Valstybės žinios. 1995, Nr. 102-2283.
3. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000, Nr. 74-2262.
4. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1996 m. liepos 15 d. nutarimas Nr. 840 „Dėl atleidimo nuo atsakomybės esant nenugalimos jėgos (force majeure) aplinkybėms taisyklių patvirtinimo“. Valstybės žinios. 1996, Nr. 68-1652.
5. UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. Prieiga per internetą: <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016>. Žiūrėta 2019-08-14.
6. Rusijos civilinio kodekso I, II ir III dalys: <http://www.russian-civilcode.com/PartI/SectionIII/Subsection1/Chapter25.html>. Žiūrėta 2019-11-04.
7. Vokietijos civilinis kodeksas: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p0832. Žiūrėta 2019-11-05.
8. Nyderlandų civilinis kodeksas: <http://www.dutchcivillaw.com/civilcodebook066.htm>. Žiūrėta 2019-11-06.
9. Lando, O., Beale, H. Principles of European Contract Law. Full text of Parts 1 and 2 combined. The Hague: Kluwer Law International, 2000.
10. Bar, C., Clive, E., Schulte- Nölke, H., et. al. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference. Interim Outline Edition. 2008. http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf. Žiūrėta 2019-11-16.

Specialioji literatūra

1. Autorių kolektyvas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga, prievolių teisė (I)*. Justitia, Vilnius, 2003 m.
2. Dangutė Ambrasienė, Solveiga Cirtautienė, Asta Dambrauskaitė, Simona Selelionytė – Drukteinienė, ir Agnė Tikniūtė. *Lyginamoji sutarčių teisė: Lietuva europiniame kontekste*. Vilnius: Justitia, 2013.

3. Aksen, Gerald, ir Briner Robert Georg. *Global Reflections on International Law, Commerce and Dispute Resolution. Liber Amicorum in honour of Robert Briner*. Paris: International Chamber of Commerce, 2005.
4. Ambrasienė, Dangutė, Egidijus Baranauskas, Danguolė Bublienė, Solveiga Cirtautienė, Rolandas Galvėnas, Kęstutis Laurinavičius, Algis Norkūnas, Leonas Virginijus Papirtis, Antanas Rudzinskas, Živilė Skibarkienė, Janina Stripeikienė, Daivis Švirinas, Vadimas Toločko, ir Jūratė Usonienė. *Civilinė teisė: Prievolių teisė. Antrasis leidimas*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2004.
5. Atiyah, P.S. *The Rise And Fall Of Freedom Of Contract*. Oxford: Oxford University Press.
6. Baranauskas, Egidijus., ir Zapolskis, Paulius. „The Effect of Change in Circumstances on the Performance of Contract.” *Jurisprudencija*, Nr. 4(118) (2009).
7. Basil S., Markesinis. *The German Law of Contract: A Comparative Treatise*. 2nd ed. Hart Pub. 2006.
8. Berger, Klaus Peter. “The Relationship Between the UNIDROIT Principles of International Contracts and the lex mercatoria.” *Uniform Law Review*. 5 (1) (2000): 153-154.
9. Beale, H. G. *Chitty on Contracts: Twenty-Ninth Edition. Volume I: General Principles*.
10. Beaton, J. *Anson's Law of Contract. 28th edition*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
11. Brunner, Cristopher. *Force Majeure and Hardship under General Contract Principles. Exemption for Non-Performance in International Arbitration*. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2009.
12. Dalhuisen, I. *Dalhuisen on International Commercial, Financial and Trade Law. 2nd edition*. Oxford and Portland Oregon: Hart Publishing, 2004.
13. Dalhuisen, J. *Dalhuisen on Transnational, Comparative, Commercial, Financial and Trade Law. Fourth edition. Volume 2. Contract and Movable Property Law*. Oxford and Portland, Oregon: Hart Publishing, 2010.
14. Draetta, Ugo, Lake Ralph B, ir Nanda, Ved P. *Breach and Adaptation of International Contracts: An Introduction to Lex Mercatoria*. Salerm: Butterworth Legal Publishers, 1992.
15. Drazdauskas, Stasys. „Bendrosios sutarčių teisės vienodinimo įtaka sutarčių teisei.” Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2008.
16. Elliot, C., ir Quinn F. *Contract Law. 5th edition*. Great Britain: Person Education Limited, 2005.
17. Ewoud, Hondius, ir Hans C. Grigoleit. *Unexpected Circumstances in European Contract Law*. Cambridge University Press, 2011.
18. Horn, N. *Adaption and Modification of Contracts in View of a Change of Circumstances*. Tel Aviv University Studies in Law. 1992.

19. Flambouras, D. P. "The Doctrine of Impossibility of Performance and Clausula Rebus Sic Stantibus in the 1980 Convention on Contracts for the International Sale of Goods and the Principles of European Contract Law – a Comparative Analyses." *Pace Int'l L. Rev.*, Nr. 13. (2001), P. 266.
20. Frick, Joachim G. *Arbitration and Complex International Contracts*. Zurich: Schulthess, 2001.
21. Gedmintaitė, Audronė. „Teisėtų lūkesčių apsaugos principas viešojoje teisėje.“ Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas, 2016.
22. Gumbis, Jaunius. „Asmens autonomijos privačiuose susitarimuose ribojimo priežastys ir apimtys.“ Vilnius: Teisė Nr. 42, 2002.
23. Gailard E. "Transnational Rules in International Commercial Arbitration." (ICC Publ. Nr. 480/4). Paris: International Chamber of Commerce, 1993, p. 139.
24. Hartkamp, A., S., Hesselink, M.W., Hondius, E. H., ir kt. *Towards a European Civil Code. Fourth Revised and Expanded Edition*. Nijmegen: Kluwer Law International, 2011.
25. Horn, N. *Adaption and Renegotiation of Contracts in International Trade and Finance*. Deventer: Kluwer Law and Taxation Publishers, 1985.
26. Hondius, E., ir Grigoleit, H. C. *Unexpected Circumstances in European Contract Law*. Cambridge University Press 2011.
27. Hossain, K. *Legal Aspects of the New International Economic Order*. London: Pinter, 1980.
28. Hüseyin C., Aksoy. *Impossibility in Modern Private Law: A Comparative Study of German, Swiss and Turkish Laws and the Unification Instruments*. Springer 2014.
29. Karampatzos A. "Supervising Hardship as Subdivision of the General Frustration Rule: A Comparative Analysis with Reference to Anglo-American, German, French and Greek Law." *European Review of Private Law*. 2005, Nr. 2-2005. P. 106.
30. Карапетов, А.Г. Расторжение нарушенного договора в российском и зарубежном праве [Karapetov, A. G. Rastorzhenie narushennogo dogovora v rossiiskom i zarubezhnom prave [Karapetov, Artem G. *Termination of Breached Contract in Russian and Foreign Law*]] Statut 2007.
31. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
32. Kokorin, Ilya., ir Van Der Weide Jeroen. "Force majeure and unforeseen change of circumstances. The case of embargoes and currency fluctuations (Russian, German and French approaches)." *Russian Law Journal*. 2015;3(3):46-82. Prieiga internetu: <https://doi.org/10.17589/2309-8678-2015-3-3-46-82> . Žiūrėta: 2019 11 06.

33. Комментарий к Гражданскому кодексу Российской Федерации. Часть первая (постатейный)[Kommentarii k Grazhdanskomu kodeksu Rossiiskoi Federatsii [*Commentary to the Civil Code of the Russian Federation. Part One.*] Prospekt 2010.
34. Lando, O. "CISG and Its Followers: A Proposal to Adopt Some International Principles of Contract Law." *The American Journal of Comparative Law*. 2005, 53 (2), p. 399.
35. Litvinoff, S. "Force Majeure, Failure of Cause and Theorie de L'Imprevision: Louisiana Law and Beyond." *Louisiana Law Review*. 1985, 46 (1): 5.
36. Mazzacano, P. "The Treatment of CISG Article 79 in German Courts: Halting the Homeward Trend." *Nordic Journal of Commercial Law*, 2(2012). Prieinama internetu: http://njcl.fi/2_2012/mazzacano_peter.pdf . Žiūrėta: 2019 11 07.
37. Mckendrick, E. *Contract Law. 2 nd ed.* Hampshire & London: Macmillan Press Ltd, 1994.
38. Mikelėnas, Valentinas. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija.* Vilnius: Justitia, 1996.
39. Mikelėnas, Valentinas. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga prievolių teisė (I).* Justitia: Vilnius, 2003.
40. Monteiro, A. P. "Rebus Sic Stantibus – Hardship Clauses in Portuguese Law." *European Review of Private Law*. 1998, 3: 319.
41. Nassar, N. *Sanctity of Contracts Revised: a Study in the Theory and Practice of Long-Term International Commercial Transactions.* Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1999.
42. Perillo, J. M. "Force Majeure and Hardship under the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts." *Tulane L. Of Int'l & Comp. Law*. (1997). Nr. 5:14.
43. Pertoldi, A., Blake, N., ir Kay A. "English Law Contracts Post-Brexit: What Changes Should Commercial Parties Expect?" *Contract disputes practical guides*, issue 7, September 2016. Prieiga internetu: <https://hsfnotes.com/litigation/2016/09/28/english-law-contracts-post-brexit-what-changes-should-commercial-parties-expect/> . Žiūrėta: 2019 11 08.
44. Peter, W. *Arbitration and Renegotiation of International Investment Agreements. Second Revised and Expanded Edition.* The Hague: Kluwer Law International, 1995.
45. Rauh, T. "Legal Consequences of Force Majeure Under German, Swiss, English and United States' Law." *Denv. J. Int'l & Pol'y*. 1996-1997, Nr. 25:1.
46. Richard, A. Posner, ir Andrew M. Rosenfield. "Impossibility and Related Doctrines in Contract Law: An Economic Analysis." 6(1) *J. Legal Stud.* 83 (1977).
47. Ridder, P., ir Weller M. P. "Unforeseen Circumstances, Hardship, Impossibility and Force Majeure under German Contract Law." *European Review of Private Law* 371, 373 (2014).

48. Rosler, H. "Hardship in German Codified Private Law – In Comparative Perspective to English, French and International Contract Law." *European Review of Private Law*. (2007), 3: 509.
49. Russian focused sanctions: contracts, force majeure and frustration under English law. <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:x64EkNPkfdYJ:https://www.lexology.com/library/detail.aspx%3Fg%3Dc153e8e1-9d9f-45c6-aa18> . Žiūrėta: 2019 11 15.
50. Schwarze, J. *European Administrative Law*.
51. Sharma, K. M. "From Sanctity to Fairness: An Uneasy Transition in the Law of Contracts." *New York Law School Journal of International and Comparative Law*. 1999, 18 (2): 140.
52. Trebilcock, M. J. *The Limits of Freedom of Contract*. Cambridge: Harvard University Press, 1993.
53. Treitel, G. H. *Frustration and Force Majeure. Second Edition*. London: Sweet & Maxwell, 2004.
54. Uribe, R. M. *The Effect of a Changed of Circumstances on the Binding Force of Contracts: Comparative Perspectives*. Cambridge: Intersentia, 2011.
55. Vaišvila, Alfonsas. *Teisės teorija, ketvirtasis leidimas*. Vilnius: Justitia, 2014.
56. Vogenauer, S., ir Kleinheisterkamp, J. *Commentary on the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts (PICC)*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
57. Yildirim, A. C. *Equilibrium in International Commercial Contracts: With Particular Regard to Gross Disparity and Hardship Provisions of the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*. Nijmegen: Wolf Legal Publishers, 2011.
58. Zaccaria, Elena C. "The Effects of Changed Circumstances in International Commercial Trade." *International Trade Business Law Review*. 9 (2005): 159-160.
59. Zapolskis, Paulius. „Aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarties vykdymui." *Daktaro disertacija*. Mykolo Romerio universitetas, 2012.
60. Zeller, B. *Damages Under the Convention on Contracts for the International Sale of Goods*.
61. Zimmermann, Reinhard. *The Law of Obligations: Roman Foundations of the Civilian Tradition* Clarendon Press, 1996.
62. Zweigert, Konrad., ir Kötz Hein. *Lyginamosios teisės įvadas*. Vilnius: „Eugrimas", 2001.

Lietuvos teismų praktika

1. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. kovo 16 d. nutarimas // *Žinios*. 1994, Nr. 22-366.
2. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. lapkričio 20 d. nutarimas.

3. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. kovo 25 d. nutarimas. Valstybės žinios, 1998, Nr. 29-784.
4. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. sausio 11 d. nutarimas.
5. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2001 m. liepos 12 d. nutarimas, Nr. 13/2000-14/2000-20/2000-21/2000-22/2000-25/2000-31/2000-35/2000-39/2000-8/01-31/01.
6. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2002 m. kovo 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos farmacinės veiklos įstatymo 11 straipsnio 2 dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
7. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. liepos 4 d. nutarimas;
8. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. rugsėjo 30 d. nutarimas „Dėl teisės aktų, kuriais buvo sprendžiami iki Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimo Lietuvoje veikusių valstybinių profesinių sąjungų valdyto turto klausimai, atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
9. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. gegužės 25 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimų įstatymo 1¹ straipsnio (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) ir 2 straipsnio 2 dalies (2004 m. gegužės 4 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
10. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2005 m. gegužės 13 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos medžioklės įstatymo 7 straipsnio 2 dalies, 8 straipsnio 1, 9, 10 dalių, 13 straipsnio 2 dalies, 18 straipsnio 7 dalies ir 22 straipsnio 3, 6, 7 dalių atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. lapkričio 29 d. nutarimas.
12. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. gruodžio 24 d. nutarimas.
13. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. rugsėjo 2 d. nutarimas.
14. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2010 m. vasario 3 d. nutarimas.
15. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2011 m. spalio 25 d. nutarimas.
16. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2012 m. birželio 29 d. nutarimas.
17. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. vasario 15 d. nutarimas.
18. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2013 m. lapkričio 20 d. nutarimas. Valstybės žinios, 2013, Nr. 120-6079.
19. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gruodžio 19 d. nutarimas.
20. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. kovo 10 d. nutartis civilinėje byloje G. L. v L. D. G. Nr. 3K-7-4/1999, kat. 35.

21. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 1999 m. gegužės 3 d. nutartis civ. by-loje Nr. 3K-3-108/99 AB „Turto bankas“ v. S. Kviklys // Teismų praktika. Nr. 12.
22. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje A. S. v. B. L., Nr. 3K-3-385/2000, kat. 36.
23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. lapkričio 23 d. nutartis civilinėje byloje VĮ Klaipėdos valstybinio jūrų uosto direkcija v. UAB Klaipėdos jūrų krovinių kompanija „Bega“, Nr. 3K-3-605/2005, kat. 20.3.3; 20.3.5; 20.3.7; 42.8; 50.8 (S).
24. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2010 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „ŽVC“ v. AB „Pineka“, Nr. 3K-7-262/2010, kat. 20.3.3;42.8; 2.6.2.1;52.3 (S).
25. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 27 d. nutartis civilinėje byloje AB DnB NORD bankas v. P. A. B., Nr. 3K-3-559/2010, kat. 54 (S).
26. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Europa Group“ v. UAB „Kleta“, Nr. 3K-3-265/2011, kat. 42.11.2.; 114.11 (S).
27. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 15 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Agrogimas“ v. A. B., Nr. 3K-3-442/2011, kat. 42.8, 42.10, 45.1 (S).
28. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio mėn. 04 d. nutartis civilinėje byloje, Nr. 3K-3-75/2013.
29. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. lapkričio 6 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-593-687/2015.
30. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2015 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Askovis“ v. UAB „Nemuno žiburiai“, Nr. 3K-3-629-313/2015, kat. 2.5.8.8; 2.5.16.5 (S).
31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. gegužės 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-230-686/2017.
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. sausio 4 d. nutartis civilinėje byloje „First Opportunity OÜ“ v. UAB „LITESKO“, Nr. E3K-3-27-916/2018, kat. 2.1.1.2; 2.6.2.1; 2.6.10.2.3; 2.6.10.5.1 (S).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2018 m. balandžio 18 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Timbex“ v. UAB „Tauragės šilumos tinklai“, Nr. e3K-3-158-690/2018, kat. 2.6.8.9; 2.6.10.5.1; 2.6.11.1 (S).

34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2019 m. kovo 13 d. nutartis civilinėje byloje UAB „Pusbroliai“ v. AB „Jonavos šilumos tinklai“, Nr. e3K-3-82-378/2019, kat. 2.6.10.3; 2.6.10.2.4.1. (S).
35. Lietuvos Vyriausiojo administracinio teismo 2013 m. lapkričio 11 d. sprendimas Nr. I442-14/2013.

Užsienio teismų praktika

1. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1970 m. balandžio 14 d. sprendimas Brock, 68/69.
2. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1973 m. gruodžio 5 d. sprendimas SOPAD, 143/73.
3. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1986 m. liepos 10 d. sprendimas Licata v ESRK, 270/84.
4. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 1999 m. birželio 29 d. sprendimas Butterfly Music, C-60/98, Rink. p. I-3939.
5. ICAC sprendimas RF CCI 2001 m. liepos 30 d. Bylos Nr. 198/2000.
6. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2008 m. gruodžio 22 d. sprendimas Centeno Mediavilla ir kt. v Komisija, C-443/07.
7. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2009 m. kovo 19 d. sprendimas Mitsui & Co. Deutschland, C-256/07.
8. Europos Sąjungos Teisingumo Teismo 2011 m. gegužės 12 d. sprendimas Enel Maritsa Iztok 3, C107/10.
9. 2007 m. birželio 4 d. Rusijos Federalinio Šiaurės Vakarų apygardos komercinio teismo nutartis. Bylos Nr. A21-4850/2006.
10. 2010 m. Balandžio 29 d. Tolimųjų Rytų rajono federalinio komercinio teismo sprendimą. Byla Nr. A59-4825 / 2009.
11. Rusijos Federacijos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. kovo 14 d. sprendimas. Bylos Nr. AKPI12-69.
12. 2012 m. birželio 21 d. Rusijos Federacijos Aukščiausiojo komercinio teismo prezidiumo sprendimas. Bylos Nr. A40-25926 / 2011-13-230.
13. 2014 m. birželio 27 d. Rusijos Federalinio Šiaurės Vakarų apygardos komercinio teismo nutartis. Byla Nr. A21-8837/2012.
14. 2015 m. balandžio 2 d. Maskvos miesto komercinio teismo sprendimas. Byla Nr. A40-209173 / 14.

ANOTACIJA

Magistro baigiamajame darbe išanalizuota ir įvertinta imperatyvių teisės normų pasikeitimo įtaka sutarčių vykdymui, imperatyvių teisės normų pasikeitimo ir sutarties santykio reglamentavimo ypatumai bei praktinio taikymo galimybės. Pirmajame skyriuje nagrinėjamas sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykis su *force majeure* ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių institutais. Antrajame ir trečiajame skyriuose analizuojami ir palyginami sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdai kai kuriose užsienio valstybėse ir tarptautiniuose dokumentuose. Ketvirtajame skyriuje aptariami Lietuvoje įtvirtinti sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdai ir Lietuvos kasacinio teismo praktika juos taikant. Remiantis darbe atlikta sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms analize, išvadose iškeliamos ir apibendrinamos darbo tyrimo metu išryškėjusios problemos ir rezultatai, kuriuose atsispindi sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos galimi sprendimo būdai.

Pagrindiniai žodžiai: imperatyvios teisės normos, pasikeitusios aplinkybės, *force majeure*, *pacta sunt servanda*, *lex retro non agit*.

ANNOTATION

The Master's thesis analyzes and evaluated the influence of the changed imperative legal regulation for the enforcement of contractual obligations, the regulation of the relation between the changed imperative legal regulation and the contracts as well as possible practical application. The first chapter examines the relation between the changed imperative legal regulation and the institutes of *force majeure* and hardship of performance due to change of circumstances. The second and third chapters analyze and compare ways of solving the problems of the changed imperative legal regulation for the enforcement of contractual obligations in some foreign countries and international instruments. The fourth chapter discusses the ways of solving the problem of the changed imperative legal regulation for the enforcement of contractual obligations in Lithuania and the case-law of the Supreme Court of Lithuanian applying these rules. Based on the work's analysis of the changed imperative legal regulation for the enforcement of contractual obligations the conclusions highlight and summarize the problems and results that emerged during the research, which reflect possible solutions to the problem of the enforcement of contractual obligations after the change of imperative legal regulation.

Keywords: imperative legal regulation, changed circumstances, *force majeure*, *pacta sunt servanda*, *lex retro non agit*.

SANTRAUKA

IMPERATYVIŲ TEISĖS NORMŲ PASIKEITIMO ĮTAKA SUTARČIŲ VYKDYMUI

Po sutarties sudarymo įvykę imperatyvių teisės normų pasikeitimai gali būti priskiriami prie įvykių, sąlygojančių esminį aplinkybių pasikeitimą, ko pasekoje tolimesnis sutarties vykdymas gali tapti labai apsunkintas arba nebeįmanomas. Nors Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimui yra įtvirtinta atskira nuostata, tačiau teisės doktrinoje pripažįstama, kad *pacta sunt servanda* principas ribojamas tik vienu atveju – jis netaikomas, jeigu sutarties įsipareigojimų įvykdymui kliudo teisiškai reikšmingos aplinkybės, atsiradusios po sutarties sudarymo. Šios situacijos užsienio ir tarptautinėje praktikoje sprendžiamos taikant sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. Tarptautinių dokumentų bei kai kurių užsienio valstybių teisinių sistemų analizė atskleidžia, jog imperatyvių teisės normų pakeitimai, įvykę po sutarties sudarymo, sąlygojantys esminį aplinkybių pasikeitimą, trukdantį sutarties įsipareigojimų įvykdymui, taip pat nėra išimtis ir dažniausiai sprendžiami taikant pasikeitusių aplinkybių institutą.

Pirmoje darbo dalyje trumpai aptariama aplinkybių pasikeitimo įtaka sutarčių vykdymui ir jų teisinė reikšmė, atskleidžiamas sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms santykis su pasikeitusių aplinkybių institutais: sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių (*force majeure*) ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių, atskleidžiamos šių institutų sampratos, jos palyginamos išskiriant pagrindinius jų bruožus.

Antroje darbo dalyje lyginamuoju aspektu tiriami Rusijos, Vokietijos ir Anglijos pasirinkti sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdai. Analizė parodė, kad šiose valstybėse sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms situacijos aiškinamos ir sprendžiamos taikant *force majeure* institutą. Šiuo aspektu iš dalies išsiskiria tik Rusija, kuri, kaip ir Lietuvos civilinėje teisėje, savo civiliniame kodekse yra įtvirtinusi atskirą minėtiems atvejams spręsti skirtą nuostatą.

Trečioje darbo dalyje aptarti tarptautiniuose teisiniuose dokumentuose – CISG Konvencijoje, UNIDROIT, PECL ir DCFR Principuose siūlomi aptartos problemos sprendimo būdai. Šiuose dokumentuose nėra specialios nuostatos, skirtos sutarties vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimui. Tuo tarpu, visi šie tarptautiniai teisiniai

dokumentai įtvirtina sutarties vykdymo neįmanomumo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių ir sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių teisinius institutus. CISG Konvencija specialių nuostatų, skirtų spręsti sutarties vykdymo apsunkinimo dėl iš esmės pasikeitusių aplinkybių problemas, nenustato.

Paskutinėje darbo dalyje analizuojami Lietuvos civiliniame kodekse įtvirtinti sutarčių vykdymo pasikeitus imperatyvioms teisės normoms problemos sprendimo būdai ir Lietuvos kasacinio teismo praktika juos taikant. Atsižvelgiant į CK 6.157 straipsnio 2 dalyje įtvirtintą nuostatą bei Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką dėl šios normos taikymo, darytina išvada, jog šios normos praktinis veiksmingumas kelia abejonių. Sprendžiant sutarties likimą pasikeitus imperatyvioms teisės normoms būtina ieškoti kitų daugiausiai šalių interesus galinčių atitikti ir šalių interesų pusiausvyrą atstatančių teisinių priemonių. Tai turėtų priklausyti nuo to, kokį sąryšį pasikeitusios imperatyvios teisės normos turi su šalių sudarytos sutarties vykdymu ir kokias pasekmes jai sukelia. Atsakant į klausimą, kokį teisinį institutą taikyti, turėtų būti analizuojama, ar po imperatyvių teisės normų pasikeitimo įmanoma modifikuoti sutartį taip, kad tolimesnis jos vykdymas būtų priimtinas abiem šalims ar, vis dėlto, vienintelė galima priemonė yra sutarties nutraukimas.

Autorės darbo ginamasis teiginys patvirtino. Tuo atveju, jei sutartinių santykių šalis remiasi imperatyvių teisės normų pasikeitimu, toks teisinio reguliavimo pasikeitimas sutartinių santykių šalių ginčo kontekste turi būti vertinamas vadovaujantis būtent CK specialiosiomis teisės normomis, reglamentuojančiomis atleidimo nuo atsakomybės ir (ar) sutarties pakeitimo pagrindus ir tvarką pagal CK 6.204, 6.212 ar 6.253 straipsnius.

SUMMARY

**IMPACT OF CHANGE OF IMPERATIVE LEGAL REGULATION FOR THE
ENFORCEMENT OF CONTRACTUAL OBLIGATIONS**

Changes of imperative legal regulation occurred after the conclusion of a contract may be classified as events giving rise to a material change in circumstances which may render subsequent performance of the contract very difficult or impossible. Although the Civil Code of the Republic of Lithuania contains a separate provision for solving the problem of contractual performance after changes in the mandatory rules of law occurred, however, legal doctrine recognizes that the *pacta sunt servanda* principle is limited to one case only – it is not applied, when performance of a contract is impeded by particular legally significant circumstances, which occurred after conclusion of a contract. Such situations in foreign, international and national practice are dealt by applying legal institutes of impossibility of performance due to change of circumstances and hardship of performance due to change of circumstances. An analysis of international instruments and the legal systems of some foreign countries reveals that change of imperative legal regulation occurred after the conclusion of a contract resulting essential change in circumstances that impede the fulfillment of its obligations are also no exception and are usually dealt with through the institute of changed circumstances.

The first part briefly discusses the impact of the change of circumstances on the performance of contracts and their legal significance, reveals the relationship between the change of imperative legal regulation and institutes of changed circumstances: impossibility of performance due to change of circumstances (*force majeure*) and hardship of performance due to change of circumstances, revealed the concepts of these institutes and compared with their main features.

In second part the author comparatively reviews, how the problem of change of imperative legal regulation to performance of contract is dealt in Russian, Germany and England. The study has shown that these countries solve problem of change of imperative legal regulation to the enforcement of contracts applying the *force majeure* institute. In this aspect only Russia stands out, which, as well as Lithuania, has a specific provision in its civil code to deal with these cases.

The third part discusses the international legal instruments - the CISG Convention, UNIDROIT, PECL and DCFR Principles - proposing solutions to this problem. There is no specific provision in these documents for resolving the issue of performance of the contract as a result of change of imperative legal regulation. Meanwhile, all these international legal

instruments perpetuate impossibility of performance due to change of circumstances (*force majeure*) and hardship of performance due to change of circumstances legal institutes. The CISG Convention does not lay down specific provisions to deal with hardship of performance due to change of circumstances.

The last part analyzes the ways of solving the problem of contract enforcement in case of change of imperative legal regulation in Lithuania legal system and the case-law of the Supreme Court of Lithuania. According to the provision established in Paragraph 2 of Article 6.157 of the Civil code of Lithuania and the case-law of the Supreme Court of Lithuania regarding the application of this norm, it must be concluded that the practical effectiveness of this norm raises doubts. Deciding the fate of the contract regarding the change of imperative legal regulation it is necessary to seek other legal instruments capable of meeting and balancing the interests of the parties. This should depend on the relationship and consequences of the change of imperative legal regulation with the performance of the contract. In answering the question of which legal institute to apply, it should be analyzed whether it is possible to modify the contract following a change in the mandatory rules of law so that its continued performance is acceptable to both parties or, nevertheless, the only possible remedy is termination of the contract.

The defensive statement raised by the author has been confirmed. In the event that a party to a contractual relationship relies on a change in imperative legal rules, such change of legal regulation in the context of a dispute between the parties to a contractual relationship must be assessed in accordance with the specific rules of the Civil code specifically governing the grounds and procedure for exemption from liability and / or modification of the contract pursuant to Articles 6.204, 6.212 or 6.253 of the Civil code of Lithuania.